

КАРТА
СВІТУ

Умберто ЕКО

НОМЕР НУЛЬ

НОМЕР НУЛЬ

Умберто Еко

CF FOLIO

торрент-трекер

оцифровано

Hurtom

www.hurtom.com

КАРТА
СВІТУ

Умберто
Еко
НОМЕР НУЛЬ

Роман

Харків
«Фоліо»
2015

ББК 84(4ІТА)

Е45

Серія «Карта світу» заснована у 2010 році

Umberto Eco
NUMERO ZERO

Перекладено за виданням:
Eco U. Numero Zero. — Milano:
Romanzo Bompiani, 2015

Переклад з італійської Ю. В. Григоренко

Художник-оформлювач Л. П. Вировець

Еко У.

Е45 Номер нуль: роман / Умберто Еко; пер. з італ. Ю. В. Григоренко; худож.-оформлювач Л. П. Вировець. — Харків: Фоліо, 2015. — 191 с. — (Карта світу).

ISBN 978-966-03-5083-0 (Карта світу).

ISBN 978-966-03-7212-2.

Умберто Еко (нар. 1932 р.) — відомий італійський письменник, вчений і філософ. Його перший роман «Ім'я рози», опублікований у 1980 році, одразу ж став супербестселером. У видавництві «Фоліо» вийшли друком книжки: «Ім'я рози», «Бавдоліно», «Таємниче полум'я цариці Лоани», «Празький цвинтар», «Маятник Фуко».

Після п'ятирічної перерви у січні 2015 року побачив світ новий роман Умберто Еко «Номер нуль» («Numero Zero»). Вікіпедія визначає його жанр як нуар. На відміну від попередніх творів письменника, події в ньому відбуваються у недалеку епоху — у Мілані 90-х років ХХ століття. Головний герой — редактор газети, створеної, щоб друкувати наклепницькі статті про бізнесменів і псувати їм репутацію. Однак, окрім теми продажної журналістики, Еко згадує і недавні політичні події в Італії — замах на Папу Римського, діяльність масонської лжі «Пропаганда № 2», операцію «Гладіо», проведену НАТО, і невдалий державний переворот...

ББК 84(4ІТА)

ISBN 978-966-03-5083-0

(Карта світу)

ISBN 978-966-03-7212-2

© Bompiani / RCS Libri S.p.A. — Milano 2015

© Ю. В. Григоренко, переклад українською, 2015

© Л. П. Вировець, художнє оформлення, 2015

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

I

Субота, 6 червня 1992, 8-ма ранку

Цього ранку вода з крана не текла.

Кхи, кхи, ніби немовля двічі відригнуло, а потім — нічого.

Я постукав у сусідчині двері: у їхній хаті нічого не зламалося. Може, ви головний вентиль перекрили? — питає. — Хто, я? Та я гадки не маю, де він є, адже мешкаю тут недавно, додому повертаюсь лише увечері. Святий Боже, та хіба ж від'їжджаючи на тиждень, не перекривають воду та газ? Я — ні. Оце так недбалість, впустіть, дайте-но я покажу.

Вона розчинила дверцята під мийкою, щось відкрутила, і вода потекла. Бачте? Ви закрили ручку вентиля. Даруйте, я такий неуважний. А, ваш брат — *single. Exit*¹ до сусідки, вона вже теж англійською розмовляє.

Нерви мої в порядку. Полтергейсту не існує, хіба у кіно. І я не сновида, бо навіть якби й був, то все одно не знав би про той вентиль, інакше б відкрутив його прокинувшись, адже у душі вода протікає, а так можна всю ніч очей не стулити, слухаючи, як падає крапля за краплею, як у отій Вальдемоссі².

¹ Хід.

² Містечко в Іспанії. Перебуваючи там восени, Шопен написав п'єсу «Краплі дощу».

Я й справді часом просинаюся, підводжуся з ліжка та йду причиняти двері у лазничку та двері між спальнею та сіньми, щоб не чути того бісового крапання.

Як на мене, справа не в електроконтактах (адже ручку вентиля — і це впливає із самого слова — повертають рукою), і то не через мишу, бо якби вона там і прошмигнула, їй би не стало сили повернути ту штукенцію. Вентиль — залізне коліщатко, як робили колись (у цьому помешканні все виготовлялося щонайменше років п'ятдесят тому), та ще й зіржавіле. Отож без руки не обійтись. Такої, як у людини. І у мене немає громовідводу, який би прислужився, щоб залізити у розчинене вікно, як орангутанг з вулиці Морг¹.

Поміркуймо. Кожен наслідок має свою причину, принаймні так кажуть. Відкидаємо, що це було диво, адже не бачу причини Богові перейматися моїм душем, тим паче, що у нього й з Червоним морем клопоту вдосталь. Отже, у цілком природного наслідку є цілком природна причина. Учора ввечері, перед тим як лягти спати, я випив пігулку «Стилнокса», снодійного, запивши її склянкою води. Тому на той час вода ще була. А сьогодні вранці вже її не було. Таким чином, Ватсоне, вентиль повернули вночі — і повернув його не ти. Хтось — чи їх було декілька? — вчора побував у моєї оселі і, боячись, що мене розбудить не стільки шум, який вони зчинили (а хода у них була дуже м'яка), як не перекритий до кінця душ, який навіть їх роздратував, а може, вони ще й дивувалися, чому те крапан-

¹ «Убивство на вулиці Морг» — оповідання письменника-романтика Едгара Аллана По, яке вважають найпершим детективом у літературі. Головним убивцею виявився орангутанг, що втік від хазяїна.

ня мене не будить. Тим часом, незворушні, зробили те, що зуміє зробити навіть моя сусідка — перекрыли воду.

А що далі? Книжки — у своєму звичному безладі, якби їх тут сторінка за сторінкою переглянули секретні служби хоч півсвіту, я б нічого не помітив. Перевіряти шухляди чи шафу біля вхідних дверей — даремна річ. Якщо вони хотіли щось знайти, то на сьогодні лишилася лише одна річ — попорпатися у комп'ютері. Може, щоб не гайнувати часу, скопіювали все, що там є, й повернулися додому. І вже на цей час, передивившись документ за документом, уже знають, що у комп'ютері не було нічого, що їх би зацікавило.

А що вони сподівалися знайти? Очевидно — тобто немає ж іншого пояснення, — що шукали вони щось, що стосувалося газети. Вони ж не дурні, мабуть, збагнули, що я, певно, занотовую все, що ми робимо у редакції, — а отже, якщо я у курсі справ Браггадочо, я ж, мабуть, все десь записав. А зараз, мабуть, уже збагнули все, як є: що я все записую на дискету. Певна річ, що допіру вони навідалися й у мій офіс, але дискет там не знайшли. Таким чином, вони саме доходять висновку (щоправда, тільки зараз), що я, певно, ношу їх при собі у кишені. Ох ми й телепні! — кажуть вони про себе, — тепер ще й у кишенях у піджаку доведеться порпатися. Телепні? Падло. Якби хитрунами були, то не скінчили б тим, що роблять таке брудне діло.

Тепер вони повторять спробу, принаймні допоки не вкрадуть лист, влаштують, щоб на мене на вулиці напали кишенькові злодії. Тому, перш ніж вони спробують знову, треба якнайшвидше відправити дискети листом до запитання, а потім, як буде

на часі, забрати їх. Та що за дурниці мені на думку спадають, тут уже знайшовся один труп, а Сімей вже наживав п'ятами. Їм же навіть не треба знати, чи я знаю, й що саме знаю. Про всяк випадок зламають замок, та й по всьому. Не підумай ж я заявляти у газету, що про ту справу нічого не знав, бо лише коли скажу, що нічого не знав, покажу, що знав про неї.

Як я втрапив у таку халепу? Гадаю, у всьому винен професор Ді Саміс та те, що я знаю німецьку.

Чому мені спав на думку професор Ді Саміс та випадок, що трапився сорок років тому? А тому, що я завжди був переконаний, що це через професора Ді Саміса я так і не отримав диплом, а у цій халепі опинився тому, що так і не закінчив університет. Зрештою, Анна покинула мене по двох роках шлюбу, адже, як вона сама казала, я маю рефлекс невдахи, — грець його знає, що я їй колись наплів, щоб причарувати.

Я так і не отримав диплом, бо знав німецьку. Моя бабуся родом з Південного Тіроля¹, тому вона змалку навчила мене цієї мови. З самого першого курсу в університеті я почав перекладати книжки з німецької. На той час знання німецької мови вже вважали фахом. Читали й перекладали книжки, які інші не розуміли (але які на той час вважали важливими творами), а платили за переклад на німецьку краще, ніж за французьку чи навіть англійську. У наш час, мабуть, те ж саме з тими, хто знається на китайській чи російській. Отож або ти з німецької перекладаєш, або отримуєш університетський диплом — перше й друге разом — зась. Та й коли пе-

¹ Автономна провінція Больцано, або Південний Тіроль — територія, де здавна більш як вісімдесят відсотків — німці.

рекладаєш — сидиш удома у теплі-добрі чи на свіжому повітрі, у капцях, та ще й на додачу пізнаєш цілу купу усіляких цікавинок. То чому пертися на лекції в університет?

Знехотя я записався на курси німецької. Вчитися, мабуть, доведеться небагато, казав я собі, я ж і так усе знаю. Світочем на той час був професор Ді Саміс, який, як казали студенти, створив таке собі орлине гніздо у чарівливій бароковій будівлі, де, зійшовши сходами, виходиш у велику галерею. З одного боку була панорама інституту Ді Саміса, а з іншого — актовий зал, як пишномовно називав те місце сам Ді Саміс, — аудиторія, у якій вміщалося з півсотні учнів. В інститут можна було заходити лише у в'єтнамках. Біля входу їх було вдосталь для асистентів та двох чи трьох студентів. Той, кому бракувало в'єтнамка, чекав своєї черги надворі. Все навколо було повосковане, гадаю, і картини на стінах — теж. І обличчя у страшенно старих асистентів, які ще за доісторичних часів чекали своєї черги потрапити на кафедру.

В аудиторії було височезне склепіння та готичні вікна (ніколи так і не збагнув, звідки вони у бароковій будівлі) і зелені вітражі. У слухний час — о першій чотирнадцять професор Ді Саміс виходив з інституту, слідом за ним, за метр оддалік, ступав підстаркуватий асистент, а за два метри — молодші асистенти, яким десь під п'ятдесят. Підстаркуватий носив професорові книжки, а молодші — професорові програвач, — у ті часи програвачі були ще громіздкі й скидалися на «Ролс-ройс».

Ді Саміс проходив десяток метрів від інституту до аудиторії, ніби там не десять метрів, а всі двадцять: не прямував,

а йшов по кривій (не знаю, чи то параболою, чи еліпсом), голосно промовляючи: «А осьде й ми! От і ми!». Зайшовши в аудиторію, всідався на чомусь (на кшталт висіченого подіуму), щоб за кілька хвилин почати свою розповідь передмовою: «І кличте мене Ізмаїл»¹. У світлі, що проникало крізь зелені шибки вітражів, обличчя у нього ставало ніби у небіжчика, який злостиво всміхався, а тим часом асистенти вмикали програвач. А потім заводив так: «На відміну від того, що нещодавно розповідав мій вельмишановний колега професор Бокардо...» — і на цілих дві години.

Через зелене світло я поринав у водянистий напівсон, те ж саме, судячи з облич, відчували й асистенти професора. Вони вже знали, яка на них чекає мука. Коли спливали дві години і ми, студенти, роєм вилітали з аудиторії, професор Ді Саміс прокручував назад плівку, сходяв з подіуму, і, по-демократичному сівши у першому ряду з асистентами, вони укупочці ще раз прослуховували двогодинний запис до кінця, а професор тим часом схвально коментував кожен абзац, який, на його думку, був значущим. Варто зазначити, що курс стосувався перекладу Біблії, тієї, що Лютер² переклав німецькою. «Сороміцька писанина» — казали мої товариші-студенти з млосним поглядом.

Провчившись два роки, не надто часто відвідуючи заняття, я насмілювався взятися за курсову про іронію у творах Г. Гейне (мене тішило, як він зі слухним цинізмом ставився

¹ Фраза, якою юнак Ізмаїл з роману Г. Мелвілла «Мобі Дік, або Білий кит» розпочинав кожен свою розповідь, просякнуту критикою та глибокодумністю, який, поза тим, був оповідачем у романі.

² Йдеться про лютеранський переклад Біблії для протестантів.

до нещасного кохання' — я готувався до власних кохань). «Ет, молодь, молодь! — казав мені зажурено Ді Саміс. — Враз кидаєтесь на сучасних письменників...»

Я збагнув, ніби після прозріння, що курсовій під керівництвом Ді Саміса — торба. Тоді я згадав про професора Феріо, молодшого, який зажив слави завдяки своєму блискучому розумові й який спеціалізувався на романтизмові на його околицях. Але старші товариші мене застерегли, що співкерівником у курсовій буде все одно Ді Саміс, тож мені не варто офіційно звертатися до Феріо, бо Ді Саміс враз дізнається й заприсягнеться ненавидіти мене довіку. Я мусив ходити манівцями, ніби це Феріо особисто мене попросив писати у нього курсову, отже Ді Саміс ображатиметься на нього, а не на мене. Ді Саміс ненавидів Феріо з тої простої причини, що посприяв його посаді на кафедрі. В університеті (та, мабуть, і зараз так само) все відбувається не так, як у нормальному світі, а навпаки: не діти ненавидять батьків, а батьки ненавидять дітей.

Я гадав, що зможу наблизитися до Феріо під час щомісячних зібрань, які Ді Саміс влаштовував у своїй актовій залі і на які приходило чимало його колег, бо професорові вдавалося запрошувати відомих науковців.

Але зазвичай все відбувалося так: враз після зібрання розпочиналися дебати, де головну роль перебирали на себе доценти, потому всі йшли, бо промовця запрошено у ресторацію «Черепаха» — найкращий місцевий заклад, у стилі середини дев'ятнадцятого століття, у якій офіціанти досі були вбрані у фраки. Щоб дістатися з орлиного гнізда у ресторацію, треба було перейти через велику галерею, потім перетнути майдан з

багатою історією, завернути за ріг величної будівлі, а тоді ще раз перейти майдан, цього разу невеличкий. Тепер промовець-знаменитість йшов галереєю в оточенні ординарних професорів, за метр від яких слідом ішли позаштатні викладачі, за два метри — асистенти, а на слухній відстані — найсміливіші студенти. Коли діставалися майдану з багатою історією, студенти виривалися на волю, а за рогом величної будівлі застрягали асистенти, позаштатні викладачі перетинали меншенький майдан, але відкланювалися на порозі ресторації, куди заходив лише промовець та ординарна професура.

Таким чином, професор Феріо так і не дізнався про моє існування. А я тим часом розчарувався у товаристві й більше не відвідував занять. Перекладав, як незалежний перекладач, утім, маєш братися за те, що дають, тож я взявся перекласти у *dolce stil novo*¹ тритомник про роль, яку зіграв Фрідріх Ліст у створенні Zollverein — Німецького митного союзу. Тому цілком зрозуміло, чому я тоді перестав перекладати з німецької, але вже пізно було повертатися в університет.

Біда в тім, що цього ти не розумієш: і надалі живеш з переконанням, що одного дня доздаєш усі іспити й отримаєш свій диплом. А коли живеш, плакаючи нездійсненні сподівання, то ти вже невдаха. Коли ж нарешті збагнеш, то змиряєшся.

Спочатку я почав учителювати: знайшов місце в одній родині, при одному німецькому хлопчикові, котрий був над-

¹ *Dolce stil novo* («солодкий новий стиль») — важливий рух італійських поетів XIII століття, здебільшого флорентійців. Важливість *Dolce stil novo* полягає в тому, що, крім того, що цей стиль фактично був першим проявом літературної традиції в Італії, він облагородив тосканський діалект, який невдовзі став італійською мовою.

то дурний, щоб ходити до школи у Енгадіні. Пречудовий клімат, самота, у якій можна було жити, тож я протримався цілий рік, адже платили дуже незле. Згодом матір хлопчика, якось затиснувши мене у коридорі, натякнула, що не проти підкоритися мені. У неї випиналася щелепа й над губою були ніби вусики, тому я гречно вклонився їй, мовляв, я іншої думки. За три дні мене звільнили: бо хлопчина буцімто не виявив успіхів у німецькій.

Я животів письмацькою працею. Міркував над тим, щоб писати для газет, але знайшов вакансії лише у кількох місцевих газетах — для написання критичних статей на провінційні театральні спектаклі чи на вистави мандрівного театру. Ще встиг за копійки нашкрябати рецензії на аванспектаклі, підглядаючи за лаштунками за балеринами, перевдягненими у морячок. Я тинявся за ними у кав'ярню-молочну, на вечерю з кавою латте, а якщо за душею ще якась копійка була, то ще й на яечню з маслом. Там у мене трапились перші сексуальні стосунки зі співачкою — в обмін на простеньку нотаточку для газети у Салуццо, але їй і того було вдосталь.

Я не мав пристановиська, мешкав у різних містах (я приїхав у Мілан лише тому, що Сімей мене кликав), займався коректурою щонайменше для трьох видавництв (університетських, але їх очолювали поважні редактори), для одного з них я рецензував статті для енциклопедії (я мав перевіряти дати, назви творів тощо). Робив усе те, що колись Паоло Вілладжіо¹ назвав страхітливою культурою. Невдахи-самоуки

¹ Паоло Вілладжіо (нар. 1932 р. у Генуї) — відомий італійський актор, письменник та режисер.

завжди мають більший обшир знань, ніж успішні, адже щоб стати успішним, треба вивчити щось одне, а не марнувати час на те, щоб вивчити все. Отож втіха бути ерудитом залишається для невдах. Що більше знаєш, то більше відхиляється від правильної течії твое життя.

Кілька років свого життя я присвятив тому, що читав рукописи, які редактори (часом навіть відомі) мені давали, бо ніхто з них не хотів читати рукописів, які їм прислали. Платили п'ять тисяч лір за рукопис, тож я цілими днями вилежувався у ліжку, читаючи, як очманілий, потім розписував відгук про обидві течки, вихлюпуючи найкращі свої саркастичні зауваження й знищуючи незграбного письменника. У редакції всім відлягало від серця, вони писали нерозсудливому автору, що, на превеликий жаль, мусять відмовити йому тощо. Читання рукописів, які ніколи не надрукують, може обернутися на справжню професію.

Тим часом трапилася історія з Анною, яка закінчилася тим, чим і мала закінчитись. Відтоді я більше не міг (чи не надто завзято старався) серйозно поставитися до будь-якої жінки, бо боявся, що знов зазнаю невдачі. До сексу я ставився, як до терапії, заводячи кілька випадкових знайомств, коли не боїшся закохатися (одненька нічка — й дякую, було добре вдвох), а також періодично секс за гроші, щоб хіть не перетворювалася на одержимість (через балерин я став нечутливим до целюліту).

А тим часом мріяв про те, про що марять усі невдахи: написати одного дня книжку, завдяки якій я прославлюсь та забагатію. Щоб навчитися, як стати великим письменником,

я став навіть літературним рабом (*ghost writer*, як кажуть у наш час через політкоректність) в одного детективного письменника, який, у свою чергу, підписувався американським псевдонімом, щоб книжки краще продавалися (як актори у спагеті-вестернах, італійських стрічках, де дія розгортається на Дикому Заході). Добре було працювати за двома завісами (Чужинець — та чергове чуже ім'я).

Писати детективи для когось іншого було легко, досить наслідувати стиль Чендлера¹ чи у найгіршому разі — Спіллейна². Але коли спробував нашкрябати щось своє, то зауважив, що, описуючи когось чи щось, писав, посилаючись на літературні твори: не вмів написати просто, що той чи той гуляли погожою та ясною дниною, а писав, що «він ішов під небом Каналетто». Згодом я згадав, що так само писав Д'Аннунціо³: пишучи про те, що така собі Костанца Лендбрук мала якусь рису, він писав, що вона скидалася на створіння Тома-са Лоуренса⁴, Елену Муті⁵, зауважуючи, що в її зовнішності було щось від молодого Моро⁶, а Андреа Спереллі згадував,

¹ *Реймонд Торнтон Чандлер* — американський письменник-реаліст та кіносценарист, один із засновників піджанру «крутого детективу».

² *Мікі Спіллейн* (справжнє ім'я — Френк Моррісон Спіллейн) — американський письменник.

³ *Габріеле Д'Аннунціо* — італійський драматург, поет, політичний діяч італійського націоналістичного й профашистського напрямку.

⁴ *Томас Лоуренс* — англійський художник XVIII—XIX століть, відомий своїми жіночими портретами.

⁵ *Елена Муті* — героїня фільму «Насолода» за романом Д'Аннунціо. Романтична мелодрама. *Андреа Спереллі* — коханець Елени Муті у згаданому фільмі, який розривається між двома жінками.

⁶ *Густав Моро* — французький художник-символіст і сюрреаліст XIX ст.

що образ подібний до портрета невідомого добродія з Галереї Боргезе. Тож, щоб прочитати якийсь роман, треба було погортати сторінки якогось історичного видання, яке продають у газетному кіоску.

Утім, якщо Д'Аннунціо був поганеньким письменником, не треба думати, що я теж маю таким стати. Аби позбутися вади постійно цитувати, я вирішив більше не писати.

Коротше кажучи, життя моє не було блискучим. А коли стукнуло п'ятдесят, я приїхав у місто на запрошення Сімея. А чому б і ні? Треба ж було й це спробувати.

То як же мені зараз вчинити? Показуючи носа на вулицю, я наражаюся на небезпеку. Я, мабуть, почекаю тут, щонайбільше вони зараз чекають, поки я вийду з дому. А я не виходжу. На кухні є кілька пакунків з крекерами й слоїки з м'ясними консервами. Від учора лишилося ще й півпляшки віскі. Прожити день — два вистачить. Я накрапаю собі кілька крапель (згодом ще кілька крапель накрапаю по обіді, бо якщо пити зранку — тупієш) і намагаюся згадати цю пригоду з самого початку, навіть не переглядаючи дискету, бо все пригадую, принаймні наразі дуже ясно.

Страх умерти збудує спогади.

II

Понеділок, 6 квітня 1992 року

У Сімея обличчя було чуже.

Тобто я маю на увазі, що я ніколи не запам'ятовую ім'я, яке має Россі, Брамбілла та Коломбо чи навіть Мацціні або Манцоні, бо то ж чуже ім'я. Лише пригадую, що у нього має бути якесь незнайоме ім'я. Так от, ти не можеш згадати, яке обличчя має Сімей, бо скидалося, що він не був сам собою. Власне, у нього було обличчя таке, як у всіх.

— Книжку? — спитав я.

— Книжку. Мемуари журналіста, розповідь про те, як рік пропрацював, готуючи до друку щоденний часопис, який ніколи не вийде в світ. З іншого боку, газета мала називатися «Завтра», — це ніби гасло для керівників нашої держави: поговоримо про це завтра. Отож книжка має називатися «Завтра: що було вчора». Гарно, га?

— І ви хочете, щоб написав її я? А чому самі не напишете? Ви ж газетяр, хіба ні? Принаймні ви ж газетою керувати надумали.

— Щоб бути головним редактором, не конче потрібно вміти писати. Ніхто ж не каже, що міністр оборони вміє кидати гранати. Певна річ, цілий прийдешній рік ми щодня

обговорюватимемо книжку, ви подбаєте про стиль, додасте гостроти, але головні сюжетні лінії визначатиму я.

— Тобто на книжці будуть стояти два прізвища, чи це буде інтерв'ю Сімея, яке взяв Колонна?

— Ні-ні, любий Колонно, книжку підпишуть моїм іменем, а ви, написавши її, повинні зникнути. Ви будете (тільки не ображайтеся) літературним *рабом*. Дюма мав такого, тож не бачу причини, чому б мені й собі не мати.

— А чому ви мене обрали?

— Бо у вас талант до письменництва.

— Дякую.

— ...але самого по собі його ніхто ніколи не помітить.

— Ще раз дякую.

— Даруйте, та дотепер ви працювали лише у провінційних газетах, ви важко працювали у культурній царині у кількох видавництвах, написали книгу за іншого письменника (не питаєте як, та я натрапив на вашу працю, й вона добра, має ритм), і безмаль у п'ятдесят я раптом збагнув, що, може, маю для вас роботу. Отже, ви вмієте писати, знаєте, у чому суть книги, але діло не йде. Та вам не слід соромитися. Я теж, якщо очолюватиму газету, яка ніколи не вийде в світ, то тому, що ніколи не був претендентом на Пулітцерівську¹ премію, а лише редактором спортивного тижневика та щомісячного журналу для самотніх чоловіків, чи то для одиноких чоловіків — називайте, як хочете...

¹ *Джозеф Пулітцер* — американський видавець, журналіст, родоначальник жанру «жовтої преси». Гроші, які він залишив по собі, стали основою для створення Пулітцерівської премії — однієї з найпрестижніших премій у галузі журналістики (вперше вручена 1917 року).

— Я можу зберегти свою гідність і відмовити вам.

— Ви мені не відмовите, бо я пропоную вам шість мільйонів лір щомісяця — чорною платнею.

— Це чимало для письменника-невдахи. А що далі?

— А далі, щойно допишете й віддасте мені книжку, — скажімо, протягом півроку після припинення експерименту — ще десять мільйонів усе разом, готівкою. З власної кишені.

— А далі?

— А далі робіть, як заманеться. Якщо не проциндрите все на жінок, коней та шампанське — за рік заробите більше вісімдесяти неоподатковуваних мільйонів. Можете спокійно побачити світ.

— Стривайте; поясніть мені. Якщо мені ви платитимете шість мільйонів, а самі, даруйте, загребете хтозна-скільки, ще ж будуть і інші редактори, і видатки на видання, друк та розповсюдження. То ви хочете сказати, що є хтось, гадаю, видавець, який захоче заплатити за такий експеримент, не отримавши з того нічого?

— А я й не казав, що він нічого не отримає. Він свою вигоду матиме. А от я, якщо газета не вийде, — ні. Безсумнівно, може трапитися, що видавець справді врешті забажає видати газету, але до того часу справа розкрутиться. Тож я сумніваюся, що він захоче, щоб нею опікувався я. Тому я готуюся до того, що наприкінці року видавець скаже, що задум уже дав бажані плоди й що будочку можна закривати. Тому я заздалегідь страхуюся: якщо все піде коту під хвіст, — я видам книжку. Вона спричинить вибух, а я отримаю кошти за авторські права. Чи — це я кажу, аби казати — хтось не

захоче, щоб я її оприлюднював, і дасть мені трішки грошенят. Неоподатковуваних.

— Уторопав. Утім, може, щоб я був більш відданим проєктові, варто сказати мені, хто платить, і навіщо існує проєкт «Завтра», та чому він (цілком можливо) провалиться, й що ви розказуватимете у книзі, яку (тут я забуду про свою скромність) напишу замість вас — я.

— Гаразд, платитиме командор Вімеркате. Ви, мабуть, про нього чули.

— Атож, чув про Вімеркате, про нього часто пишуть у газетах: має десяток готелів на Адріатичному узбережжі, чимало будинків відпочинку для пенсіонерів та неповносправних, займається усілякою торгівлею, про яку чимало пліткують. А ще має кілька місцевих телеканалів, які починають передачі після одинадцятої вечора, показуючи лише аукціони, телекрамниці й кілька непристойних телешоу...

— І з два десятки періодичних видань.

— Жовта преса. Здається, плітки про знаменитостей на кшталт “Loro”, “Peeping Tom” та тижневики про поліцейські розслідування штибу “Il delitto illustrato” чи “Cosa c'è sotto” — сміття, *trash*.

— Ні, є ще галузеві видання, як-от про садівництво, подорожі, автомобілі, вітрильники, «Домашній лікар». Ціла імперія. Непогана у нас редакція, га? У нас навіть фікус є, як у великих цабе з «RAI»¹. Наші редактори мають змогу працю-

¹ RAI — суспільно-правова телекомпанія в Італії, монополіст у телепросторі.

вати в *open space*, як кажуть американці, у вас теж буде власний кабінет — невеличкий, але пристойний, а ще додаткова кімната для архіву. І то все задарма — у будівлі, де розташовуються офіси всіх фірм, якими володіє Командор. Щодо решти — виготовлення та друку номера нуль — то це робитимуть, використовуючи друкарські можливості інших газет. Таким чином вартість експерименту зведено до прийнятної величини. Та ще й розташовані ми майже у центрі, а не як популярні щоденні газети, до яких можна дістатися лише з двома пересадками у метро, а тоді ще й автобусом.

— А що матиме Командор від цього експерименту?

— Командор хоче увійти за зачинені двері, за якими фінансисти, банкіри та навіть поважні видавці приймають таємні рішення. А засобом, який впустисть його, стане обіцянка надрукувати газету, яка розповідатиме правду геть про все. Дванадцять номерів нуль: 0/1, 0/2 тощо, надруковані мізерним накладом. Кожен примірник Командор, оцінивши, покаже, кому слід. Як тільки Командор доведе, що спроможний поставити у скрутне становище політичне та фінансове високе товариство, що приймає рішення за зачиненими дверима, ті, ймовірно, попросять його забути про свій задум, відмовившись від наміру друкувати «Завтра», й пропустять його за зачинені двері. Покладе, скажімо, лише два відсотки акцій часопису або банку чи телемережі, які мають вплив.

Я аж присвиснув.

— Два проценти — це надзвичайно багато! Чи у нього вистачить коштів для такої справи?

— Не удавайте простака. Ми ж про фінанси мову ведемо, не про торгівлю. Спочатку купуєш, а потім побачиш, що й гроші, щоб заплатити, до тебе придуть.

— Збагнув. А ще зрозумів, що експеримент буде успішним, лише якщо Командор не розкаже, що врешті-решт газета в світ не вийде. Всі мають думати, що механізм уже запущено, так би мовити...

— Певна річ. Те, що газету не друкуватимуть, Командор навіть мені не сказав. Я просто це підозрюю, чи, якщо хочете, я цього певен. І наші співробітники, з якими ми познайомимся завтра, теж не повинні про це дізнатися: вони мають працювати, гадаючи, що створюють собі майбутнє. Про це знатимемо лише ви та я.

— А що вам з того, якщо ви напишете все, що робили протягом року, щоб сприяти шантажу, який задумав Командор?

— Не вживайте слова «шантаж». Ми писатимемо про новини, як каже «Нью-Йорк таймс», “all the news that’s fit to print...” — “всі новини, які годяться для друку...”

— ...а може, ще деякі...

— Бачу, ми порозумілися. Якщо згодом Командор скористається нашими примірниками, щоб когось полякати чи прикрити собі зад, — то вже його справа, не наша. Суть у тім, що у моїй книзі має йтися не про те, які рішення ми приймали на редакційних зібраннях (бо для цього мені не потрібно наймати вас — вистачило б і програвача). Книга має показати інший тип газети, продемонструвати, як цілий рік я працював, щоб створити зразок незалежної журналістської праці, на яку

неможливо чинити тиск, рівночасно давши зрозуміти, що справа скінчилась невдачею, бо голосу свободи пробитися не дають. Тому мені треба, щоб ви вигадували, ідеалізували, написали епопею — не знаю, чи ви мене добре розумієте...

— Отже, у книжці дійсність постане навпаки. Пречудово. Але вас, певно, викриють.

— Хто? Командор, який заперечуватиме, зізнавшись, що проект існував лише задля здирництва? Краще вже нехай усі думають, що йому довелося поступитися, бо на нього теж чинили тиск, тож він вирішив, що ліпше закриє видання, аніж перетворить його на газету, яка, як то кажуть, пише те, що їй наказано. Чи мене викриватимуть наші редактори, які у виданні постануть найчеснішими журналістами? Моя книга — це betzeller (він вимовляв це слово саме так, як усі — бетцелер), якому ніхто не захоче чи не зможе заперечити.

— Гаразд, позаяк ми обоє з вами люди без властивостей¹ (даруйте за цитату), я пристаю на вашу угоду.

— Мені подобається мати справу з тямущими людьми, які кажуть те, що мають на думці.

¹ «Людина без властивостей» — недописаний роман німецького письменника Роберта Музиля.

III

Вівторок, 7 квітня

Перша зустріч з редакторами.

Шість: ніби досить.

Сімей попередив мене, що мені не слід походжати редакцією, ставлячи надумані питання, але завжди бути на місці, щоб занотовувати все, що відбувається. Саме тому, щоб виправдати мою присутність серед редакторів, він повів мову так: «Панове, маємо нагоду познайомитися. Це пан Колонна — надзвичайно досвідчений журналіст. Він працюватиме під моїм керівництвом, а тому назвемо його помічником генерального директора; головне його завдання — переглядати всі ваші статті. Кожен з вас має досвід роботи у різних сферах: хтось працював у виданні крайнього лівого спрямування, а хтось набивав руку, скажімо, у *La Voce della Fogna*¹, а оскільки (як ви можете переконатися особисто) нас обмаль, як спартанців, то тому, хто писав лише епітафії, може, доведеться писати ґрунтовну статтю про урядову кризу. Тому нам потрібно уніфікувати наш стиль, себто якщо хтось із вас має слабкість писати «палінгенез»², то пан Колон-

¹ «Голос каналізації» — італійський ідеологічно-сатиричний журнал крайнього правого спрямування, що виходив у 1974—1983 роках.

² Відродження, новий початок (*лат.*).

на порадить вам не вживати цього слова, а підкаже слухний термін.

— Глибоке моральне відродження, — підказав я.

— Атож. А якщо хтось, описуючи драматичні події, напише, що ми перебуваємо в оці циклону¹, гадаю, пан Колонна завбачливо застереже вас, що, за всіма науковими довідниками, око бурі — це єдине місце, де панує спокій, коли навколо розгортається буря.

— Ні, пане Сімею, — втрутився я, — тоді я скажу, що треба вживати саме вислів «око бурі», бо неістотно те, що каже наука, адже читач цього не знає, натомість саме образ «ока бурі» означає для нього бути по зав'язку у нещастях. До такого розуміння його призвичаїли газетярі та телебачення. Так само, як вони ж переконали читача, що правильно казати *suspans* та *managment*, коли слід би казати *suspens* (і писати *suspence*, а не *suspense*) та *managment*.

— Чудовий приклад, пане Колонна. Треба писати мовою читача, а не інтелектуалів, які кажуть «закомпостувати проїзний документ». З іншого боку, якось наш видавець казав, що середній вік глядачів, які дивляться його телеканали (я маю на увазі вік розумового розвитку) — дванадцять років. У наших читачів вік інший, але завжди треба зважати на вік власних читачів: наші читачі матимуть більше п'ятдесяти років. Це порядні та чесні буржуа, які прагнуть, щоб панував закон та порядок, але

¹ Око циклону (бурі) — зона спокійної погоди, що утворюється у центрі зрілого циклону. Око циклону має круглу форму та діаметр 30—65 км. Воно оточене стіною ока — кільцем гроз, що характеризуються найбільш жорсткою погодою в межах циклону. Око є зоною найнижчого атмосферного тиску в циклоні.

спрагли до пліток та викривання різноманітного безладдя. Відштовхуватимемося від того, що читачів наших не назвеш запеклими читачами. Навпаки, у багатьох з них у домі не знайдеш і однієї книги, навіть при нагоді вони можуть повести мову про якийсь великий роман, який продається по світу мільйонними накладками. Наш читач не читає книг, але полюбить думати, що у світі є великі дивакуваті письменники-мільярдери. Достоту як він ніколи зблизька не побачить довгоногоу знаменитість зблизька, але прагне знати про всі її таємні романи. Тож нехай решта теж розповість про себе. Особисто. Почнімо з єдиної серед нас жінки, панянки (чи пані)...

— Майя Фрезія. Холостячка (або незаміжня чи *single*, називайте, як заманеться). Двадцять вісім років, от-от мала отримати диплом філолога, але мусила покинути навчання через сімейні обставини. П'ять років пропрацювала у бульварному журналі, крутилася у театральному середовищі, винюючи, хто з ким заводить пристрасний роман, а потім організувала засідку для фотографів. Частіше доводилося переконувати співачку чи акторку вдати пристрасну дружбу з кимось, а потім приводити їх на зустріч з папараці (я маю на увазі прогулянки, тримаючись за руки, чи навіть поцілунок крадькома). Спочатку мені подобалось, але тепер мені вже набридло переповідати казочки.

— То чому, красуне, вирішили приєднатися до нашого сміливого проекту?

— Гадаю, щоденна газета писатиме про більш серйозні речі, й я зроблю собі ім'я завдяки інтерв'ю, які не стосуються чужих шалених романів. Я цікава й, гадаю, гарна нишпорка.

Вона була худесенька, але говорила у міру жваво.

— Чудово. А ви?

— Романо Браггадочо...¹

— Дивне прізвище, звідки таке?

— Послухайте-но, це одна з нестерпних мук, яких я зазнаю у житті. Здається, англійською це слово означає щось погане, але, на щастя, у інших мовах — ні. Дід був знайдою, а тому, як ви знаєте, прізвище у таких випадках дає чиновник. Якби був садистом, назвав би і Фікаротта². У випадку з моїм дідом, чиновник був лише наполовину садистом, і йому не бракувало певного культурного рівня... Щодо мене, то я фахівець зі скандальних викриттів, раніше працював у іншому журналі нашого видавця: “Cosa c'è sotto”. Але він так і не найняв мене у штат, платив окремо за кожну статтю.

А що ж до решти, то Камбрія ночами чатував у лікарняних приймальнях чи комісаріатах, щоб ухопити свіжу новину про якийсь арешт чи смерть у жаскій автокатастрофі, тож кар'єри собі не зробив. Лучиді з першого погляду видався не гідним довіри, працював у виданнях, назви яких ніхто ніколи не чув. Палатино чимало років пропрацював у тижневиках, що писали про ігри та різноманітні загадково-містичні речі. Костанца працював головним техніком у друкарнях кількох газет, але газети на той час мали забагато шпальт. Ніхто не міг перечитати все перед тим, як віддати друкувати, тому навіть великі газети друкували Симону де Бовуар³, Бод-

¹ Хвастун, фанфарон, хтось, хто довго вихваляється, особливо чимось неправдивим (*англ.*). Від *bragging* — вихвалитися.

² Приблизний еквівалент сленгом — «розтягнена шкарпетка» (говорячи про хвойду).

³ *Симона де Бовуар* (1908—1986) — французька письменниця, філософ, ідеолог фемінізму.

лера¹ чи Рузвельта², тож друкарські техніки ставали віджилими так само, як друкарський верстат Гутенберга³. Ніхто з цих попутників не мав захопливого досвіду. Міст Короля Людовіка Святого⁴. Вже не знаю, звідки їх Сімей відкопав.

А Сімей, щойно закінчили знайомство, окреслив головні риси нашої газети.

— Отже, газета буде щоденною. Чому «Завтра»? Бо звичайні газети досі розповідають про новини, які трапилися напередодні увечері, тому вони й зуться «Corriere della Sera», «Evening Standard», «Le Soir»⁵. Нині ми вже дізнаємося всі новини за день у вечірніх випусках о восьмій. Тому у газетах завжди пишуть про вже відомі події, отож вони усе менш актуальні. У нашій «Завтра» про ці новини, які вже тхнуть рибою, ми, звісно, згадаємо та підсумуємо, але для цього вистачить і однієї колонки, яку можна прочитати за кілька хвилин.

— То про що ж розповідатиме газета? — спитав Камбрія.

— У наш час щоденна газета приречена на те, щоб бути подібною до тижневика. Ми писатимемо про те, що може трапитися завтра, пропонуючи аналітичні статті, додатки з розслідуваннями, несподіваними прогнозами... Наприклад, о четвертій вибухнула бомба, а завтра про це вже всі знають.

¹ Шарль Бодлер — французький письменник-символіст, автор інтимної лірики.

² Теодор Рузвельт (1858—1919) — 26-й президент США.

³ Йоганн Гутенберг — європейський винахідник та першодрукар. Упровадив промислову технологію у друкарську справу.

⁴ Назва роману американського письменника Торнтона Вайлдера.

⁵ «Вечірній вісник» (італ.), «Вечірній стандарт» (англ.), «Вечір» (франц.).

Отож ми з четвертої до півночі, перш ніж посідати у машини, маємо відкопати чийсь ще невідомий коментар про ймовірних відповідальних, те, про що ще не знає поліція, а потім написати можливий сценарій розвитку подій, які, можливо, трапляться протягом наступних тижнів унаслідок того замаху...

Озвався Браггадочо:

— Але щоб розпочати такі розсліди о восьмій, нам у редакції потрібно щонайменше вдсятеро більше редакторів, ніж ми маємо зараз, окрім того, кошти готівкою, інформаторів тощо...

— Саме так. І коли газета насправді буде виходити, мабуть, достоту так і буде. Але спочатку, протягом першого року, ми маємо лише показати, що можна зробити. Можна зробити так, щоб номер нуль мав будь-яку дату, ставши прекрасним зразком того, якою була б газета кілька місяців тому, скажімо, коли заклали бомбу. У такому разі ми вже знатимемо, що трапиться згодом, але писатимемо так, наче читач ще цього не знає. Отже, всі наші сенсаційні повідомлення стануть нечуваними, дивовижними, я б навіть насмілився назвати їх пророчими. Тому замовнику треба пояснювати так: ось якою була б «Завтра», якби вийшла учора. Зрозуміло? А за бажанням, навіть коли бомбу ніколи не закладали, ми можемо видати номер, у якому напишемо, *немовби це трапилось...*

— Чи самі закладемо бомбу, якщо *там* це потрібно, — осміхнувся Браггадочо.

— Не кажіть нісенітниць, — застеріг Сімей. А за мить, ніби передумавши: — А як і захочете щось таке утнути, не ходіть до мене, щоб про це розповісти.

Коли зібрання закінчилося, спускаючись, я опинився у компанії Брагадочо. «Хіба ми раніше не зустрічалися?» — спитав він. Мені здавалося, що ні, а він казав, що можливо, набувши підозріливого вигляду, а тоді враз став звертатися до мене на «ти». Сімей у редакції щойно закликав усіх казати «ви». Зазвичай я тримаю дистанцію типу: «ми ж ніколи разом не спали», але, вочевидь, Брагадочо прагнув наголосити, що ми з ним — колеги. Я не хотів скидатися на людину, яка бундючиться лише через те, що Сімей назвав мене головним редактором абощо. З іншого боку, ця постать мене зацікавила, а мені саме нічого було робити.

Схопивши мене за лікоть, він повідомив, що ми йдемо чогось випити у заклад, який він добре знав. Його пухкі губи та трохи бичачі очі всміхалися так, що мені стало гидко. Він був лисий, як фон Штрогейм, потилиця у нього різко переходила у ший, але на обличчя скидався на Теллі Саваса, лейтенанта з фільму «Коджак»¹. Ну от, знову процитував.

— Гарненька та Майя, еге ж?

Мені було ніяково зізнатися, що я позирнув на неї лише крадькома — я ж сказав, що від жінок тримаюся якнайдалі. Він посмикав мене за плече: «Не удавай із себе джентльмена, Колонна. Я ж бачив, що ти крадькома дивишся на неї. Як на мене, це наш тип. Відверто кажучи, нам годяться всі, головне — знати, з якого боку до них підійти. Як на мій смак, вона трохи худорлява, та ще й грудей не має, та загалом, мабуть, згодиться».

Ми дійшли до вулиці Торіно, до церкви, а потім він завернув праворуч на вуличку, яка стрімко повертала й була погано освіт-

¹ Зіграв у згаданій кримінальній драмі 70-х років головну роль.

лена, на якій було кілька зачинених дверей і жодної крамниці, ніби про неї вже давним-давно забули. Там було затхле повітря, та, мабуть, то лише синестезія¹ через облізли стіни, вкриті вицвілими графіті. Нагорі виднілася труба, з якої йшов дим, але неможливо сказати, звідки саме той дим, адже горішні вікна були зачинені, ніби там більше ніхто не мешкає. Може, то була труба з іншої будівлі, яка виходила на якусь іншу вулицю, тому ніхто не переймався тим, що задимлює покинуту вулицю.

Це вулиця Баньєра, найвужча у Мілані, звісно, не така вузька, як Rue du Chat—que-Rêche² у Парижі, по якій майже неможливо пройти вдвох. Вона зветься вулиця Баньєра, але колись вона звалася Стретта Баньєра, а ще перед тим — Стретта Баньярія, через те, що тут за часів римської держави було кілька громадських лазень.

У цю мить з-за рогу вигулькнула жінка з дитячим візком.

— Чи не знала, чи погано знає місцевість, — прокоментував Брагадочо. — Якби я був жінкою, я б цією вулицею не ходив, надто коли темно. Тут можуть штрикнути ножем ні за цапову душу. А прикро було б, бо курочка неабияка, типова матуся, готова віддатися сантехніку, озирнися, лишень, як вихилєя стегнами. Ось ми й дісталися кривавої ворожнечі. За цими брамами, з яких уже знято ґрати, мабуть, досі є покинуті льохи, а може, й таємні хідники. Тут у дев'ятнадцятому столітті такий собі Антоніо Боджа, добродій без професії та без копійки у

¹ Явище, яке полягає у тому, що який-небудь подразник, діючи на відповідний орган чуття, поза бажанням суб'єкта викликає не тільки відчуття, специфічне для даного органу чуття, але одночасно ще і додаткове відчуття чи уявлення, характерне для іншого органу чуття.

² Вулиця Кота, який рибалить.

кишені, затагнувши в один з цих льохів бухгалтера, будімото щоб той перевіряв рахунки, вдарив його сокирою. Жертва спромоглася вижити, Боджа заарештували, визнали божевільним і закрили у божевільні на два роки. Але, щойно вийшовши на свободу, він продовжує полювати на заможних простаків, затагує їх у свій льох, грабує, убиває й ховає у підземеллі. Сьогодні його б назвали серійним убивцею, але цей серійний убивця страшенно неуважний, залишає докази того, що торгував із жертвами. Тож врешті-решт його заарештовують, поліція розкопує підземелля, знаходить п'ять чи шість трупів, а Боджа вішають при Порта Лудовіка¹. Його голову віддали в анатомічний кабінет у лікарні Оспедале Маджоре — саме у той час там працював відомий криміналіст Чезаре Ломброзо², який шукав доказів своєї теорії про те, що за черепом можна визначити спадкову схильність до злочину. Кажуть, що згодом череп поховали у Музокко, але хто зна, адже ті останки були ласим шматком для окультистів та сатаністів різного штибу... Спомин про Боджа тут існує й донині, ніби перебуваєш у Лондоні за часів Джека Потрошителя. Я б не хотів гуляти цими вулицями уночі, хоча це місце мене приваблює. Частенько приходжу сюди, коли призначаю тут певні зустрічі.

Вийшовши з вулиці Баньєра, ми опинилися на майдані Ментана, й Браггадочо, звернувши, повів мене вуличкою Моріджі, досить темною, але на ній було кілька крамничок та великі гарні брами. Ми дістались просторого майданчика з широкою стоянкою посеред руйновища.

¹ Частина Іспанського муру, який колись був частиною середньовічних захисних мурів.

² Криміналіст, засновник італійської школи криміналістики.

— Бач, — мовив Браггадочо, — ліворуч — то руїни споруд, зведених ще римлянами. Зараз майже ніхто вже не пам'ятає, що колись і Мілан був столицею Римської імперії. Тому їх ніхто не чіпає, та й нікому нічого не потрібно. А шибки в отих будівлях за стоянкою повибивано бомбардуваннями під час останньої війни.

Будівлі з повибиваними вікнами не мали духу старожитності, притаманного античним руїнам, які вже упокоїла смерть. Натомість вони лиховісно споглядали крізь свої бентежні просвіти, ніби їх вразило вовчаком.

— Не знаю вже напевно, чи хтось намагався забудовувати ці місця, — казав Браггадочо, — може, їх заборонено забудовувати, а може, власникам вигідніше утримувати тут парковку, а не зводити будинки, які можна здавати в оренду. Але навіщо ж залишати сліди бомбардувань? Про мене, то тут страшніше, ніж на вулиці Баньєра, але місцина гарна, бо бачиш, яким був повоєнний Мілан, у цьому місті мало залишилося свідчень того, яким воно було майже півстоліття тому. Це саме той Мілан, який я прагну віднайти, у якому минуло дитинство та юність: війна закінчилася, коли мені було дев'ять років, але досі я часом уночі ніби знову чую гуркіт від бомб. Утім, тут лишилося не лише руйновище — поглянь за ріг вулиці Моріджі, ота башта стоїть ще з сімнадцятого століття, її навіть бомби не зруйнували. А внизу, ходімо, покажу, ще з початку двадцятого століття є таверна, зветься «Моріджі»: не питай, чому у назві таверни на одну літеру “g” більше, ніж у назві вулиці. Але то, мабуть, у муніципалітеті, коли таблички з назвами вулиці чіпляли, — помилилися,

адже таверна старша за вулицю, тому, мабуть, на таверні написано правильно¹.

Ми зайшли у заклад, де всі стіни пофарбовано у червоний колір. З облупленою стелею, з якої звисала стара люстра з кованого заліза, а над стійкою — оленьча голова, уздовж стін — сотня запилених пляшок, дерев'яні стільниці (ще не час вечеряти, — пояснював мені Браггадочо, — столи ще не застелили скатертинами, згодом їх застелять картатими червоними скатертинами, а коли захочеш попоїсти — треба підійти й прочитати меню на дошці, на якій пишуть від руки — як у французьких шинках). За столами сиділи студенти, кілька добродіїв, які колись належали до богеми: мали довге волосся, але не як у шістдесятників, а як у поетів, з тих, що колись носили капелюхи з широкими крисами та краватки Лавальєр², кілька стариганів, що увійшли у раж, тож годі було збагнути, чи вони сидять тут ще з початку століття, чи нові власники винаймають їх як масовку. Ми пощипали сиру, ковбаси, сала зі спеціями й випили справді гарного «Мерло».

— Гарно, га? — казав Браггадочо. — Ніби поза часом.

— Але чому тебе так принаджує цей Мілан, якого вже ніби й не повинно існувати?

— Я ж казав: хочу бачити на власні очі те, чого вже майже не пригадую, — Мілан мого діда та мого батька.

Він перехилив келих за келихом, очі заблищали, він витер паперовою серветкою кільце від вина, яке залишилося на стільничці зі старого дерева.

¹ Назва вулиці via Morigi, а таверни — Moriggi. Італійською пишеться по-різному, але читається однаково.

² Краватка, що нагадує тонку стрічку, котра зав'язується на вузлик чи бант.

— У мене поганий родовід. Мій дід був цабе при злощасному режимі, як то кажуть. А 25 квітня його упізнав партизан, коли він намагався завернути за ріг неподалік, просто на вулиці Каппуччо: його схопили й розстріляли просто там, за рогом. Батько дізнався про це значно пізніше, бо, дотримуючись дідових поглядів, у 43-му вступив до загону водолазів-розвідників «Дечіма МАС», його катували у республіці Салò¹, а потім на рік відправили у заслання у концтабір у Кольтано². Він в останню мить наживав п'ятами, а справжніх винуватців так і не знайшли, а згодом у 46-му Тольятті оголосив загальну амністію, й трапилася історична суперечність: фашистів випустили на волю комуністи, але, може, Тольятті³ мав рацію, адже треба було за всяку ціну повернутися до нормального життя. Утім, нормальне життя було таким, що мій батько, зважаючи на його минуле, з дідовою тінню за плечима, не мав змоги знайти роботу, живучи на утриманні моєї матері, яка була кравчиною. Отак він і животів поволі, випивав, тож зі спогадів про нього маю лише обличчя у червоній капілярній сітці з водянистими очима, коли розповідав мені про свої

¹ *Італійська соціальна республіка* (італ. Repubblica Sociale Italiana, або RSI) — маріонеткова держава нацистської Німеччини на чолі з Беніто Муссоліні і його Республіканською фашистською партією. RSI мала офіційний суверенітет у Північній Італії, але значною мірою залежала від вермахту в здійсненні контролю. Держава була неофіційно відома як Республіка Сало (Repubblica di Salò), оскільки RSI Міністерство закордонних справ (Муссоліні) мало штаб-квартиру в Сало, невеликому місті на озері Гарда.

² Концентраційний табір, керований у 1945 році американцями, у якому ув'язнювали колишніх керівників Республіки Сало.

³ *Пальміро Тольятті* — політичний діяч, журналіст, лідер Компартії Італії (1921—1964).

пристрасті. Він не намагався виправдати фашистів (на той час він уже позбувся ідеалізму), але казав, що антифашисти задля того, щоб засудити фашистів, нарobili чимало страшного лиха. Він не вірив, що шість мільйонів євреїв отруїли газом у таборах. Себто я про те, що він не належав до тих, які досі кажуть, що не було ніякого Холокосту, але він не йняв віри в історію, яку склали визволителі. Як він казав, усі свідчення були перебільшені. Я читав, що дехто з тих, хто вижив у таборах, розповідали про цілі гори одягу замордованих заввишки більш як сотня метрів. Сотня метрів? Чи ти розумієш, казав він, що купа одягу заввишки в сотню метрів (позаяк, певно, височіє, як піраміда) мусить мати основу, що за площею переважає площу концентраційного табору?

— Однак він забув, що ті, хто стали свідками якоїсь страшної події, згодом, згадуючи про неї, здебільшого вдаються до перебільшення. Ти став свідком автомобільної аварії, тому розповідаєш, що трупи лежали в озері крові, але ж ти не маєш на увазі, що воно було завбільшки як озеро Комо, бо ж тільки хочеш сказати про те, що було багато крові. Тож уяви себе на місці того, хто пригадує найжаскіші події свого життя.

— Я не заперечую, що батько привчив мене не сприймати будь-яку звістку за щирісіньку правду. Газети брешуть, вчені брешуть, й сьогоднішнє телебачення бреше. Чи бачив ти минулого року у новинах сюжет про баклана, вимашеного дьогтем, який доходив страшною смертю у Перській затоці? А згодом виявилось, що саме того сезону бакланів у затоці бути не могло, а кадри взято з репортажів восьмирічної давнини, коли була війна між Іраном та Іраком. А дехто навіть казав, що бакланів узяли з зоопарку й вимастили нафтою.

Мабуть, саме так вчинили зі злочинами фашистського режиму. Зауваж, я не дотримуюсь ідеології батька та діда, так само як і не заперечую, що убивали євреїв. Хоча, уяви собі, дехто з моїх кращих друзів — євреї. Та я вже нічому не довіряю. Чи американці дійсно на Місяць літали? Хіба не можливо, щоб вони все зняли у кіностудії, якщо зважити, що тіні астронавтів після приземлення на Місяці геть неправдоподібні? Й чи справді була війна у Перській затоці, чи нам показували кадри зі старих архівів? Ми живемо серед брехні, тож якщо ти усвідомлюєш, що тобі брешуть, мусиш постійно в усьому сумніватися. Я завжди, завжди сумніваюся. Єдине, у справжності чого є докази, — це оцей Мілан, що існував багато десятиліть тому. Місто дійсно бомбардували, між іншим, робили це англійці та американці.

— А що трапилося з твоїм батьком?

— Він напився до смерті, коли мені було тринадцять. Щоб звільнитися від тих спогадів, я, подорослішавши, вирішив кинутися у протилежний бік. У 68-му я вже мав більше тридцяти років, але відпустив довге волосся, вдягав сіро-зелену куртку з пуховою облямівкою на каптурі на майку й пристав до спільноти шанувальників китайської культури. Згодом дізнався, що Мао повбивав люду більше, ніж Сталін та Гітлер укупі, та ще й що, цілком можливо, у цій спільноті чимало провокаторів та агентів спецслужб. Тому я перетворився на журналіста, який тільки те й робить, що вишукує змови. Таким чином я уникнув (маючи небезпечні зв'язки) пастки червоних терористів. Так я перестав вірити будь-чому, окрім одного: що за нашою спиною завжди є хтось, хто нас обманює.

— А що тепер?

— А тепер, якщо газету розкрутять, може, я знайду місце для деяких своїх відкриттів... Я взявся за одну історію, яка... Окрім газети, може вийти ще й книжечка. А тоді... Утім, про glissons¹ згадаємо знову, коли на руках буде вся інформація... От тільки мені треба поспішати, бо потрібні гроші. Ті копійки, що нам заплатить Сімей, — то вже щось, але того не досить.

— Щоб жити?

— Ні, щоб придбати машину. Певна річ, доведеться брати на виплат, але й за те треба платити. Та ще й мушу купити її якомога скоріше, бо мені вона потрібна для розслідування?

— Стривай, ти кажеш, що хочеш заробити, провівши розслідування, щоб купити авто, але потребуєш авто, щоб проводити розслідування.

— Щоб мати змогу відтворити чимало подій, я мушу багато пересуватися, їздити у різні місця, може, розпитувати деяких людей. Не маючи машини, та ще й мусячи щодня ходити у редакцію, мені треба буде все відтворювати з пам'яті, працюючи лише головою. Та якби ж то був єдиний мій клопіт.

— А у чому справжня проблема?

— Власне, не те щоб я був нерішучим, але задля того, щоб збагнути, як слід вчинити, потрібно порівняти всі дані. Самі по собі окремі дані ні про що нам розповісти не в змозі, а от порівнявши все разом, можемо побачити те, що непомітне на перший погляд. Потрібно виявити те, що від тебе намагаються приховати.

— Ти маєш на увазі своє розслідування?

— Ні, я про вибір автівки.

¹ Вочевидь, частина фрази: Glissons sur une question délicate (*франц.*) — давайте проминемо дошкульне питання.

Він почав малювати на столі, змочивши палець у вині, розставляючи, як у тижневиках, де друкують різноманітні загадки, ребуси чи кросворди, крапочки: як на сторінці, де, поєднавши правильно крапочки, отримаєш малюнок.

— Машина має бути швидкою, належати до певного класу, хоч я, звісно, не маю на увазі малолітражку, бо мені потрібне або передньопривідне авто, або нічого. Я мав на думці «Ланча Тема турбо 16v», вона одна з найдорожчих — майже шістдесят мільйонів коштує. Я міг навіть спробувати розігнати її до 235 км на годину, розігнавши її з нуля за сім та дві десяті секунди. Це майже найшвидший показник.

— Вона ж дорога.

— Справа не лише в цім. Треба ще й докопатися до тієї інформації, яку вони сподіваються приховати. Коли у рекламі машин не обманюють, то замовчують. Треба попорпатися у технічних схемах у спеціалізованих журналах, щоб дізнатися, що вона завширшки сто вісімдесят три сантиметри.

— Хіба то погано?

— Навіть якщо ти ніколи не звертаєш уваги, у рекламі завжди вказують, скільки автівка завдовжки, адже це, певна річ, важить для зручного паркування чи престижу, але рідко згадують про ширину, яка є дуже істотною, якщо у тебе маленький гараж чи вузьке паркувальне місце, не кажучи вже про те, що доводиться крутитися, як навіженому, щоб знайти просвіт, де припаркуватися. Ширина — одна з основних якостей. Треба брати до уваги автівки менше ста шістдесяти сантиметрів завширшки.

— Гадаю, такі бувають.

— Певна річ, бувають. Але у машині завширшки сто шістдесят сантиметрів тісно, й якщо поряд сидить ще хтось, то правий лікоть ніде подіти. Та й зручностей, притаманних широким авто, де клеми управління прилаштовані під праву руку, поряд з коробкою передач, там немає.

— Отже?

— Доводиться зважати на те, щоб панель приладів була багатофункціональною, щоб за її допомогою можна було керувати кермом, щоб не доводилося використовувати панель управління для правої руки. Ось тоді я звернув увагу на «Сааб 900 турбо», сто шістдесят вісім сантиметрів, максимальна швидкість 230 км/год, і ціна знижується до п'ятдесяти мільйонів.

— Це твоя машина.

— Так, але у самісінькому куточку тобі напишуть, що машина розганяється за вісім п'ятдесят, коли ідеальним вважається розгін за сім секунд, як у «Ровера 220 турбо», за сорок мільйонів, 168 см завширшки, максимальна швидкість — 235 км та розгін шість, кома шість секунд — справжній болід.

— Тож треба орієнтуватися на цю машину...

— Ні, бо лише унизу схеми тобі напишуть, що вона заввишки 137 см. Занадто низенька для такої огрядної людини, як я, машина майже для перегонів для піжонів, які хочуть влаштувати спортивні перегони, коли «Ланча» заввишки сто сорок три, а «Сааб» — 144, у які сідаєш, як пан. Цього вистачить для піжона, котрий не читає технічних схем, які є ніби протипоказаннями до ліків у медичній інструкції до препарату, які пишуть дрібним шрифтом, аби ти не зауважив, що коли вип'єш їх, то помреш наступного ж дня. «Ровер 220» важить лише 1185 кілограмів: це небагато. Якщо наскочиш на вантажівку, тебе

розчавлять, наче пусте місце, тож треба обирати серед важчих машин, у яких використовують армовану сталь. Звісно, я не кажу про «Вольво», яка є справжнім танком, утім, надзвичайно повільна, бо маю на думці щонайменше «Ровер 820 ТІ», дешевший п'ятдесяти мільйонів, 230 км на годину, вагою 1400 кг.

— Та гадаю, ти відкинув цей варіант через те, що... — озвався я, вже теж ставши нав'язливо прискіпливим.

— Бо там розгін 8,2 — це ж черепаха, а не спринтер. Як «Мерседес С 280», завширшки 172 см, й якщо не зважати, що ще й коштує шістдесят сім мільйонів, має розгін до сотні за 8,8. І доставка протягом п'яти місяців. На це теж треба зважати, бо серед решти, що я тобі назвав, декотрі доставляють за два місяці, а деякі можна забирати відразу. А чому відразу? Бо вони нікому не потрібні. Вони ніби враз тобі віддадуть «Калібру турбо 16v», 245 км на годину, повний привід, розгін до сотні за 6,8, 169 см завширшки й коштує трохи більше п'ятдесяти мільйонів.

— Пречудово, як на мене.

— Е ні, бо важить лише 1135 кг, тільки 132 см заввишки, найгірша з усіх, годиться для грошовитого покупця-гнома. Але якби ж лише у цьому були проблеми. Не враховуючи багажник. Найпросторіша — «Тема 16v турбо», завширшки 175 см. Серед вузьких авто я спинився на «Дедрі 2.0 LX», яка має місткий багажник, але розгін лише 9,4, важить трохи більше 1200 кг, маючи швидкість лише 210 км/год.

— Отже?

— Я вже не знаю, об що головою битися. У мене в голові моє розслідування, а я ночами просинаюся, щоб порівняти характеристики автівок.

— Чи ти все напам'ять вивчив?

— Я понакреслював таблички, але біда в тім, що я завчив їх, і тепер усе зовсім нестерпно. Я вже почав вірити, що машини створені лише для того, щоб я не міг їх купити.

— А чи ти не занадто підозріливий?

— Підозр ніколи не буває забагато. Сумніватися, завжди сумніватися — лише так можна збагнути істину. Хіба не так каже наука?

— І каже, й робить.

— Гарзд, отже, й наука теж бреше. Згадай про те, як виникла теорія про холодний синтез¹. Там брехали місяцями, а потім дізналися, що то все казочки.

— Але ж дізналися.

— Хто? Пентагон, який, мабуть, хотів приховати якусь халепу. А може, ті, що відкрили холодний синтез, мали рацію, а інші, що звинуватили їх у брехні, — обманюють?

— Щодо Пентагону та ЦРУ — згоден, та ти ж не віриш у те, що всі журнали для автомобілістів контролюють секретні служби заможної юдейської правлячої верхівки, котра ховається у засідці. Я намагався дістатися його здорового глузду.

— Та невже? — відповів він, гірко всміхаючись. — Вони теж мають стосунок до великої американської промисловості та семи сестер нафти. Саме вони по-звірячому вбили Маттеї²,

¹ *Холодний синтез* — гіпотетичні реакції ядерного синтезу, які можуть проходити без достатнього підводу зовнішньої енергії, для подолання кулонівського бар'єра. Нині теорії холодного синтезу більшістю вчених визнаються як псевдонаукові.

² Голова італійської нафтової компанії «Енї». Раніше гадали, що в 1962 році його було вбито за наказом ЦРУ. Але за новою експертизою причиною авіакатастрофи були погодні умови.

подія, до якої мені, може, й діла б ніякого не було, але це ж вони розстріляли мого діда, фінансуючи партизан. Бачиш, як усе між собою пов'язане?

Офіціанти вже застеляли скатертинами столи, показуючи нам, що час, коли можна було випити лише два келихи вина, вже сплив.

— Колись із двома келихами можна було сидіти хоч до другої години ночі, — зітхнув Браггадочо. — Але тепер і тут прагнуть грошовитих відвідувачів. Незабаром і тут, мабуть, зроблять дискотеку зі стробоскопічним освітленням. Наразі тут ще все справжнє, але вже тхне підробкою. Уяви, мені казали, що цим міланським закладом уже давно володіють тосканці. Я проти тосканців нічого не маю, може, вони теж непогані люди, але пригадую, як, коли був малим, розповідали про дочку наших знайомих, яка невдало вийшла заміж. Один кузен, пояснюючи, у чому причина, натякав: треба звести мур за Флоренцією. А мати додавала: хіба за Флоренцією? Відразу за Болоньєю!

Поки ми чекали на рахунок, Браггадочо промовив до мене майже пошепки:

— Чи ти мені грошей не позичиш? Я за два місяці віддам.

— Я? Та у мене, як і в тебе, — ані копійки.

— Звісно. Не знаю, скільки тобі платитиме Сімей, і знати права не маю. Це я так сказав, аби сказати. Утім, ти ж заплатиш за нас, га?

Отак я познайомився з Браггадочо.

IV

Середа, 8 квітня

Наступного дня ми по-справжньому вперше зібралися у редакції усі разом.

— Ми випускатимемо газету, — казав Сімей, — за 18 лютого цього року.

— Чому за 18 лютого? — спитав Камбрія, який згодом вирізнявся тим, що завжди ставив найдурніші питання.

— Тому, що цієї зими 17 лютого карабінери увійшли в офіс Маріо К'ези¹, директора «Піо Альберго Тривулціо» — великого цабе у міланському осередку соціалістичної партії. Ви всі про це знаєте: К'еза вимагав хабарі за підряд на прибирання у Монці, — справа на сто сорок мільйонів, від якої він вимагав десять відсотків. Тож, бачте, навіть будинок для літніх людей є доброю дійною коровою. Мабуть, доїв не вперше, бо прибиральник втомився платити й здав К'езу. Тому пішов до нього, щоб сплатити першу частину з чотирнадцяти умовлених мільйонів, таємно почепивши мікрофон та телекамеру. Щойно К'еза взяв хабар, у кабінет зайшли

¹ *Маріо К'еза* — італійський політик, якого судили за корупцію та розтрату у Мілані. Один з перших засуджених під час судів «чистих рук», метою яких було очистити італійську політику від корупціонерів.

карабінери. К'еза, злякавшись, добув із шухляди ще більший хабар, який, певно, взяв ще з когось, і кинувся в нужник, щоб спустити ті всі гроші в унітаз. Та перш ніж змив усі ті гроші, вже був у наручниках. Цю історію ви нагадаєте й отак, Кабріє, вже знатимете, що писати у газеті, яка вийде наступного дня. Підіть в архів, пильно перечитайте новини за той день і напишіть нам колонку на першій шпальті. Хоча ні, краще величеньку статтю, бо, як я добре пригадую вечірні випуски новин, того дня про цю подію не повідомляли.

— Гаразд, шефе. Вже йду.

— Чекай. Саме тут починається місія, яку взяла на себе «Завтра». Згадаєте, що протягом наступних днів намагалися не надавати цій події значущості, а Краксі¹ згодом сказав, що К'еза був лише звичайнісінький шахрай, тому йому дали спокій, але читач, який читав газети 18 лютого, ще не мав змоги знати, що прокуратура продовжувала розслідування й намацала справжню велику рибу — суддю Ді П'єтро, про якого зараз уже всі знають, але про якого у той час і словом не згадали. Ді П'єтро відправив на вогнище К'езу, відкрив його швейцарські рахунки, змусив зізнатися, що то був непоодинокий випадок хабарництва. Поволі розкриває політичну схему, у якій власний інтерес мають усі партії, а перші наслідки прийшли вже незабаром, коли, як ви бачили, на виборах християнські демократи та соціалісти втратили чимало голосів, а ломбардійська партія «Лега Норд» посилсила свої позиції на зло римському уряду, отримуючи зиск від скандалу. Починаються поодинокі арешти,

¹ *Бенедетто (Беттіно) Краксі* — італійський політик, голова Ради міністрів Італії з 4 серпня 1983-го по 17 квітня 1987 року.

партії поволі саморозпускаються, і дехто вже каже, що після того, як упала Берлінська стіна й розпався СРСР, американцям уже не потрібні партії, які спроможні керувати, тому вони віддали їх під суд, чи, наважимося припустити, що суди виконують сценарій американських спецслужб, але наразі не будемо перебільшувати. Про це ми знаємо сьогодні, але 18 лютого ще ніхто й уявити не міг того, що трапиться. Утім, «Завтра» пофантазує, зробивши серію гіпотетичних статей. І цю гіпотетичну статтю я доручаю вам, Лучиді, у якій ви вправно писатимете *ймовірно* та *можливо*, розповідаючи про події, які згодом справді трапляться. Згадуючи кілька політиків з різноманітних партій, приплетіть лівих, дайте зрозуміти, що газета збирає додаткову інформацію. Таким чином, щоб читачі, котрі читатимуть наш номер 0/1, прекрасно знаючи, що трапилося за два місяці по тому, вмирили зі страху, утім, зацікавлено розмірковуючи, що б написали у номері нуль за сьогоднішнє число... Зрозуміли? До праці.

— А чому ви доручаєте це мені? — спитав Лучиді.

Сімей якось дивно на нього глянув, ніби той мав збагнути щось, що ми не здатні зрозуміти:

— Бо я знаю, що ви чудово вмієте збирати плітки й передавати їх кому треба.

Згодом, сам на сам, я запитав у Сімея, що він мав на увазі.

— Не патякай про це з рештою, — відповів він, — та Лучиді, як я знаю, має стосунок до секретних служб, а журналіста вдає для прикриття.

— То ви кажете, що він — шпигун. А навіщо вам здався шпигун у редакції?

— Бо байдуже, якщо він шпигує за нами, адже що він їм розкаже, якщо не те, що вони й так збагнуть, читаючи котрусь з наших газет? Але нам він може передати інформацію, яку добув, шпигуючи за рештою.

Може, Сімей і поганенький журналіст, — подумав я, — але у своєму роді він — просто геній. Мені спав на гадку жарт про того оркестрового диригента, який страшенно лаявся і якимось казав про одного зі своїх музикантів: «У своєму роді x — бог. У роді гівнюків».

V

П'ятниця, 10 квітня

Всі розмірковували над тим, про що писати у номері 0/1, Сімей тим часом розлого розтлумачив кілька найсуттєвіших принципів, за якими всі ми маємо працювати.

— Колонно, покажи нашим друзям, як можна дотримувати, чи удавати, що дотримуєш, основоположного принципу демократичної журналістики: подавати факти окремо від чужих думок щодо них. У «Завтра» передаватимемо чимало чужих міркувань, звертаючи на них увагу, але як зобразити, що в окремій статті подано лише факти?

— Дуже просто, — мовив я. — Погляньте на відомі англійські та американські видання. Якщо вони пишуть, прикладом, про пожежу чи автомобільну аварію, вони, певна річ, не можуть висловити щодо цього власної думки. А тому додають у статтю в лапках свідчення очевидця, людини з вулиці, представника громадськості. Якщо їх взяти у лапки, то ці слова стануть фактами, себто факт, що отакий чи такий висловив таку чи отаку думку. Утім, можна припустити, що газетяр навів слова лише тих, хто міркує так само, як і він особисто. Часом наводять дві точки зору, демонструючи, що

стосовно цього факту є кілька думок — і газета беззаперечно усвідомлює це.

Хитрість у тому, щоб спочатку поставити в лапки банальну точку зору, а потім ще одне міркування, більш обґрунтоване, яке більше скидається на думку власне журналіста. Таким чином читачу ніби повідомили обидва факти, але наштовхнули на сприйняття лише однієї точки зору, позаяк вона більш переконлива. Наведімо приклад: обвалилася естакадна дорога, вантажівка впала униз, водій загинув. У статті, детально написавши про нещастя, повідомляють: ми поговорили з паном Россі, 42-річним чоловіком, який має газетний кіоск за рогом. *А чого ви хотіли, це ж фатум, — каже він, — мені прикро за того нещасного, але доля є доля.* А слідом пан Б'янкі, 34-х років, муляр, що працює на будмайданчику неподалік, скаже таке: *муніципалітет винний, вони вже давно знали, що ця естакада ненадійна.* То до кого ж прислухається читач? На кого нарікатиме через будь-кого чи будь-що, на кого покладатиме відповідальність? Збагнули? Проблема у тому, як і що взяти у лапки. Зробімо кілька вправ. Почнімо з вас, Костанца. На площі Фонтана вибухнула бомба.

Костанца трохи поміркувала, а тоді сказала так: «Пан Россі, 41 рік, працівник муніципалітету, який, певно, був у банку, коли вибухнула бомба, сказав: *Я був неподалік, коли пролунав вибух. Жах. Хтось прагне ловити рибку у мутній воді, але ми ніколи не дізнаємось — хто*». Пан Б'янкі (п'ятдесяти років, перукар), він теж проходив неподалік, коли вибухнула бомба, пам'ятає жаский оглушливий вибух і каже таке: *Типовий теракт у стилі анархістів, це безсумнівно.*

— Пречудово. Панно Фрезіє, повідомляють про те, що помер Наполеон.

— Я б сказала, що пан Бланш, який має слухний вік та фах, каже, що, мабуть, несправедливо те, що й так пропащу людину заслали на острів, адже у бідолашного теж є сім'я. А пан Манцоні, чи то пак Мансоні, коментує так: *Померла людина, що змінила світ від Мансанарес¹ до Рейну, великий чоловік.*

— Добре придумали з Мансанарес, — усміхнувся Сімей. — Та є й інші способи подати чужу думку так, щоб не кидалося в око. Щоб збагнути, про що писати у газеті, треба, як то кажуть в інших виданнях, встановити порядок денний. У цьому світі розповідати можна про безліч новин, але чому треба писати про нещастя, що трапилося у Бергамо, й не зважати на таке саме у Мессіні? Не новини створюють газету, а газета створює новини. А вміння поєднати чотири різноманітні новини забезпечить для читача п'яту. Ось вам щоденна газета за позавчора, та ж сама шпальта: Мілан: новонародженого покинуто у туалеті. Пескара: брат не має стосунку до смерті Давида. Амалфі: психолога, який лікував анорексичну дівчину, звинувачено у шахрайстві. Бускате: з виправного закладу після чотирнадцяти років неволі виходить хлопець, який у п'ятнадцять убив восьмирічну дитину. Всі чотири новини друкують на одній і тій самій шпальті, а рубрика називається «Суспільство та дитяча жорстокість». Певна річ, у повідомленнях ідеться про насильства, до яких мають стосунок неповнолітні, але пишуть про досить різні явища. Лише в одному випадку (коли було вбито дитину) ідеться про насильство,

¹ Річка у Мадриді.

яке скоїли батьки проти дітей, історія про психолога ніби не має до всього стосунку, бо не вказано вік анорексичної дівчини, а історія про хлопця з Пескари — про те, що ніякого насильства взагалі не було, а хлопець помер випадково, випадок же з Бускате, якщо поміркувати, стосується братовбивства, яке по-справжньому було новиною чотирнадцять років тому. То про що прагнула нам повідомити газета на цій сторінці? Ніяких спеціальних новин, які слід донести читачеві; лівому редакторові потрапили до рук чотири повідомлення інформагенцій, які він поєднав, щоб більше вразити читачів. Але газета фактично передає нам думку, попередження, застереження — абощо. Хай там як, а поміркуйте про читача, який, читаючи кожну новину окремо, не зацікавиться, а всі вкупі ці новини привертають його увагу до шпальти. Збагнули? Знаю, що чимало розп'ятували про те, що у газетах завжди пишуть: працівник-калабрієць напав на співробітника, але ніколи не пишуть: працівник з Кунео¹ напав на співробітника, бо тоді це расизм, але уявіть шпальту, на якій пишуть про працівника з Кунео, про те, що пенсіонер з Местре вбиває дружину, продавець періодичних видань з Болонї накладає на себе руки, генуезький муляр підписує непокритий чек, але яке читачеві діло до того, звідки ці добродії? А от якщо ми пишемо про працівника-калабрійця, пенсіонера з Матери, продавця періодики з Фоджі та муляра з Палермо, тоді складається враження, що ми переймаємося сутужним життям людей на півдні, й у цьому полягає новина... Ми друкуємося у Мілані, а не у Катанії, а тому маємо зважати на те, що спра-

¹ Провінція у П'ємонті.

вить враження на міланського читача. Зважте, що вислів «створювати новину» — дуже влучний, і саме ми її створюємо, а тому треба вміти подати ту новину так, щоб її читали між рядків. Пане Колонно, у вільний час попрацюйте з нашими редакторами, погортайте повідомлення інформагенцій, складіть кілька статей по темі, тренуйтеся створити новину там, де ніхто не зміг її помітити, ну ж бо, вперед.

Ще однією темою було те, як треба викривати брехню. У нашої газети ще не було читачів, тому, хай що ми напишемо, нікому нас викривати. Однак якість газети визначається ще й її здатністю відповідати на викриття, надто коли йдеться про газету, яка не боїться взятися за падло. Для того, щоб підготуватися до справжніх викривальних статей, які з'являться згодом, треба було скласти кілька листів від читачів, які потім наша редакція спростовуватиме. Щоб показати замовнику, з якого ми тіста.

— Я вчора про це розмовляв з паном Колонною. Він прагне, так би мовити, дати добрий урок з техніки викриття.

— Гарзд, — мовив я. — Для прикладу візьмемо показовий випадок, це не лише вигадка, а скажемо прямо — перебільшення. Це пародія на викривальний лист, який кілька років тому надрукували в «Експресі». Редакція газети буцімто отримала листа від такого собі Пречізо Зментучча¹, ось я вам його прочитаю:

Шановний головний редакторе, стосовно статті «На свята не бачу», яка вийшла у минулому номері вашої газети авторства Алетео Веріта, хочу уточнити таке. Неправда, я не

¹ Ревного викривальника.

був серед тих, хто вчиняв замах на Юлія Цезаря. Як Ви можете побачити у свідоцтві про народження, яке я додаю, я народився у Молфетті 15 березня 1944, отже, за багато століть після нещасного випадку, який я, з іншого боку, засуджую. Мабуть, пан Веріта зрозумів мене хибно, коли я сказав, що завжди святкую разом з кількома друзями 15 березня 44 року.

Так само неправда, що я згодом сказав тому Бруту: «Побачимося у Філіппі». Уточнюю, що я ніколи не знався з паном Брутом, про якого ще вчора взагалі забув. Під час нашого телефонного інтерв'ю я справді сказав панові Веріта, що незабаром піду на зустріч з чиновником міської управи з транспорту Філіппі, це було сказано стосовно руху транспорту. У цій розмові я не казав, що найматиму убивць, щоб прибрати цього навіженого зрадника Юлія Цезаря, а прошу про те, щоб прибрали рух транспорту на майдані Юлія Цезаря. Щиро Вам дякую, Ваш Пречізо Зментучча.

Що ж вдієш з таким ґрунтовним викриттям, щоб не втратити обличчя? А ось гарна відповідь.

Зважаю на те, що пан Зментучча не заперечує, що Юлія Цезаря було убито під час березневих свят 15 березня 44 року. Я також зважаю, що пан Зментучча завжди святкує з друзями річницю 15 березня 1944. Саме про цей чудний звичай я прагнув розповісти у своїй статті. Пан Зментучча, звісно, мабуть, має особисті причини, щоб відзначати цю дату, чинячи такі щедрі узливання, утім, визнайте, збіг дійсно надзвичайно кумедний. Мабуть, він також пригадує, що під час тривалої телефонної розмови, яку ми з ним мали, він сказав таке: «Як на мене, завжди треба віддавати кесарю

кесареве». Дуже близька до пана Зментучча людина — у якій у мене немає підстав сумніватися, — що тим, що належало кесареві, були двадцять три удари ножем.

Звертаю увагу, що у своєму листі пан Зментучча абсолютно не бажає нам повідомити, хто насправді завдав тих ударів. Що стосується діткливого зауваження про Філіппі, то у мене перед очима мій нотатник, у якому беззастережно записано, що пан Зментучча сказав: «Побачимось у Філіппах»¹, а не — «Побачимось у Філіппі». Те ж саме можу стверджувати щодо погрозливої фрази про Юлія Цезаря. Нотатки у моєму нотатнику, який зараз лежить переді мною, беззаперечно свідчать про те, що «Я за...ляю убвц прибр зрадн навіженого Юлія Цезаря». Пнучись зі шкіри та граючи словами, великої відповідальності не уникнути й рота пресі не заткнути.

— Підписано Алетео Веріта. То що ж такого дієвого у цьому спростуванні викривального листа? По-перше, що газета визнала, що пише на основі свідчень джерела, близького до пана Зментучча. Цей трюк завжди діє — не називаючи джерела, натякнути, що газета має таємне джерело інформації, яке, можливо, є більш надійним за власне самого пана Зментучча. А потім згадують про нотатник журналіста. Цей нотатник ніхто ніколи не побачить в очі, але думка про те, що розмову записано з живих слів, додає газеті довіри, адже вважають, що свідчення документально підтверджено. Крім того, роблять кілька натяків, які самі по собі ні про що не

¹ У переносному сенсі фраза означає, що кожного у слушний час дожене його доля.

свідчать, але кидають тінь на пана Зментучча. Я не наполягаю, що всі спростування мають бути саме такими, адже це лише пародія, але добре пам'ятайте про три найголовніші складові спростування викривальної інформації: зібрати чутки, згадати про нотатки у нотатнику й усіляко натякнути на те, що викривальник — особа не надто надійна. Зрозуміло?

— Чудово зрозуміло, — відповіли всі гуртом. А наступного дня кожен приніс зразки правдоподібних викривальних статей та спростування викривальної інформації, які були менш яскравими та вражаючими, але не менш слухними. Шістка моїх учнів добре засвоїла науку.

Майя Фрезія писала про таке: *«Ми зважаємо на спростування, але прагнемо звернути увагу, що дані, які ми навели, підтверджуються документами, виданими судом, зокрема сповіщенням про те, що потрапили під підозру»*. Про те, що згодом проти пана Зментучча припинили провадження, читач не знає. Як не знає, що ці документи є таємними, й невідомо, яким чином їх дістали й чи вони дійсно справжні.

— Пане Сімей, я виконала завдання, але, як на мене, якщо дозволите так сказати, то це — підлість.

— Любонько, — зазначив Сімей, — ще більшою підлотою буде стверджувати, що газета не перевірила свої джерела. Але я згоден, що перш ніж друкувати факти, які хтось може перевірити, краще обмежитися простими натяками. Натякати — це ще не стверджувати щось напевно, позаяк натяки потрібні лише, щоб кинути тінь на викривача. Приміром: *ми радо зважимо на Ваше уточнення, але, як ми знаємо, пан Зментучча* (завжди й обов'язково кличте його «паном», не шановним

чи дотторе¹, бо у нашій країні звертання «пане» є найбільшою образою), як ми знаємо, пан Зментучча відправив десятки спростувань в інші газети. Мабуть, то у нього робота на повний робочий день за покликом серця. Тепер, якщо Зментучча пришле чергове спростування, ми маємо право не друкувати його чи написати про нього, але додавши, що пан Зментучча знову править за рибу гроші. Таким чином, читач упевниться, що у добродія — параноя. Бачте, яку перевагу має наклеп: сказавши, що Зментучча вже писав в інші газети, ми правду кажемо, й спростувати її неможливо. Гарний наклеп — це той, у якому згадується про те, що само по собі є неістотним, але спростувати ці слова неможливо, бо вони — правдиві.

Взявши на озброєння такі поради, ми взялися до того, що Сімей називав *brainstorming*². Палатино нагадав, що дотепер працював у газетах, де друкували головоломки, тому запропонував, щоб у нашій газеті друкували укупі з телепрограмою, гороскопами, прогнозом погоди ще й півсторінки загадок та головоломок.

Сімей перебив його:

— Хай йому грець, добре, що згадали, адже гороскопи — це перше, що шукатимуть у газеті наші читачі! Отже, пані Фрезія, ось вам перше завдання: підіть почитайте кілька газет та журналів, які пишуть гороскопи, візьміть звідти кілька популярних алгоритмів. Але обирайте лише оптимістичні прогнози, бо люди не люблять читати про те, що наступного

¹ В Італії до людини шанобливо звертаються *dottore*, щоб підкреслити, що вона має вищу освіту (чи називаючи за професією). Так звертання стає більш шанобливим.

² Мозковий штурм (англ.).

місяця помруть від раку. Складіть передбачення, які годяться геть для всіх, адже шістдесятирічна читачка не повірить у передбачення, що зустрінеться з молодиком свого віку, а на- томість, наприклад, радітиме пророцтву, що Козеріг подарує їй у наступні місяці подію, яка принесе їй щастя: таке годить- ся для всіх, — для дівчати-підлітка, якщо їй якось втрапить до рук наша газета, для старої, що намагається видаватися молодницею, та бухгалтера, що сподівається на збільшення зарплати. Утім, повернімося до наших загадок, любий Пала- тино. Яка твоя думка? Скажімо, кросворди?

— Кросворди? — перепитав Палатино. — Але, на жаль, кросворди муситимемо складати про те, хто висадився у Марсалі.

— І слава Богу, якщо читач враз напише у «Гарібальді», — гикнув Сімей.

— А от у іноземних кросвордів питання самі по собі є загадками. Якось в одній французькій газеті написали *друг прости*, а розгадка — гербарник, бо простий — це не лише простак, а й лікарська рослина — *semplici*.

— Це справа не для нас, — мовив Сімей, — наш читач не лише не знає, що таке лікарські рослини, а й що робить чи хто такий гербарник. Гарібальді, чи чоловік Єви, чи мати теляти — це загальновідомі поняття.

Цієї миті у розмову втрутилася Майя, її обличчя було осяяне майже дитячою усмішкою, ніби вона збиралася утну- ти якусь халамидницьку витівку. Вона сказала, що кросвор- ди — це добре, та читач має очікувати на наступний номер, щоб знати, чи правильно розгадав кросворд. Але ми можемо

вдати, нібито у попередніх номерах започаткували конкурс на найдотепніші розгадки читачів. Приміром, казала вона, ми нібито попросили давати якнайдурніші відповіді на так само дурні питання.

— Якось в університеті ми розважалися тим, що складали нісенітні питання та відповіді. Наприклад: чому банани ростуть на пальмах? Бо якби росли на голій землі, то їх би враз з'їдали крокодили. Чому лижі ковзають на снігові? Бо якби вони ковзали лише по кав'яру, то зимові види спорту стали б занадто дорогими.

Палатино загорівся:

— Чому Цезар перед смертю спитав: *Tu quoque Brute?*¹ Та тому, що подивувався, що удари йому завдавав не Сципій Африканський². Чому ми пишемо зліва направо? Бо інакше речення б починалися з крапки. Чому паралелі³ ніколи не перетинаються? Бо якби перетиналися, то ті, хто робить на них справи, пороздирали б собі ноги.

Решта теж розпалася, у гру вступив Браггадочо:

— Чому пальців — десять? Тому, що якби було шість, то і заповідей було б шість і, наприклад, не заборонялося б красти. Чому Бог — ідеальний? Бо якби не був ідеальним, то був би моїм кузеном Густавом.

Я теж долучився: чому віскі вигадали у Шотландії? Бо якби його вигадали японці, то він би звався sake і його не можна було б пити з содовою. Чому море таке безмежне? Бо

¹ І ти, Бруте? (Лат.) Остання фраза Цезаря перед смертю.

² Публій Сципій Африканський — римський полководець, переможець Карфагена.

³ Паралельні лінії та паралельні бруси (італ.).

там забагато риби, й було б нерозумно тримати її всю у Великому Сен-Бернарі¹. Чому курка співає сто п'ятдесят²? Бо якби співала 33, то була б Великим майстром масонства?

— Стривайте, — мовив Палатино. — І чому келихи зверху відкриті, а знизу — закриті? Бо якби було навпаки, то всі бари збанкрутували б. Чому мама — це завжди мама? Бо якби вона одночасно була ще й татом, то гінекологи не знали б, що їм робити. Чому нігті ростуть, а зуби — ні? Бо тоді б невротики гризли собі зуби. Чому зад — внизу, а голова — вгорі? Бо інакше було б надзвичайно важко спроектувати туалет. Чому ноги згинаються всередину, а не назовні? Бо тоді б у літаку було дуже небезпечно під час вимушеної посадки. Чому Христофор Колумб плив за вітром-зефіром? Бо якби плив за левантійцем³, відкрив би Фрозиноне⁴. Чому на пальцях ростуть нігті? Бо якби там були зіниці, то були б очі.

Гру вже було годі зупинити, тож знову встряла Фрезія: «Чому пігулки аспірину не схожі на ігуану? Бо тоді уявіть, що б сталося, якби було навпаки. Чому пес умирає на могилі хазяїна? Бо там немає дерева, під яким можна попісяти, тому через три дні у нього репається сечовий міхур. Чому прямий кут вимірюється дев'яноста градусами? Питання неправильне: він нічого не вимірює, це його всі вимірюють».

— Досить, — мовив Сімей, хоч і не міг стримати усмішки. — Це заняття для студентів. Ви забуваєте, що наш читач —

¹ Перевал у Альпах, що поєднував Північну Італію з Центральною Європою ще за часів Римської імперії.

² Рядок з дитячого віршика.

³ Вітер, що дме із Західного Середземномор'я.

⁴ Муніципалітет у Лаціо, неподалік Рима.

не інтелектуал, що начитався сюрреалістів, які називалися витонченими тілами — *cadavre exquis*¹. Він усе братиме на віру й гадатиме, що ми навіжені. Ну ж бо, панове, ми тут розважаємося, але це зараз не на часі. Повернімося до серйозних пропозицій.

Так забракували рубрику «питання-відповідь». Прикро, бо то було б весело. Утім, через цей трапунок я пильніше придивився до Майї Фрезії. Якщо вона така дотепна, то, мабуть, і гарна. Й справді, вона по-своєму гарна. А чому по-своєму? Я ще не збагнув, у чому те «своє», але мені вже стало цікаво.

Утім, Фрезія, вочевидь, була розчарована, намагалася запропонувати щось таке, у чому почувается на коні.

— Незабаром перший тур відбору книг на премію «Стрега»², хіба ми не повинні щось про це написати? — спитала вона.

— Ох, ви, молодь, завжди зі своєю культурою. То добре, що ви не отримали диплом, бо тоді б запропонували мені критичний есей на п'ятдесят сторінок.

— Хоч я й не закінчила університет, але я читаю.

— Ми не можемо багато уваги приділяти культурі, бо наші читачі читають щонайбільше «*La gazzetta dello sport*»³. Однак, маєте рацію, у газеті має бути шпальта, не скажу, щоб куль-

¹ Гра, яку приписують французьким сюрреалістам: на аркуші паперу створюються частини малюнка, який треба зібрати гуртом довільно чи за правилами. Грають також словами.

² Літературна премія за кращий художній твір італійською мовою, виданий до 1 травня.

³ «Спортивна газета».

турна, але, скажімо, «про культуру та видовища». Але про прийдешні культурні події треба писати у формі інтерв'ю. Адже інтерв'ю з автором заспокоює, бо жоден письменник не казатиме поганого про свою книжку, а тому читачу не доведеться читати злостиву, нищівну, занадто образливу критику. Однак усе залежить від запитань: не треба забагато розповідати про книгу, а описати письменника чи письменницю, може, навіть не забувши згадати про їхні страхи та слабкості. Пані Фрезіє, ви добре вмієте складати історії про пристрасну дружбу. Поміркуйте про інтерв'ю, певна річ, вигадане, з котримсь із письменників, що зараз у моді. Якщо писатимете про кохання, дізнайтеся у письменника чи письменниці про їхнє перше кохання й, може, навіть додайте кілька недобрих слів про конкурентів, надайте книзі людяності, щоб вона стала зрозумілою навіть хатній господарці, так, щоб вона не жалкувала згодом, що не прочитала тієї книги — зрештою, хіба хтось читає книжки, на які пишуть рецензії у газетах? Богу дякувати, якщо її взагалі хоч автор прочитав, та коли подивитися на деякі книжки, то складається враження, що автор їх таки не читав.

— Святий Боже, — мовила Майя Фрезія, закотивши очі, — мені не звільнитися від прокляття оповідок про пристрасну дружбу...

— Ви ж не гадали, що я кликав вас, щоб ви писали статті про економіку та міжнародну політику?

— Я припускала таке. Але сподівалася, що помиляюся.

— Ну ж бо, до праці. Не сердьтеся, ліпше вигадайте щось годяще, ми всі цілковито вам довіряємо.

VI

Середа, 15 квітня

Пригадую день, коли Камбрія мовив: «Я якось чув по радіо, що, за деякими дослідженнями, забруднення довкілля впливає на розмір пеніса у молодших поколінь, але, як на мене, проблема стосується не лише синів, а й їхніх татусів, які завжди дуже пишаються розмірами стручечка у свого синочка. Пригадую, коли народився у мене син і мені у відділенні, де лежать новонароджені у лікарні, показали, які у нього яєчка, я пішов вихвалитися ними перед усіма колегами».

— У всіх новонароджених хлопчиків величенькі яйця, — мовив Сімей, — й усі татусі реагують саме так. Утім, знаєте, у пологових будинках часто плутають бирки, то, може, з усією повагою до вашої дружини — то не ваш син?

— Але ж інформація стосується безпосередньо татусів, адже це чинить негативний вплив і на репродуктивну систему дорослих, — заперечив Камбрія. — Якщо пошириться думка про те, що забруднення довкілля шкодить не лише великим китам, а й (даруйте за термін) — пенісам, то, гадаю, вмить стрімко побільшає приборчників боротьби за чисту екологію.

— Цікаво, — мовив Сімей. — Але хто нам сказав, що Замовник чи його підлеглі зацікавлені у зменшенні забруднення атмосфери?

— До речі, це була б цілком слухна тривога, — мовив Камбрія.

— Можливо, але ми ж не панікери, — відповів на те Сімей, — бо це був би тероризм. Чи ви хочете, щоб усі почали хвилюватися через газогони, нафту, металургійну галузь? Ми ж не газета зелених. Наших читачів треба заспокоювати, а не тривожити.

А потім, хвильку поміркувавши, додав таке:

— Хіба що продукція якогось фармзаводу теж шкідливо впливає на чоловічу потенцію, про що Замовник радо б здійняв тривогу. Але обговорюймо все по черзі. Отож, якщо маєте якусь думку — повідайте нам, а я вже вирішуватиму, розвивати її чи ні.

Наступного дня Лучиді прийшов у редакцію із фактично готовою статтею. Ось ця історія. Один із його знайомих отримав листа, адресованого Вищому військовому ордену Святого Іоанна Єрусалимського — Мальтійському лицарському ордену — *Prieuré Oucuménique de la Sainte — Trinité-de-Villedieu — Quartier Général de la Vallette-Prieuré de Québec*, де йому пропонували стати лицарем Мальтійського ордену після того, як він зробить дуже щедрий внесок за відповідний диплом, медаль, відзнаки й таке інше. Лучиді захотів дослідити оті лицарські ордени й зробив дивовижні відкриття.

— Ось послухайте-но, десь у карабінерів є рапорт (не питайте, як я його дістав), у якому викривають кілька мальтійських псевдоорденів. Таких налічується шістнадцять. Утім, їх не варто плутати зі справжнім суверенним військовим орденом госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, лицарів Родосу та

Мальти¹, який має офіційну резиденцію у Римі. У всіх майже однакова назва, яка різниться лише дрібними деталями, вони всі по черзі визнають чи не визнають один одного. У 1908 році росіяни заснували орден у США, що його згодом очолював його королівська високість принц Роберто Патерно Аербе Арагонський, герцог Перпіньяна, голова арагонської королівської династії, претендент на трон Балеарських островів та Арагону, Великий магістр орденів Святої Агати Патерно та королівської корони Балеарських островів. Із цього роду відділяється у 1934 році один данець, котрий засновує ще один орден і віддає керівництво канцелярією принцу Греції та Данії Петрові². У шістдесятих відступник з російського роду — Поль де Граньє де Касаньяк³ — у Франції засновує новий орден, обравши за протектора колишнього короля Петра II Югославського⁴. У 1965-му колишній король Петро II Югославський посварився з Касаньяком, відтак заснував у Нью-Йорку ще один орден, зробивши великим пріором⁵ ордену принца Греції та Данії Петра. У 1966-му канцелярію ордену очолив такий собі Роберт Бассараба фон Бранкован⁶ Хімкіаквілі, якого, утім, вигнали, й

¹ Лицарський орден, має статус «незалежного князівства». Представники ордену мають дипломатичний імунітет.

² У російській літературі: «Петр Греческий». Належить до грецької королівської династії.

³ Французький політик, журналіст та письменник середини ХХ ст.

⁴ Останній король Югославії (1934—1945), був прихильником рейху, після 1945-го скинутий з престолу й вигнаний.

⁵ *Пріор* — голова абатства (монастиря), який, згідно з регулою, обирається монастирською спільнотою. Інакше його називають абатом, суперіором, або настоятелем.

⁶ Син принца Валахії (1827), з румуно-угорського роду правителів румунських та угорських земель.

він заснував орден мальтійських лицарів-ейкуменійців. Згодом його імперським та королівським протектором мав стати Енріке́ III Константинопольський Ласкаріс Алерамік Палеолог¹ з Віго та Монферрату². Кажуть, він був спадкоємцем трону Візантії та принцом Фессалії, пізніше він заснував ще один Мальтійський орден. Потім знаходжу візантійський протекторат. Орден створив румунський принц Кароль, відділившись від Касаньяка; великим балы́³ великого протекторату є такий собі Тонна-Барте, Андрій Югославський⁴ — колишній Великий магістр ордену, заснованого Петром I, є Великим магістром пріорату Росії (згодом перейменованого на Великий королівський пріорат Мальти та Європи). Є навіть орден, заснований бароном де Шобером та Вітторіо Буза, чи то пак Віктором Тимуром II, православним архієпископом, митрополитом Білостоку, патріархом діаспори східного та західного обряду, президентом вільного міста, республіки Данціг та Демократичної білоруської республіки, Великим ханом Тартарії та Монголії. А ще існує Великий міжнародний пріорат, який у 1971 році створив уже згаданий його королівська величність Роберто Патерно та барон (маркіз) Аларський, великим протектором якого у 1982 році

¹ Палеологи — грецька династія XIII століття, яка правила майже 200 років.

² Віго — провінція в Іспанії, Монферрат — земля у П'ємонті, що у Північній Італії, у XVI столітті ними й Іспанією володіли представники роду Палеологів.

³ Представник короля або сеньйора у дореволюційній Франції, який керував областю, котру називали *бальяжем*, де представляв адміністративну, судову та військову владу.

⁴ Син Петра I Карагеоргієвича, короля Сербії, перший король сербів, хорватів та словенців зі свого роду (1903—1918).

стає ще один з роду Патернів, голова королівського роду Леопарді Томасіні Патерно Константинопольський, спадкоємець Східної Римської імперії, помазаник та законний наступник апостольної католицької ортодоксальної церкви східного обряду, маркіз Монтеапέρту, пфальцграф польських земель. У 1971-му у Мальті з'являється *Ordre Souverain Militaire de Saint-Jean de Jérusalem* (саме з нього я почав), утворившись після відколу від того ж таки Бассараба, під високою протекцією Александра Лікастра Грімальді Ласкаріса Коммено Вентімільї, герцога Ла Шатра, принц-суверена та маркіза Деоля. Нині його Великим магістром є Карл Стівала ді Флавінії, до якого після смерті Лікастра приєднався П'єр Пасло¹, перебравши на себе титули Лікастра, окрім титулу його величності архієпископа патріарха Бельгійської ортодоксальної католицької церкви, Великого магістра суверенного військового ордену Єрусалимського храму, Великий магістр та ієрофант² Всесвітнього масонського ордену прадавнього східного обряду Мемфіса та Міцраїма³. Мало не забув: щоб бути *à la page*⁴, можна було стати членом Сіонського пріорату, як потомок Ісуса Христа, який одружився з Марією Магдалиною та започаткував рід королів-Меровінгів⁵.

¹ Був виключений з Бельгійського ордену, не був навіть лицарем. У Бельгії його вважали карним злочинцем і переслідували судом.

² Те ж саме, що великий понтифік.

³ Прадавній обряд Мемфіса та Міцраїма — об'єднаний статут єгипетського напрямку масонства, відомий з кінця XVIII ст. Майже всі ложі, які користуються цим статутом, не визнано Об'єднаною великою ложею Англії, найстарішою у світі, але натомість визнаються ложами Великого Сходу Франції — найстарішої масонської організації у Франції та в Європі.

⁴ За найновішою модою (*франц.*).

⁵ *Меровінги* — королівська династія, що в V — середині VIII століття правила на значній частині теперішньої Франції та Бельгії, а також на частині території Німеччини та Швейцарії.

— Навіть самі імена цих людей стануть новиною, — прокоментував Сімей, який весело занотовував. — Ви лиш подумайте, панове: Поль де Гранье де Касаньяк, Лікастр (так ви сказали?) Грімальді Ласкаріс Коммено Вентімілья, Карл Стівала ді Флавінї...

— Роберт Бассараба фон Бранкован Хімкіаквілі, — переможним тоном нагадав Лучиді.

— Гадаю, — додав я, — що до багатьох наших читачів чимало разів зверталися з подібними пропозиціями, тож ми допоможемо їм захиститися від таких спекуляцій.

Сімей завагався й сказав, що йому треба кілька хвилин, щоб усе обміркувати. Мабуть, наступного дня йому повідомили, й він розповів нам, що наш редактор називався Командором, бо нагороджений орденом Святої Марії Віфлеємської:

— Тепер видається, що орден Святої Марії Віфлеємської — це ще одна вигадка. Справжній орден зветься Святої Марії Єрусалимської. Чи то пак “*Ordo fratrum domus hospitalis Sanctae Mariae Teutonicorum in Jerusalem*”, і визнаний у щорічному переліку понтифіка. Певна річ, зважаючи на всі інтриги, які нині відбуваються у Ватикані, я б і йому не довіряв, але хай там як, та можна бути певним, що Командор ордену Святої Марії Віфлеємської — це ніби мер міста Бенгоді¹. То ви хочете, щоб ми надрукували статтю, яка кидатиме тінь сумніву чи навіть висміюватиме орден нашого Командора? Нехай кожен плекає свої ілюзії. Мені прикро, Лучиді, але мусимо викинути твою прекрасну статтю у сміттевий кошик.

— То ви кажете, що ми маємо, пишучи кожну статтю, переконатися, що вона до вподоби Командору? — спитав Камбрія, який був неперевершений фахівець із дурних питань.

¹ Казкова країна щастя та достатку за Дж. Боккаччо.

— Хочеш — не хочеш, — відповів Сімей, — це наш акціонер, що має найбільше акцій, як то кажуть.

У цю мить Майя наважилася запропонувати імовірну тему для дослідження. Справа ось у чім. Неподалік Порта Тичинезе¹, території, яка стає щодень популярнішою серед туристів, була піцерія-ресторан, що звалася «Солома та сіно». Майя, що мешкає біля зрошувальних каналів, роками проминала той заклад. І роками ця величезна піцерія, у якій крізь великі вікна виднілася щонайменше сотня місць, була зазвичай порожньою, хіба якийсь турист пив каву за столиком просто неба. І місцина ніби не занедбана, Майя якось заходила туди з цікавості й була там єдиною відвідувачкою, якщо не зважати на сімейство за столиком у глибині зали. Вона замовила саме «солому та сіно»², келих білого вина та медовий торт — пречудова їжа за помірною ціною, ще й офіціанти надзвичайно ввічливі. Отже, якщо хтось утримує такий великий заклад із персоналом, кухнею тощо, причому відвідувачі роками туди не навіднуються, то якщо господар — людина розумна, він має полишити ту збиткову справу. А «Солома та сіно» ніколи не закривалася, працювала день у день, років з десять, мало не 365 днів на рік.

— У цьому є загадка, — зауважив Костанца.

— Ще й яка, — відповіла Майя, — пояснення очевидне: заклад належить мафії чи тріадам або каморрі, його придбали за чималі гроші, але це вдале вкладення коштів для відмивання брудних грошей і законне. Але, скажете ви, гроші, вкладені у заклад, уже повернулися, тому можна було б і за-

¹ *Porta Ticinese* — колишня міська брама Мілана, частина вже згаданого Іспанського муру.

² Страва з білих та зелених макаронів-тальятелле, зварених разом і направлених соусом.

крити його, не викидаючи далі грошей на вітер. Одначе — навпаки! — заклад працює. А чому?

— Чому? — як завжди, спитав Камбрія. Судячи з відповіді Майї, мізки у неї працюють.

— Заклад потрібен, щоб відмивати брудні гроші, які постійно надходять. Обслуговуєш кілька клієнтів щовечора, а чеки вибиваєш так, ніби тих відвідувачів у тебе побувало сотні. Відзвітувавши про прибуток, кладеш гроші у банк — і може, щоб не привертати зайвої уваги до такої кількості готівки (адже кредитною карткою ніхто не розраховувався), відкриваєш рахунки у двадцяти банках. З цих уже відмитих грошей платиш відповідні податки, щедро відрахувавши кошти на утримання та забезпечення закладу (добути підроблені рахунки-фактури неважко). Всі ж чудово знають, що коли відмиваєш гроші, треба зважати, що втратиш половину. А коли використовуєш таку систему, втрати набагато менші.

— А яким же чином усе це можна викрити? — спитав Палатино.

— Дуже просто, — відповіла Майя. — Скажімо, приходять у заклад повечеряти двоє податкових інспекторів (наприклад, пара, чоловік та жінка, удавши молодят), вечеряють, роззираючись довкола, зауважують, що, окрім них, там лише ще двоє відвідувачів. Наступного дня податкова приходиться робити перевірку і виявляє, що вибито сотню чеків, — і подивимося, що скаже на це господар.

— Не так усе просто, — зауважив я, — інспектори придуть туди, скажімо, о восьмій. Але хай скільки вони там їстимуть, все'дно о дев'ятій муситимуть піти геть, бо інакше викличуть підозри. Хто засвідчить, що з дев'ятої до опівночі не було сотні

відвідувачів? Тоді треба, щоб прийшли три чи чотири пари, аби вони були присутні у закладі увесь вечір. Потім, якщо наступного ранку прийде ревізія, що тоді буде? Податківці радіють, коли знаходять того, хто приховує прибутки, але що вони робитимуть з тими, хто декларує зайвий? Вони ж можуть сказати, що касовий апарат зайло. То що робитимеш? Влаштуєш ще одну ревізію? Господарі не дурні, вже знають податківців в обличчя й у вечір перевірки не підроблятимуть чеки. Або ж податківці муситимуть перевіряти їх щовечора, залучивши ціле військо інспекторів, щоб ходили попоїсти піци, а за рік доведуть заклад до банкрутства. Але, радше за все, інспектори втомляться раніше, тим паче, що їм не бракує інших справ.

— Отже, — мовила Майя ображено, — хай податківці вигадують виверти, а ми лише повідомимо про шахрайство?

— Гаразд, — мовив до неї Сімей добродушно, — я вам розповім, що буде, якщо ми напишемо про таке дослідження. По-перше, налаштуємо проти себе податкову, якій ви дорікатимете, що вони не зауважили шахрайства, — а то народ мстивий, тож відплатять як не комусь із нас, то нашому Командорові — безперечно. А з іншого боку, як ви самі казали, є каморра, тріада, ндрагетта¹ чи бозна-що іще, ви гадаєте, вони сидітимуть склавши руки? А ми спокійнесенько сидітимемо тут, чекаючи, поки нас підірвуть? Зрештою, знаєте що? Наші читачі радо й недорого пообідають у піцерії, яка має назву, як у детективах, у «Солому та сіно» посуне купа телепнів, а ми, урешті-решт, збагатимо їх. Отож — у грубу цю ідею. Вгамуйтеся й повертайтеся до гороскопів.

¹ Різновиди мафії у різних провінціях.

VII

Середа, увечері 15 квітня

Майя була майже безтямна, тож я наважився підійти до неї, коли вона виходила. Навіть не усвідомлюючи того, я взяв її під руку.

— Не ображайтеся, Майє. Ходімо, я проведу вас додому, а дорогою чогось вип'ємо.

— Дякую. Я мешкаю біля зрошувальних каналів. Там чимало невеличких барів, я знаю один, де подають пречудовий коктейль «Белліні»¹, я страшенно його люблю.

Коли ми вийшли на вулицю Ріпа Тичинезе, я вперше побачив зрошувальні канали. Певна річ, я чув про них, але гадав, що вони усі під землею, а натомість я ніби в Амстердамі опинився. Майя з гордістю розповіла, що колись Мілан справді скидався на Амстердам, помережаний каналами аж до центру. Мабуть, це було чудово, тому Стендалю тут так подобалось. Але згодом із санітарних причин канали позакривали, лише кілька ще лишилося — із смердючою водою, а колись тут уздовж берега прали білизну. Але якщо пройти углибину, то ще можна знайти невеличкі місцини, де стоять старі будинки із суцільним балконом на цілий поверх.

¹ Коктейль з ігристого вина просекко та персикового пюре.

Навіть такі будинки були для мене лише *flatus vocis*¹, чи то нагадували ілюстрації з п'ятдесятих років, коли я був редактором енциклопедій і мусив писати про виставу "El nost Milan"² Бертолацці у Пікколо Театро³. Але й тоді я гадав, що такі будинки існували лише у дев'ятнадцятому столітті.

Майя розреготалася.

— У Мілані ще безліч будинків із суцільними балконами, але зараз вони не лише для бідноти. Ходім, я покажу тобі.

Вона привела мене у подвійне дворище.

— Тут відреставрували увесь перший поверх, на ньому розташовуються крамнички, які належать дрібним антикварам, — насправді то лахмітники, які бундючаться й деруть великі гроші, а ще — ательє художників, які прагнуть слави. Все це тепер лише для туристів. Але оті два горішні поверхи досі такі, як колись.

Я побачив, що горішні поверхи оточені залізними перилами, а двері відчинялися на балкон, тож спитав, чи ще хтось досі сушить на них білизну.

Майя усміхнулася.

— Ми ж не в Неаполі. Тут майже все відреставроване, колись сходи виходили просто на балкон, саме крізь них був вхід у будинок, а в глибині будинку був один туалет на кілька сімей, та й той по-азійському, на долівці, а про ванну та душ годі було й мріяти. Зараз усе перероблено для багатих,

¹ Неважливі слова (*лат.*) — у переносному сенсі: про даремні слова чи обіцянки.

² «Наш Мілан» (*мілан. діалект*) — п'єса на музику Карло Бертолацці.

³ Найдавніший постійно діючий театр Мілана.

у деяких квартирах є навіть джакузі, й коштують вони силу-силенну грошей. Але не ті, де мешкаю я. У мене однокімнатна квартира, зі стелі капає вода, й слава Богу, що там викопали яму для унітаза та душевої, але я обожаю цей квартал. Певна річ, невдовзі й там усе перебудують, а я переїду, бо не маю змоги сплачувати оренду. Хіба що «Завтра» вийде в світ якнайскоріше й стане на ноги. Лише сподіваючись на це, терплю такі злидні.

— Не ображайтеся, Майє, але ж цілком очевидно, що на етапі розігріву видання треба збагнути, про що слід писати, а про що — ні. А з іншого боку, Сімей відповідальний перед газетою та видавцем. Може, коли ви писали про пристрасну дружбу, годилося все, але тут усе інакше, ми ж створюємо щоденну газету.

— Саме тому я сподівалася покинути усе те любовне сміття, прагнула стати справжньою журналісткою. Та, мабуть, я невдаха. Я не закінчила університет, бо допомагала своїм аж до їхньої смерті, а потому було запізно братися до освіти знову. Я мешкаю у конурі, мене ніколи не пошлють спецкорм, скажімо, у Перську затоку... А що я роблю? Пишу гороскопи, висміюючи легковірних читачів. Хіба я не невдаха?

— Ми ж лише розпочали. Коли все налагодиться на постійній основі, така, як ви, працюватиме в іншій царині. Ви нещодавно подали кілька цінних ідей, ви сподобалися мені та й, гадаю, Сімеєві теж.

Я знав, що кажу їй неправду, я мав би сказати їй, що вона зайшла у вузьку вуличку, яка веде у глухий кут, що її ніколи не пошлють у Перську затоку, що, може, їй краще втікати,

допоки не пізно, але я не міг зневірити її ще дужче. Тож раптом я захотів розказати їй всю правду, однак не про неї, а про себе.

Зважаючи на те, що я ось-ось оголю перед нею душу як поет, я майже інстинктивно, мимоволі, перейшов на «ти».

— Поглянь на мене такого, як я є — я теж так ніколи й не отримав диплома. Я завжди виконував просту роботу, а у щоденну газету потрапив, коли мені вже стукнуло п'ятдесят. Але знаєш, коли я справді став невдахою? Відколи почав почуватися пропащим. Правда, я не переосмислив усе, до решти, та принаймні руку набив.

— Кажете, п'ятдесят? А з вашого виду не скажеш. Тобто з твого...

— Ти б дала мені тільки сорок дев'ять?

— Ні, даруй, ти привабливий чоловік, а коли розказуєш, то відчувається, що маєш добре почуття гумору. А це вказує на свіжість, молодість...

— А ще на мудрість, а отже — старість.

— Та ні, цілком зрозуміло, що ти не віриш у те, що кажеш, але ти, безперечно, погодився на цю авантюру й взявся за неї з відчайдушністю... як би то мовити... сповненою радості.

Сповненою радості? Вона — поєднання радості та смутку — дивилася на мене (як би написав якийсь нікчемний поет) очима оленяти.

Оленяти? Атож, поки ми йшли, вона дивилася на мене знизу вгору, бо я вищий за неї. От і все. Будь-яка жінка, яка дивиться на тебе знизу вгору, скидається на оленятко Бембі¹.

¹ Персонаж американського мультфільму.

Тим часом ми дісталися отого бару. Вона сьорбала свій «Белліні», а я роздобрівся перед своїм віскі. Я сидів напроти жінки, яка не була повією, й почувався так, наче молодшав.

Може, через спиртне, але я дав волю відвертим зізнанням. Скільки часу сплигло, щоб я комусь отак звірявся? Я розповів, що колись мав дружину, яка потім мене покинула. Я зізнався, що вона мене полонила, коли якимось, ще на початку стосунків, я, щоб виправдатись за якусь плутанину, сказав, що я, мабуть, дурень, а вона відповіла, що кохає мене, навіть якщо я телепень. Мабуть, так тебе доводять до божевілля через кохання, а згодом вона, певно, збагнула, що я був дурніший, ніж вона могла витримати, й так кохання скінчилося.

Майя сміялася (чудове зізнання у коханні: кохаю тебе, навіть якщо ти дурний!), а тоді розповіла, що, незважаючи на те, що молодша (хоч вона ніколи не вважала себе дурепою), у неї теж траплялося нещасливе кохання, може, через те, що не спромоглася терпіти чужу дурість, чи, може, через те, що одностіткі чи трохи старші чоловіки видавалися їй незрілими.

— Ніби я — зріла. Отже, бач, мені вже безмаль тридцять, а я досі незаміжня. Клопіт у тому, що нас ніколи не задовольняє те, що маємо.

Тридцять? У часи Бальзака тридцятирічна жінка видавалася зів'ялою, а Майя, здавалося, мала двадцять років, якби не тонесенькі зморшки навколо очей — ніби від того, що вона багато плакала чи мружиться від фотоспалахів або завжди мружиться сонячної днини.

— Годі сподіватися більшої втіхи, ніж зустріч двох невезучих людей, — мовив я, а промовивши, ніби аж злякався.

— Телепень, — мовила вона добродушно. А потім вибачилася через таку фамільярність.

— Та ні, навпаки, я вдячний тобі, — відповів я, — ніхто ще не називав мене так ніжно — телепнем.

Здається, я зайшов набагато далі. На щастя, вона швидко змінила тему.

— Вони так прагнуть скидатися на «Harry's bar»¹, а навіть не вміють грамотно виставити лікери. Бачиш, між двома видами віскі стоїть джин «Гордон», а «Сапфір» та «Танкверей» — аж онде.

— Що, де? — перепитав я, дивлячись перед себе, де бачив лише інші столики.

— Ні, — мовила вона, — за стійкою, хіба не бачиш?

Я озирнувся. Дійсно, вона мала рацію, але як їй спало на думку, що я можу бачити те, що й вона? Це був лише натяк на відкриття, яке я зробив згодом, коли мені допоміг навіть той лайливий Браггадочо. На той час я якось того не зауважив і скористався нагодою, щоб попросити рахунок. Я сказав їй ще щось підбадьорливе й провів дівчину до під'їзду, звідки виднілися двері, за якими була майстерня з перелаштування матраців та оновлення подушок. Виявляється, такі фахівці досі існують, хоч по телевізору рекламують матраци на пружинах. Вона подякувала. «Тепер мені спокійніше», — мовила всміхаючись і подала мені руку, теплу і ласкаву.

Я повертався додому вздовж каналів старого Мілана, більш привітного за той, що показував Браггадочо. Я мав краще пізнати це місто, у якому ховалося стільки дивовиж.

¹ Ресторан у Венеції, заснований у 1931 році. Його часто відвідували знаменитості.

VIII

П'ятниця, 17 квітня

Протягом наступних днів, коли кожен виконував своє домашнє завдання (ми так це називали), Сімей розповідав нам про майбутні проекти, хоч і не термінові, але їх уже варто було обмізковувати.

— Я ще не знаю, чи буде це у 0/1 номері, чи у 0/2, адже ми досі ще й у номері 0/1 маємо чимало порожніх шпальт. Я не кажу, що ми теж повинні починати з шести десятків сторінок, як «Вісник», та має бути щонайменше двадцять п'ять. Кілька з них заповнимо рекламою, а те, що нам її ніхто не надає, — не суттєво, ми візьмемо рекламу з інших газет, удавши, ніби це так і є, — будемо сподіватися, це викличе більше довіри у замовника, що може стати непоганим джерелом прибутків у майбутньому.

— А ще — колонка некрологів, — підказала Майя, — це теж готівка. Дозвольте, я сама візьмуся за це. Обожду спрваджувати на той світ персонажів, які мають дивні імена і невтїшних родичів, зважте, у некролозі про померлих, за якими відправляють панахиду, важлива не родина чи сам померлий. Некрологи використовують як *name dropping*¹, наче кажучи: дивіться, я теж його знав.

¹ Вихваляння тим, що людина має зв'язки серед відомих чи впливових особистостей.

Як завжди — дотепна. Але після нашої прогулянки того вечора я намагався триматися від неї на певній відстані (і вона теж), адже ми обоє були вразливими.

— Згоден щодо некрологів, — мовив Сімей, — але спершу допиши гороскопи. Утім, мені на думку спало дещо інше. Я про борделі (чи як зараз кажуть — «заклад», хоч слово це вже не має жодного сенсу, їх колись називали «домами терпимості»). Я ще пригадую, у 1958-му, коли їх позакривали, я вже був дорослим.

— А я вже був повнолітнім, — додав Браггадочо, — тож я познайомився з кількома...

— Я не про той, що на вулиці К'яравелле, — справжнісінький бордель, біля входу в який стоять пісуари, щоб купа відвідувачів, перш ніж увійти, відлила.

— ...І бувалими безформними лярвами, які ходили сьогністим кроком, повисолоплювавши язика й показуючи їх солдатам і наляканим провінціалкам. А метреса репетувала: «Вперед, хлопці, ми що тут — зібралися ледарувати?..»

— Тихше, Браггадочо, адже серед нас є жінка...

— Може, якщо доведеться писати, — мовила Майя без тіні зніяковіння, — краще сказати, що гетери похилого віку мляво тинялися з хтивим виразом на очах у клієнтів, спраглих від жадання...

— Молодець, Фрезіє, — не зовсім так, але, певна річ, слід висловлюватись трохи делікатніше. Хоча я полюбляв найпопулярніші заклади, як от Сан Джованні суль Муру, де все було зроблене у стилі «ліберті». Там було повно інтелектуалів, які приходили не за сексом, а (як вони казали) за «мистецьким романом»...

— Чи той, що на вулиці Фйорі К'ярі, увесь у стилі «арт-деко», оздоблений різнобарвними панелями, — мовив Браггадочо з ностальгійними нотками. — Хто зна, скільки з наших читачів їх пригадує.

— Ті, хто у той час ще не досяг повноліття, бачив ті борделі у стрічках кінорежисера Фелліні¹, — нагадав я. — Адже коли не маєш власних спогадів, то добуваєш спогади з творів мистецтва.

— Бачте, Браггадочо, — відповів Сімей, — для мене додає барв те, що старі добрі часи, зрештою, були не такими вже й поганими.

— Але чому розповідати саме про борделі? — спитав я засумнівавшись. — Це заохотить старих шкарбунів, але для старих пані обурливо.

— Колонно, — мовив Сімей, — я вам розкрию одну таємницю. Коли їх позакривали у 58-му, десь у 60-му хтось викупив старий бордель на вулиці Фйорі К'ярі й переробив його на розкішну ресторацію, зберігши всі ті різнобарвні панелі. Зберегли й кілька нужників, позолотивши там біде. Якби ж ти знав, скільки панянок просили своїх кавалерів навідатись у ті комірчини, щоб відчути, так би мовити, атмосферу тих часів... Утім, усе те протрималося недовго, тож і відвідувачі швидко від цього втомилися, або, може, кухня була не на висоті порівняно з іншими. Ресторацію закрили, та й по всьому. Але стривай, послухай-но, у мене ж бо на думці те-

¹ Федеріко Фелліні (1920—1993) — італійський режисер, сценарист, фільми якого відзначаються поєднанням стилів фентезі та бароко, вважається метром італійського кіно, має чотири «Оскари».

матична сторінка: ліворуч — стаття Браггадочо, а праворуч — стаття про безлад на околицях міста й непристойне розгулювання якихось випадкових пасажирок, через яких увечері страшно випускати підлітків на вулицю. І жодних коментарів, які б поєднували ці два явища. Хай читачі самі доходять висновку, зрештою, вони всі у глибині душі погоджуються, що слід повернутися до легальних домів терпимості: жінки через те, щоб чоловіки не спинялися уздовж дороги, щоб підібрати повію, й автівка потім не смерділа дешевими парфумами, а чоловіки — щоб увійти у котрісь із дверей, а як хто помітить, можна сказати, що прийшов подивитися, як виграють барви у закладі, помилуватися стилем «ліберті». Хто ж розпитуватиме про повій?

Костанца сказав, що він сам про це подбає, й усі погодились; коли роз'їжджаєш кілька вечорів підряд уздовж вулиць, витрачається багато бензину, та ще й можеш наскочити на патруль поліції моралі.

Того вечора мене вразив погляд Майї. Вона ніби збагнула, що вскочила у зміїну нору. Тому, переборовши голос розсудливості, я почекав, поки вона виходитиме. Кілька хвилин постояв, чекаючи на тротуарі, виправдовуючись перед рештою, що збираюся зайти в аптеку. Я знав, якою дорогою вона йтиме, а тоді догнав її на півдорозі.

— Я йду геть, іду геть... — сказала вона мені, мало не плачучи, і тремтіла всім тілом. — У яку ж газету я втрапила? Принаймні мої історії про пристрасну дружбу нікому не шкодили, щонайбільше збагачуючи перукарок, до яких пані ходили саме для того, щоб почитати мої статті.

— Майє, не обурюйся, адже Сімей прагне експериментувати з різними поглядами на речі. Це не означає, що він справді має намір друкувати усе оте. Ми на творчому етапі, висуваємо сміливі пропозиції, сценарії подій — це добре тренування. Ніхто ж тебе не змушує перевдягатися у шльондру, щоб узяти інтерв'ю у якоїсь повії. Але сьогодні тобі все не йде ні в тин, ні в ворота, припини про це думати. Чи не хочеш у кіно?

— Я вже бачила фільм, який там показують.

— Де це — там?

— У кінотеатрі, який ми щойно проминули, на протилежному боці вулиці.

— Але ж я, тримаючи тебе за руку, дивився на тебе, а не на той бік вулиці. Знаєш, що ти вродлива дівчина?

— Ти ніколи не бачиш те, що бачу я, — мовила вона. — Утім, купимо якусь газету й побачимо, що там показують у глушині.

Ми пішли у кіно на фільм, з якого я геть нічого не пригадую, бо в якусь мить зауважив, що вона досі тремтить, тож знову взяв її за руку, вона була тепла й привітна, і ми так і сиділи, як двійко коханців, — як ті, що сиділи за круглим столом, поклавши меч посередині.

Проводжаючи її додому (їй трохи полегло), я по-братському поцілував її у чоло, потріпав по щоці, як годиться старшому другові. Зрештою (казав я до себе), я б міг правити їй за батька.

Чи майже.

ІХ

П'ятниця, 24 квітня

Того тижня робота надовго переривалася. Немов ніхто не мав палкого бажання працювати. І Сімей теж. З іншого боку, дванадцять річних номерів не робляться по одному за день. Я читав чернетки статей, уніфікував стиль, намагався виправляти те, що різало око. Сімею подобалося: «Панове, ми займаємося журналістикою, а не літературною творчістю».

— До речі, — встряв Костанца, — мода на мобільні поширюється. Вчора, коли я їхав потягом, пасажир поряд мене довго розмовляв по телефону, розказуючи про свої справи з банком, тож я все про нього дізнався. Треба б написати статтю про новий звичай, що зароджується.

— Усе це захоплення мобільними, — заперечив Сімей, — ненадовго. По-перше, коштують вони купу грошей, тому мало хто в змозі його собі дозволити. По-друге, невдовзі люди збагнуть, що недоречно телефонувати людям у будь-який час, засумують за живим спілкуванням віч-на-віч, а наприкінці місяця отримають рахунок на шалену суму. Ця мода обов'язково минеться через рік, щонайбільше — два. Наразі мобільні потрібні лише тим, хто зраджує у шлюбі, щоб, під-

тримуючи зв'язок, не користуватися домашнім телефоном. Чи, може, ще сантехнікам, щоб можна було викликати їх, коли вони десь у дорозі. Більше нікому. Тому наших читачів, які здебільшого таких телефонів не мають, стаття про новий звичай не зацікавить, а дешиця тих, що їх мають, навпаки, вважатиме нас снобами, а газету *radical chic*¹.

— І не тільки, — втрутився я. — Зважте, що Рокфеллер чи Аньелі або президент Сполучених Штатів не потребують мобільників, адже мають цілу ватагу секретарів та секретарок, які опікуються їхніми справами. Невдовзі люди збагнуть, що користуються ними лише викаблучники-хвастуни та бідолахи, яким телефонуватимуть з банку, щоб повідомити, що ті заборгували, чи, може, ще начальники, які захочуть знати кожен крок своїх підлеглих. Тоді мобільний стане символом нижчих соціальних прошарків, і ніхто не захоче ним користуватись.

— Я не настільки упевнена, — мовила Майя, — це наче *prêt-à-porter* чи ніби як футболка з джинсами та банданою — можна носити й панянці із заможних, і бідності, от тільки убогі не вміють поєднувати одіж правильно чи вважають, що треба й пристойно носити лише новісінькі джинси, а не потерті на колінах. Дівчина носить їх з черевиками на підборах, щоб усі враз збагнули, що вона панянка з вищого товариства. Та вона сама цього не розуміє, тому задоволено, з несмаком носить своє вбрання, не усвідомлюючи, що підписує сама собі присуд.

— А якщо вона, може, прочитає «Завтра», то ми пояснимо, що ніяка вона не пані. А її чоловік — викаблучник та перелюбник. І, може, навіть командор Вімерканте захоче

¹ Виставляння про людське око своїх радикальних поглядів.

упхнути свого носа у всі ті справи з мобільниками, то ми йому добре прислужимося. В цілому питання малозначуще й надто діткливе. Пусте. Це як із комп'ютером. Ось Командор надав кожному з нас по одному, котрий є зручним для писанини та архівування даних, навіть попри те, що я — людина старомодна й навіть гадки не маю, куди пальцем тицяти. Утім, більшість наших читачів, так само, як і я, не має в нім потреби, бо не має чого архівувати. Не будемо створювати у читачів комплексу меншовартості.

Забувши про електроніку, ми того дня поринули у перечитування ретельно відредагованих статей. І раптом Браггадочо зауважив: «Лють Москви?» Хіба не банально завжди вживати такі емоційні вислови: «Лють президента, злість пенсіонерів тощо?»

— Ні, — заперечив я, — саме таких висловів читачі очікують від нас, до них їх привчили всі газети. Читач розуміє, що відбувається, лише тоді, коли кажуть: «ми у глухому куті». Або уряд каже: «доведеться затягнути паски, бо попереду крута дорога вгору, Квіринал¹ готовий до війни, прем'єр-міністр Краксі б'є з усіх гармат, час квапить, не такий страшний вовк, немає коли нарікати на біль у животі, ми в оці циклона». А політик не «каже» чи «стверджує», а «голосно заявляє». А сили правопорядку «діють професійно».

— Чи дійсно ми завжди мусимо говорити про професійність? — втрутилася Майя. — У нас тут усі працюють професійно. Певна річ, прораб, який зводить стіну, що згодом не падає, працює професійно, але така професійність має

¹ Резиденція президента Італії.

бути нормою, а розповідати потрібно про прораба, який звів стіну, а вона невдовзі падає. Певна річ, коли я покличу сантехніка, який полагодить мені рукомийник, я скажу: «молодець, дякую», а зовсім не «ви працюєте професійно». Не вистачало ще, щоб трапилося так, як з тим паном Тубі у дитячому коміксі про мишеня Тополіно. Підкреслюючи справи, зроблені професійно, ми ніби стверджуємо, що зазвичай люди працюють «стук-грюк, аби з рук».

— Авжеж, — заговорив я знову, — читачі зазвичай саме так і думають, що всі працюють недбало, тому треба наголошувати на справах, зроблених професійно, це найформальніший спосіб сказати, що все склалося добре. Карабінери схопили крадія курей? Вони діяли професійно.

— Це ніби сказати, що Папа — добрий. Немов зазвичай Папи — погані.

— Та, мабуть, люди саме так і думали, якщо кажуть про доброго Папу. Чи ви колись бачили фото папи Пія XII? У фільмі про агента 007 його б узяли на роль голови «Спектри».

— Але ж про те, що Іоанн XXIII — добрий Папа, розповідали газети, а люди йняли їхньому слову.

— Саме так. Газети навчають людей, якої думки їм дотримуватися, — мовив Сімей.

— Але газети наслідують думку людей чи створюють її?

— І те, і те, пані Фрезіє. Спочатку люди не знають, до якої думки схилитися, а ми їм підказуємо, й вони згодом розуміють, що саме така їхня думка. Не поринаймо у філософію й працюймо, як професіонали. Отож продовжуй, Колонно.

— Гарзд, — повів я далі, — я продовжу свій перелік до кінця: «треба, щоб вовки були ситі й вівці цілі, кімната з кноп-

ками керування, хтось виходить на поле, на прицілі у слідчих, найгірші па вальсу, вийти з тунелю, яєчня готова, і хай буде, що буде, невивідний бур'ян, вітер змінюється, телебачення — це ніби лев, який лишає нам самі недоїдки, повернімося у свою колію, аудиторія слухачів різко обвалилася, на триста шістьдесят градусів, болюча шпилька в бік, відпочивальники масово повертаються з відпусток». А найголовніший вислів — «просить пробачення». Англіканська церква просить пробачення у Дарвіна, Вірджинія просить пробачення за лихо рабства, ЕНЕЛ просить пробачення за перебої з електропостачанням, канадський уряд офіційно попросив пробачення у ескімосів. Годі й згадувати, що Церква переглянула свої погляди щодо того, що Земля обертається, і Папа просить вибачення у Галілея.

Майя ляснула в долоні й мовила:

— Чистісінька правда, утім, не збагну, чи ця мода просити пробачення означає покору, чи це просте лицемірство: робиш щось, що не мав робити, а потім, попросивши пробачення, умиваєш руки. На гадку спадає старий анекдот про ковбоя, що їде преріями верхи, чує голос з небес, що наказує йому їхати в Абілін. У Абіліні голос наказує йому йти в казино, потім — поставити всі свої гроші на номер п'ятий на рулетці. Приналежний голосом з небес ковбой слухається, на рулетці випадає вісімнадцять, і чоловік чує тихий шепіт: «Яка прикрість, ми програли».

Ми всі гуртом усміхнулись і невдовзі перейшли до інших справ. Вичитували й обговорювали статтю Лучиді про події у Піо Альберго Тривуціо¹, обговорення тривало не менш як

¹ Міланський лікувальний заклад для літніх людей.

півгодини. Врешті, у нападі меценатства, коли Сімей замовив для всіх кави з бару, що розташовувався внизу, Майя, котра сиділа між мною та Браггадочо, зітхнувши, мовила: «А я б учинила навпаки. Тобто я про те, що коли газета для вишуканого товариства, я хотіла б вести рубрику про проти-лежне».

— Котра б заперечувала те, про що писав Лучиді? — спитав підозріливо Браггадочо.

— Та ні, куди ви слухали? Я про протилежність загаль-никам.

— Себто тим, про які ми говорили півгодини тому, — уточнив Браггадочо.

— Атож, мені вони якось не тичуться до голови.

— А нам пішли, — мовив сухо Браггадочо.

Майя ніби зовсім не образилася, що її думку відхилили, а дивилася на нас, ніби ми були безпам'ятні:

— Я маю на увазі щось протилежне окові циклона та мі-ністрові, що голосно заявляє. Наприклад, усе оце: «Венеція — це південний Амстердам, часом фантазія краща за реальність, усвідомлюю, що я расист, важкі наркотики — це слуги кося-ків з марихуани, вчиняй так, наче ти у мене вдома, я б праг-нула називати на «ви», хто має, той вдовольняється, успіх мене змінив, зрештою, Муссоліні ще й чимало лиха наробив, Париж — гидке місто, але парижани — надзвичайно привіт-ні люди, у Риміні всі лежать на пляжах, а на дискотеки — ані ногою, перевів усі свої гроші у Баттіпалья¹».

¹ Провінційне місто неподалік Неаполя.

— Так, і «вся родина отруїлася одним грибом». Де ж ти набралася таких дурниць? — спитав Браггадочо, ніби кардинал Іпполіто, що розпитував Аріосто¹.

— Декотрі прочитала у книжечці, що вийшла кілька місяців тому, — відповіла Майя. — Та даруйте, певна річ, для «Завтра» таке не годиться. Мабуть, уже час іти додому.

— Послухай-но, — мовив до мене згодом Браггадочо, — ходімо зі мною, вмираю від бажання дещо тобі розповісти. Якщо не розповім, то лусну.

За півгодини ми знову зайшли у шинок «Моріджі», однак дорогою Браггадочо не бажав розповідати про свої відкриття. Навіть зауважив таке: «Ти збагнув, на що хвора та Майя? Вона аутистка».

— Аутистка? Але ж аутисти замкнені в собі й ні з ким не спілкуються. Чому це вона аутистка?

— Я читав про перші прояви аутизму. Припустімо, у кімнаті є ми з тобою та П'єріно, дитина, хвора на аутизм. Ти кажеш, щоб я, заховавши де-небудь м'ячик, вийшов з кімнати. Я кладу м'ячик у вазу. А коли я вийду, ти зайдеш і забереш м'ячика з вази, потім покладеш його у кошик. А потім питаєш П'єріно: «Коли повернеться пан Браггадочо, де йому шукати м'ячика?» А П'єріно відповідь: «У кошику, хіба ні?». Тобто хлопчина не розуміє, що у моїй голові м'ячик ще досі у вазі, адже у його голові він уже в кошику. П'єріно не вміє ставити

¹ *Лудовіко Аріосто* — італійський поет та драматург епохи Відродження. *Кардинал Іпполіто Д'Есте* — брат герцога Альфонса І, якому належали землі Феррари, де мешкав поет. При дворі Аріосто відповідав за різноманітні святкування. Автор «Несамовитого Роланда» («Несамовитого Орландо»).

себе на місце іншої людини, він гадає, що всі міркують так само, як і він.

— Але ж це не прояв аутизму.

— Не знаю, що воно таке, може, прихована форма аутизму, як надмірна діткливість до образ — перший симптом параної. Але Майя саме така: їй бракує здатності поглянути на речі з чужої точки зору, гадає, що всі міркують достоту, як вона. Хіба ти не бачив, як позавчора вона якось сказала те, що не мало до розмови стосунку, згадавши, про що ми розмовляли перед тим. Вона продовжувала міркувати про ті речі, й тієї миті вони знову спали їй на думку, але вона не зрозуміла, що ми, може, вже не про те думаємо. Вона навіжена, то щонайменше, кажу тобі. А ти досі дивишся на неї, наче вона провидиця...

Мені все це видавалося дурницями, тому я обірвав його мову жартом:

— Ті, що провіщають, — завжди божевільні. Мабуть, вона нащадок куманської провидиці¹.

Ми прийшли у шинок, і Браггадочо заговорив.

— У мене в руках сенсація, щоб продати сто тисяч примірників «Завтра», якби газета вже вийшла. Я навіть хочу поради. Чи мені треба віддати те, що дізнався, Сімеєві, чи намагатися продати це у якусь іншу газету, справжню? Це бомба, яка стосується Муссоліні.

— Мені це не видається зараз доречним.

— Завжди доречно дізнатись, що хтось тебе дотепер обманював, багатьох, ба навіть більше — усіх.

¹ В античній культурі — провидиці, які передрікали майбутнє, частіше — біди.

— У якому сенсі?

— Це довга історія, наразі це лише моя гіпотеза, але без машини я не можу поїхати туди, куди треба, щоб допитати тих, хто ще живий. Хай там як, а почнімо з того, про що знаємо всі, а потім я розповім тобі, чому моя гіпотеза — цілком правдоподібна.

Браггадочо тільки те й робив, що у загальних рисах опишував те, що називав загальновідомими фактами, які видавалися надто простими, — казав він, — щоб бути правдою.

Отож, союзники прорвали захисну лінію німецьких військ і вже піднімалися до Мілана, війну вже завершено. 18 квітня 1945 року Муссоліні покидає озеро Гарда, їде у Мілан і переходується там у префектурі. Він досі проводив консультації з міністрами, чи можна чинити опір на відновленому рубежі у Вальтелліні, але вже був готовий до кінця. Наступного дня дає останнє інтерв'ю останньому зі своїх найвірніших людей — Гаetano Кабеллі, який був редактором останнього республіканського видання «Александрійський народ». 22 квітня виголошує останню промову перед очільниками республіканської гвардії, сказавши навіть таке: «Якщо батьківщину втрачено, немає сенсу жити».

Невдовзі союзники прибули у Парму, нарешті вранці того дня, який неминуче б прийшов, — 25 квітня, — звільнено Геную: робітники приходять на фабрики у місті Сесто Сан Джованні. По обіді Муссоліні з кількома своїми людьми, серед яких і генерал Граціані, у палаці архієпископа, їх приймає кардинал Шустер, який zorganizував для них зустріч з представниками Визвольного комітету. Кажуть, що наприкінці зустрічі

Сандро Пертіні¹, запізнившись, перестрів Муссоліні на сходах, та, певно, це вигадка. Визвольний комітет пропонує беззастережну капітуляцію, застерігаючи, що вже навіть німці почали переговори з ними. А фашисти (останні — завжди найбільші відчайдухи) не хочуть здаватися так безславно і, попросивши час для роздумів, йдуть геть з палацу.

Увечері керівництво Опору вже не має часу чекати, поки супротивники обміркують пропозицію, тому наказують розпочати загальне повстання. Саме тоді Муссоліні й утік у Комо разом з гуртом найвірніших прибічників. Туди ж таки приїхала його дружина Ракель та діти — Романо й Анна-Марія, але з невідомих причин Муссоліні відмовляється їх зустріти.

— Зауваж, чому? — звернув мою увагу на цю обставину Браггадочо. — Бо чекав, що до нього приєднається коханка Кларетта Петаччі? Але якщо вона на той час ще не приїхала, чого йому б не зустрітися на десять хвилин з родиною?

Зверни увагу на цю обставину, бо саме вона збурила мої підозри. Комо видавалося для Муссоліні надійним сховком, адже казали, що поблизу партизанів небагато, тож переховуватися можна аж до приходу союзників. Насправді ж саме у цьому була проблема Муссоліні: не втрапити у руки партизанам, а здатися союзникам, які б віддали його під суд за законом, а потім — поживемо — побачимо. Чи гадав, що з Комо згодом можна буде виїхати у Вальтелліну, де найвірніші люди штабу Паволіні забезпечать йому можливість створити сильний опір, маючи кілька тисяч чоловік.

¹ Був партизаном під час організації антифашистського опору в Італії, входив до складу Визвольного комітету. Вважають, що був одним із тих, хто приймав рішення про розстріл Муссоліні.

— Та звільни мене від опису безцільних блукань тієї бісової ватаги, бо я сам ніяк їх не збагну, і для мого розслідування неістотно, куди вони їхали й де, зрештою, поділися. Скажімо, вони прагнули дістатися Менаджіо, щоб потім, певно, виїхати у Швейцарію. Згодом гурт дістається Кардано, де до них приєднується Петаччі й ніби німецький почет, якому Гітлер наказав привезти його друга в Німеччину (може, у К'явенні¹ на нього очікував літак, який би живим-здоровим довів його у Баварію). Та комусь спало на думку, що до К'явенні годі дістатися, тому всі вкупі повертаються у Менаджіо. Вночі приїздить Паволіні, який мав привезти військове підкріплення, але натомість його супроводжують вісім чи сім солдатів з національної республіканської гвардії. Дуче почувается загнаним: окрім як створити опір у Вальтелліні², йому лишається тільки укупі з можновладцями та їхніми родинами приєднатись до німецької колони, яка намагається перетнути Альпи.

Колона налічує двадцять вісім вантажівок із солдатами, у кожній вантажівці є кулемет, а ще — колона італійців, що складається з бронетранспортера та десятка цивільних автівок. Утім, у Муссо, перед Донго, колона наскочила на загін партизан Пуекера з 52-ї партизанської бригади Гарібальді. Їх була дещиця, командував загоном Педро³, граф П'єр Луїджі Белліні делле Стелле, воєнкомом з політпитань був Білл, Урбано Лаццаро⁴.

¹ Провінція у Ломбардії

² Долина на півночі Італії, розташована біля Бернінських Альп на кордоні зі Швейцарією. Муссоліні планував дати тут рішучу відсіч противнику.

³ Прізвисько одного з командувачів бригади.

⁴ Саме він упізнав Муссоліні при втечі.

Педро — відчайдух, тож через розпач починає блефувати. Змушує німців повірити, що навколо них — море партизанів, погрожує відкрити мінометний вогонь із зброї, яка насправді була досі у руках у німців, зауважує, що командувач опирається, але солдати вже налякані й мають єдине бажання — врятувати власну шкіру й повернутися додому, тож говорить чимраз голосніше... Коротше кажучи, намагається зробити так, щоб ти розкис, а після виснажливих перемовин (від розповіді про які я тебе збавлю) Педро переконує німців не лише здатися, а й відпустити італійців, яких вони тягли за собою. Лише на таких умовах вони можуть доїхати до Донго, де, утім, їм доведеться зупинитися й де їх ретельно обшукають. Коротше, німці з союзниками поведуться як негідники, але власна шкіра є власна шкіра.

Педро вимагає, щоб йому залишили італійців, адже вже зрозуміло, що йдеться про вище керівництво фашистів. Поза тим, уже поповзла чутка, що серед них ховається навіть Муссоліні. Педро й вірить у те, й не вірить водночас, йде поговорити з головою у бронетранспортері, заступником секретаря Ради міністрів (Соціальної Республіки, що вже сконала) — Барраку, інвалідом війни, який з гордістю носить золотий орден і який, власне, справляє на Педро гарне враження. Барраку хоче дістатися Трієста, де запропонує свою допомогу у тому, щоб врятувати місто від вторгнення югославів. Натомість Педро ввічливо пояснює йому, що він здурів і ніколи не дістанеться Трієста, а якби вони й потрапили туди, то їхня дешифрація опинилася б проти війська Тіто¹. Тож тоді Барраку просить

¹ *Йосип Броз Тіто* — командувач Югославського партизанського руху під час Другої світової війни. Керував Югославією у повоєнний час аж до смерті у 1980-му.

дозволу повернутися назад і бозна-де приєднатися до Граціані¹. Урешті Педро (обшукавши бронетранспортер і переконавшись, що Муссоліні там немає) дозволяє, щоб вони розвернулися, бо не хоче розв'язувати стрілянину, через яку німці, можливо, повернуться. Але вже йдучи в інших справах, наказує солдатам, щоб ті переконалися, що бронетранспортер дійсно поїхав у зворотному напрямку, адже якщо проїде хоч два метри уперед, вони мусять стріляти. Згодом бронетранспортер скакає уперед, пострілюючи вихлопами, чи, може, просто далеченько відїжджає назад. Хтозна, як воно там було, утім, партизани рознервувалися й починають стріляти. Внаслідок нетривалої стрілянини двоє фашистів убито, двох партизанів поранено, й наприкінці і пасажирів у бронетранспортері, й тих, що їхали в авто, арештовують. А серед них і Паволіні, який, силкуючись утекти, кидається в озеро, але його витягають і відводять до решти, мокрого як миша.

У ту мить Педро отримує від Білла з Донго повідомлення. Поки обшукували німецьку колону, його підзиває до себе один з партизанів, Джузеппе Негрі, і каже: «*ghè chi el Crapun*», що нормальною італійською означає: онде сидить головань, чи то пак, на його думку, отой дивний солдат у касці, сонячних окулярах та з піднятим коміром шинелі не хто інший, як Муссоліні. Білл іде перевірити, дивний вояка клеїть дурня, та врешті його викрито — це справді він, дуче, й Білл — не упевнений у тому, як вчинити, намагаючись поводитися відповідно до вагової історичної події, — каже так: «Іменем іта-

¹ *Родольфо Граціані* — маршал Італії, у 1943—1945 рр. був військовим міністром у Республіці Сало.

лійського народу я вас заарештовую». І відводить його у муніципалітет.

Тим часом у Муссо поміж італійських автівок вигулькує дехто з двома жінками, двома дітлахами та чолов'ягою і стверджує, що є іспанським послом, який має важливу зустріч у Швейцарії, й так само непевним англійським агентом, утім його документи видаються підробленими, тож, попри його гучні протести, чоловіка заарештовують.

Педро разом зі своїми людьми переживають історичний момент, але спочатку навіть не усвідомлюють цього, адже дбають лише про те, щоб зберегти громадський порядок, уникнути лінчування, переконатися, що з голів бранців не впаде й волосини і що їх передадуть італійській владі, щойно її повідомлять про подію. І справді, по обіді 27 квітня Педро зміг додзвонитися в Мілан і повідомити про арешт. Й у цей момент на сцену виходить Визвольний комітет, який щойно отримав телеграму від союзників, де ті просили віддати дуче та всіх членів уряду Соціальної Республіки згідно з умовами перемир'я, підписаного у 1943 році Бадольйо¹ та Ейзенхауером² («Беніто Муссоліні, його головних прибічників-фашистів... які зараз чи у майбутньому перебуватимуть на території, підконтрольній військовому комітету союзників чи італійському уряду, буде негайно заарештовано та передано силам ООН»). Ще повідомлялося, що в аеропорту Брессо ось-ось приземлиться літак, щоб забрати диктатора.

¹ У 1937—1940 рр. — начальник Генерального штабу. Після повалення Муссоліні у 1943—1944 рр. очолював італійський уряд, підписав перемир'я з союзниками та оголосив війну Німеччині.

² 34-й президент США.

Визвольний комітет був переконаний, що у руках союзників Муссоліні виживе, навіть якщо його закриють у якійсь фортеці на кілька років, а згодом повернеться на сцену. Луїджі Лонго (який у комітеті представляв комуністів) натомість стверджував, що Муссоліні треба зразу вбити — брутально, без суду та історичних фраз. А більшість у комітеті відчувала, що країна наразі потребує символу, конкретного символу, щоб показати, що це двадцятиліття справді скінчилося: мертве тіло дуче. Ба більше, боялися не лише того, що Муссоліні потрапить у руки союзників; страх був у тому, що коли невідома буде доля Муссоліні, він залишиться безтілесним образом, котрий повсякчас заважає, як-от Фрідріх I Барбаросса¹ з легенди, якого замурували у печері й який завжди готовий збурияти у всіх фантазії про повернення до минувшини.

А невдовзі ти побачиш, що ті з Мілана не мали рації... Однак не всі дотримувалися такої думки: серед членів комітету генерал Кадорна більше схилився до того, щоб вдоволювати союзників, але опинився у меншості, тож комітет вирішив відправити делегацію у Комо, щоб перейти до страти Муссоліні. Патруль, як знову ж таки всі знають, очолив чоловік ревних комуністичних поглядів полковник Валеріо та воєнком з політпитань Альдо Лампреді.

¹ Фрідріх I Барбаросса — правитель Священної Римської імперії (1155—1190), король Німеччини (1152—1190). Фрідріх I Барбаросса є одним із важливих персонажів роману Умберто Еко «Бавдоліно», де виступає названим батьком головного героя, великого фантазера Бавдоліно з Фраскети. У книзі відтворена хроніка нескінченних воєн Фрідріха Барбаросси з волелюбними італійськими комунами.

Я не марнуватиму твій час на всі альтернативні гіпотези, наприклад, що виконавцем був не Валеріо, а хтось важливіший за нього. Кажуть, що кат був сином Маттеотті, чи про те, що стріляв Лампреди¹, який був справжнім мозковим центром делегації. Утім, сприймемо за щире золото те, що дізналися у 1947 році, що Валеріо був бухгалтером Вальтером Аудисіо, який згодом героїчно увійшов у парламент від комуністичної партії. Як на мене, хай Валеріо чи хто інший — суті справи це не змінює, тому далі говоритимемо про Валеріо. Отож, Валеріо із загоном своїх людей їде у Донго. Тим часом, не знаючи, що невдовзі з'явиться Валеріо, Педро вирішує сховати дуче, бо боїться, що загони фашистів, які блукають неподалік, спробують його визволити. Й допоки сховок бранця залишається у таємниці, він вирішує спочатку перевезти його дійсно цілком таємно, однак потурбувавшись, щоб новина поширилася у тил, у казарму фінансової поліції Джермасіно. Але потім потрібно було б забрати дуче вночі, щоб перевезти його в інше місце, про що знали мало, — у Комо.

У Джермасіно у Педро з'явилася можливість обмінятися кількома словами з полоненим, який просить передати вітання пані, яка сидить у машині з іспанським послом. Після кількох відмовок полонений визнав, що йдеться про Петаччі. Згодом Педро зустрінеться з Петаччі, жінка спочатку вдаватиме іншу, але потім зізнається й звиряється йому, розпові-

¹ *Лампреди* — італійський політик, партизан, високий очільник Компартії Італії. Брав участь у розстрілі Муссоліні разом з полковником *Юніе Валеріо Боргезе* — головою військово-морської флотилії (X флотилія МАС), які займалися підіривною діяльністю у морі. Підтримував Республіку Сало як переконаний фашист.

даючи про своє життя з дуче й просячи як вияв вищого милосердя дозволу бути поруч з коханцем. Педро хоч і збило це з пантелику, та коли порадився зі своїми людьми, розчулений людськими пристрастями, дає дозвіл. І Петаччі поїхала разом з дуче вночі в інший сховок, до якого вони так і не доїхали, бо сповістили, що у Комо вже прибули союзники, які придушують останній осередок фашистського спротиву. А тим часом маленький конвой, що складається з двох машин, їде на північ. Машини спиняються в Аццано. Проїшовши трохи пішки, втікачі знаходять притулок у вірних прибічників, у родині Де Марія: Муссоліні та Петаччі дали маленьку кімнатчину з широким двоспальним ліжком.

Педро не знає, що він востаннє бачив Муссоліні. Повернувшись у Донго, бачить, як на майдані зупинилася вантажівка, а в ній — солдати у новісіньких мундирах, які так виділялися на тлі зношеного та подертого ганчір'я, у яке були вбрані його партизани. Новоприбулі вишиковуються перед муніципалітетом. Їхній командувач називається Валеріо — очільник, якого головнокомандуючі корпусу волонтерів визволення наділили повними повноваженнями. Він показує неспростовні вірчі грамоти й каже, що йому доручили розстріляти полонених, геть усіх. Педро намагається заперечити, просячи, щоб їх видали тим, хто проведе над ними суд за законом. Але Валеріо, наголошуючи на своєму чинові, вимагає дати йому перелік імен арештантів і навпроти кожного імені ставить чорний хрест. Педро, зауваживши, що смертельний вирок винесено також Кларетті Петаччі, захищає її, кажучи, що це ж лише коханка диктатора, але Валеріо відповідає, що таким є наказ міланського керівництва.

— Зверни увагу на цю обставину — Педро ясно згадує про ці слова, бо коли з'являться інші варіанти того, як відбувалися ці події, Валеріо будітмо казатиме, що вона обійняла коханця, він наказав їй відійти, але вона не послухалася, тому її теж розстріляли — помилково, так би мовити, через надмірне завзяття. Справа в тім, що вона теж була приречена, хоч суть навіть не в цьому, а в тому, що Валеріо розповідає про ті події по-різному, й ми не можемо вірити жодному з варіантів.

Далі у подіях багато плутанини: коли Валеріо сказали, що там знаходиться іспанський посол, той захотів побачити посла, розмовляє з ним іспанською, а посол і слова не спроможний відповісти по-іспанському, а отже, ніякий він не іспанець. Валеріо, надававши йому добрячих ляпасів, упізнає у чоловікові Вітторіо Муссоліні, а потому наказує Біллові відвести чоловіка на берег річки й розстріляти. Утім, дорогою хтось упізнає у ньому не Вітторіо, а Марчелло Петацчі, брата Кларетти. Педро відводить його назад, але то ще гірше, адже Петацчі репетуватиме, як навіжений, про те, як прислужився Італії, — про секретну зброю, яку знайшов і приховав від Гітлера, але Валеріо додасть у список смертників і його.

Відразу потому Валеріо повертається зі своїми людьми у будинок родини Де Марія, забирає Муссоліні та Петацчі, машиною везе їх на вулицю Джуліно ді Меццегра й наказує їм вийти з машини. Мабуть, Муссоліні спочатку гадав, що Валеріо приїхав, аби врятувати його, тому лише зараз усвідомлює, яка доля на нього чекає. Валеріо штовхає Муссоліні до залізних ґрат на вікнах, зачитує йому вирок, намагаючись (як він казав згодом) відтягнути від нього Кларетту, яка від-

чайдушно припадає до коханця. Валеріо спробував вистрілити, але його рушниця дала осічку, тож він, взявши рушницю у Лампреди, випускає у засудженого п'ять куль. Згодом він казатиме, що Петаччі несподівано кинулась на траєкторію пострілу, й її було вбито помилково. Це 28 квітня.

— Однак усе це ми знаємо зі слів самого Валеріо. За його словами, Муссоліні скінчив, як падло. А за оповідками, які з'явилися пізніше, він, розстебнувши комір шинелі, прокричав: «Цільтеся у серце». А що насправді сталося на тій вулиці — ніхто не знає, окрім катів, якими згодом маніпулювала компартія.

Повернувшись у Донго, Валеріо вчиняє розстріл решти високопосадовців. Барраку просить, щоб йому не стріляли у спину, але його заштовхали назад у загальну групу, Валеріо наказує Петаччі вишикуватися укупі з рештою, однак смертники почали протестувати, вважаючи його зрадником, і хтозна, що він там накоїв. Його вирішено розстріляти окремо. Коли всіх розстріляли, Петаччі звертає на стежку й втікає до озера, його схопили, та чоловік вивернувся, стрибає у воду й відчайдушно пливе: добили його кулеметною чергою та пострілами з мушкета. Згодом Педро, який не хотів, щоб його партизани брали участь у розстрілі, наказує виловити труп з води й покласти у ту саму вантажівку, куди Валеріо наказав поскладати тіла решти розстріляних. Потім вантажівка їде вулицею Джуліно, щоб забрати тіла дуче та Кларетти. Згодом рушає у Мілан, де 29 квітня всіх виклали на площі Лорето. Саме у тому місці, де майже рік тому повикидали розстріляних партизан — поборники фашизму залишили трупи на сонці майже на цілий день, не даючи родичам забрати їх.

Раптом Браггадочо, схопивши мене за руку, стис її так сильно, що мені довелося рвучко вивільнитися.

— Даруй, — мовив він, — та я дістався суті моєї проблеми. Тепер будь дуже уважним: востаннє Муссоліні бачили на людях ті, хто знав його в обличчя, по обіді того дня, коли він приїздив у палац архієпископа у Мілані. З того часу він усюди подорожував лише зі своїми найвірнішими людьми. А після того, як його забрали німці, чоловіка розстріляли партизани: всі ці люди, котрі перебували разом з ним, ніколи не зналися з ним особисто. А на світлинах останніх двох років він був таким висхлим та змарнілим, що навіть ходила чутка, мовляв, він — то вже не він. Я розповідав тобі про останнє інтерв'ю Кабеллі, 20 квітня, яке Муссоліні, прочитавши, підписує 22 числа, пригадуєш? Так от, у своїх спогадах Кабелла зауважує: «Я враз помітив, що Муссоліні має чудове здоров'я, попри чутки, які ходили про його стан. Він почувався набагато краще, ніж тоді, як я його бачив востаннє. Трапилося це у 1944-му з нагоди його промови про капітуляцію у Міланському оперному театрі. У попередні рази, коли він погодився зі мною зустрітися — у лютому, березні та серпні 1944-го, — він ніколи не видавався мені таким квітучим, як зараз. З виду був здоровий та засмаглий, очі живі, рухався жваво. Навіть трішки роздобрів. Принаймні більше не було тієї сухоребрості, яка мене так вразила у лютому минулого року, через яку обличчя у нього було худе, майже виснажене». Зважимо на те, що Кабелла був пропагандистом, тому прагнув показати, що дуче постав перед ним сповненим сил, але послухай-но ось що: читаємо далі спогади Педро, які стосуються його першої зустрічі з дуче, після арешту: «Він сидів праворуч від дверей, поряд з великим столом. Я не знав, що то

він, мабуть, не впізнав його. Старий, виснажений, наляканий. Очі, сказати б, витріщені, він неспроможний зосередити погляд. Він якось дивно рвучко крутить головою туди-сюди, роззираючись довкола, ніби йому страшно...» Гаразд, його щойно заарештували — логічно, що йому лячно, але з часу його інтерв'ю минуло не більше тижня, а за кілька годин до того він був переконаний, що зможе перейти кордон. Чи ти віриш, що людина за сім днів може так охлянути? Отож, той, хто розмовляв з Кабеллою та з Педро, — то різні люди. Зауваж, що навіть Валеріо особисто не знався з Муссоліні, він пішов розстрілювати міфічну особу, чоловіка, який зажинав хліб і оголошував про вступ країни у війну...

— Отже, ти хочеш сказати, що там було два різних Муссоліні...

— Слухай далі. Звістка про те, що привезли розстріляних, швидко поширюється, й на площу Лорето стікається натовп, дехто у святковому настрої, а хтось — знавіснілий від люті. Люду набралось стільки, що вони топталися по тілах, спотворюючи їх, вкривали лайливими словами та плювками, штурхали копняками. Якось жінка вистрілила у Муссоліні п'ять разів, відомщаючи за п'ятірко синів, які полягли на війні, а інша — надзюрла на Петаччі. Врешті, хтось втрутився у все те, щоб трупи не роздерли на шмаття, підвісивши їх за ноги до риштування на бензоколонці. Саме такими ми бачимо їх на тогочасних світлинах. Я повірівав фото з тогочасних газет: ось площа Лорето, а зразу потому — тіла Муссоліні та Кларетти, коли наступного дня кілька партизан перевезли трупи у морг на площі Горині. Пильніше придивися до цих фото. Це тіла, понівечені спочатку кулями, які

потім по-звірячому потоптали. До всього, чи ти колись бачив, щоб когось фотографували головою вниз, коли очі замість рота, а рот — замість очей? Обличчя тоді годі упізнати.

— Отож чоловік з площі Лорето, чоловік, якого стратив Валеріо, — то був не Муссоліні. Але ж Петаччі, прийшовши до нього, чудово могла упізнати його...

— До Петаччі ми ще повернемося. А тепер дай-но я складу свою гіпотезу. У диктатора, мабуть, був двійник, хтось скільки разів він, мабуть, підміняв ним себе на якихось офіційних парадах, де він мав проїхати у машині, завжди подалі від натовпу, щоб уникнути замаху на своє життя. А тепер уяви: щоб забезпечити Муссоліні втечу без зайвих клопотів, з моменту, коли той від'їжджає до озера Комо, Муссоліні вже не Муссоліні, а його двійник.

— А сам Муссоліні де подівся?

— Стривай, і до нього дістануся. Двійник багато років прожив усамітнено, йому добре платили, його добре годували й показували лише з певних нагод. Він уже майже ототожнює себе з Муссоліні, тому поступається умовлянням замінити його ще раз, бо, як йому сказали, ніхто не заподіє лиха дуче, навіть якщо його спіймають до того, як він перетне кордон. Він мав грати свою роль без зайвого зав'язання, допоки не прийдуть союзники. А тоді відкриє свою справжню особистість, і його ніхто ні в чому не зможе звинуватити, — щонайбільше перебуде кілька місяців у концтаборі. А натомість матиме чималенький шмат, що чекатиме на нього у швейцарському банку.

— А як же чиновники, які до останнього були разом з ним?

— Чиновники погодились на виставу, щоб дати своєму лідерові втекти, а діставшись до союзників, він врятує і їх.

Чи, може, найбільші фанатики до останнього сподівалися чинити опір, але вони теж потребують правдоподібного образу, щоб накрутити останніх, хто прагне боротися. А може, Муссоліні від самого початку подорожував у супроводі кількох вірних, а решта очільників завжди спостерігали його лише здалеку і в сонцезахисних окулярах. Гадки не маю, та воно й байдуже. Просто припущення про двійника — це єдине пояснення того, чому псевдо-Муссоліні відмовився зустрічатися зі своєю родиною у Комо. Не можна було допустити, щоб про таємну підміну дізналися у широкому родинному колі.

— А пані Петаччі?

— А у неї доля ще жалюгідніша, адже вона приїхала до нього, гадаючи, що буде разом з коханцем, тим, справжнім. Але їй враз пояснили, що вона мусить удавати, що то не двійник, а справжній Муссоліні, аби всі ще охочіше повірили у підміну. Вона має протриматися до того, як перетнуть кордон, а потім вільна йти, куди заманеться.

— А як же прикінцева сцена, де вона чіпляється на нього, прагнучи вмерти разом з коханцем?

— Це нам так полковник Валеріо розповідав. Припускаю, що коли двійника приставили до стіни, він наклав у штани й закричав, що він — не Муссоліні. Який боягуз, — думає сам до себе Валеріо, — йде на все. Й нумо стріляти. Петаччі не була зацікавлена в тому, щоб підтверджувати, що то не її коханець, тож, певно, почала обнімати його, щоб історія з підміною видалася ще правдоподібнішою. Гадки не мала, що Валеріо застрелить і її. Та хтозна, жінки за своєю природою — істерички, може, вона втратила голову, тож Валеріо нічого більше не лишалось, як розстріляти надміру збуджену жінку. Чи, може,

міркуймо щодо іншої ймовірності: у ту мить Валеріо усвідомлює, що то двійник, але ж його прислали, щоб убити Муссоліні — його, єдиного обраного серед решти італійців. То що ж тепер — йому відмовитися від слави, яка на нього чекає? Отож він теж у грі. Якщо двійник — викапаний живий оригінал, то й мертвим буде ще більш до нього подібний. А хіба хтось колись перевірятиме? Визвольному комітету потрібен труп, а він його невдовзі матиме. Якщо колись об'явиться Муссоліні, можна буде сказати, що двійник — це він.

— А що ж зі справжнім Муссоліні?

— Цій частині своєї гіпотези мені ще треба надати викінченого вигляду. Маю знайти пояснення, як йому вдалося втекти і хто йому допоміг. Пройдімося по найістотнішому. Союзники не хочуть віддавати Муссоліні в руки партизанам, адже той знає таємниці, які можуть завести їх на слизьке, скажімо, про листування з Черчіллем чи хтозна-яку іншу халепу. А це вже гарний привід. Утім, головне: коли Мілан звільнили, почалася справжня «холодна війна». Не лише росіяни вже підходять до Берліна, завоювавши пів-Європи, а переважна більшість партизанів — комуністи. У них купа зброї, тому вони не лише стануть для росіян п'ятою колоною, а ладні здати їм ще й Італію. А тому союзники, чи принаймні американці, мають підготувати опір можливій прорадянській революції. А для цього їм стане в нагоді й те, що лишилося від фашизму. Та хіба, з іншого боку, вони не рятують науковців-нацистів, вивозячи їх в Америку, щоб підготуватися до завоювання космосу? Американських таємних агентів не надто мучать докори сумління. Муссоліні, який як ворог знешкоджений, завтра може знову відродитися, але вже як друг. Отож

треба таємно вивезти його з Італії й, так би мовити, на деякий час відправити у сплячку десь за межами країни.

— Як же?

— Святий Боже, хто ж втрутився, щоб не доводити до крайнощів? Архієпископ Мілана, який, певна річ, діяв, дотримуючися вказівок з Ватикану. А хто згодом допоміг купити нацистів та фашистів дременути в Аргентину? Ватикан. А тепер уяви таке: на виході з палацу архієпископа у машину Муссоліні сідає двійник, а сам Муссоліні у непоказній машині рушає у Кастелло Сфорцеско, замок Сфорца¹.

— Чому в замок?

— Бо якщо від палацу архієпископа автівкою поїхати навпростець уздовж Собору², проїхати через площу Кордузію й завернути на вулицю Данте, то до замку можна дістатися за п'ять хвилин. Це ж легше, ніж їхати у Комо, хіба ні? А у замку досі повно підземних ходів. Котрісь перетворили на сміттєзвалища абощо, а деякі існували на випадок війни й використовувалися як бомбосховища. Як свідчить чимало документів, протягом минулих століть існувала безліч тунелів, які були справжнісінькими галереями й вели від замку до різних частин міста. Кажуть, що один такий досі існує, хоча вхід у нього тепер не знайдеш, бо земля не раз обвалювалася: він веде від замку до монастиря Санта Марія делла Граціє³. Саме там кілька днів переховується Муссоліні, поки його всі шукають на півночі, а

¹ Замок Сфорца — одна з головних принад Мілана, колишня фортеця.

² Йдеться про головний кафедральний собор Мілана — Санта-Марія-дель-Фйоре.

³ Головна церква домініканців у західній частині Мілана.

потім викидають його двійника на площі Лорето. Щойно у Мілані все стихло, вночі за ним приїздить автомобіль з номерними знаками Ватикану. На дорогах у той час коїлось те, що коїлось, тож, переховуючись то в одному будинку священика, то в іншому, то в одному монастирі, то в іншому, він, зрештою, дістається Рима. Муссоліні зникає за стінами Ватикану, а найкращу розв'язку обирай сам: чи то він лишається там, перевдягнувшись старим єпископом-калікою, хирлявим ченцем-відлюдником у каптурі, з ватиканським паспортом, чи то він сідає на корабель до Аргентини. Йї перечікує там.

— Чекаючи на що?

— А ось це я тобі згодом розповім, наразі моє припущення не має продовження.

— Але ж щоб розвинути свою гіпотезу, тобі потрібні якісь докази?

— Я вже матиму їх за кілька днів, коли перегляну деякі архівні документи, тогочасні газети. Завтра — 25 квітня — судний день. Поїду побалакати з деким, хто про ті дні знає чимало цікавого. Я доведу, що труп на площі Лорето — то не тіло Муссоліні.

— Але ж хіба ти не повинен написати статтю про старі борделі?

— Я про борделі все знаю з голови, все запишу недільного вечора за годину. Ну, дякую, що вислухав мене, бо мені треба було з ким-небудь поговорити.

Знову за наїдки платив я, зрештою, він на те заслужив. Ми вийшли, він роззирнувся навсібіч, а потім пішов уздовж стін, притуляючись, немов боявся, що за ним стежать.

X

Неділя, 3 травня

Брагадочо божевільний. Однак він ще мав розповісти мені найцікавіше, тож я радо чекав. Може, його розповідь — то вигадка, але дуже неймовірна. Побачимо.

Утім, божевільня божевільням, а я не забув про аутизм, який буцімто мала Майя. Я переконував себе, що прагну добре дізнатися про особливості її психіки, але тепер знав напевно, що хотів геть іншого. Того вечора я знову провів її додому, але не спинився біля під'їзду, а пройшов разом з нею через двір. Під невеличким навісом стояв червоний «Фіат 500», у поганенькому стані.

— Це — мій «Ягуар», — мовила Майя. — Йому вже майже двадцять, але він досі бігає, досить одного техогляду на рік, а тут неподалік є механік, який досі продає до нього запчастини. Щоб добряче його відремонтувати, потрібна купа грошей, а потім таке авто стає антикваріатом, і його продають страшенно дорого якомусь любителю. Я на нім їжджу лише на озеро Орта. Я тобі не казала, але я володарка певного спадку: моя бабуся залишила мені там на пагорбах будиночок, він завбільшки з невеличку хатину. Багато грошей з продажу не

отримаєш, тому я поволі умебльовую його; там є камін, чорно-білий телевізор, а з вікна — краєвид на озеро та острів Сан Джуліо. Це моє *buen retiro*¹, я майже щовихідного туди їжджу. А ти б хотів поїхати туди в неділю? Виїдемо рано-раненько, я тобі приготую легкий сніданок — я непогано куховарю, — а до вечері вже повернемося у Мілан.

У неділю вранці, коли ми їхали у машині, Майя, котра кермувала, зауважила:

— Бачиш, нині він уже розвалюється, а ще кілька років тому це була чудова споруда з червоної цегли.

— Бачу — що?

— Будиночок доглядача доріг, ми щойно його проминули ліворуч.

— Хай тобі грець! Те, що ліворуч, бачиш ти, я бачу лише те, що праворуч. У цій люльці для немовлят, щоб побачити те, що ліворуч, я маю злізти на тебе й виглянути з вікна з твого боку. Трясця, чи ти розумієш, що я не мав змоги зауважити той будиночок?

— Мабуть, — мовила вона, ніби я був якийсь дивак.

Тепер я мав пояснити їй, у чому її вада.

— Та йди ти, — відповіла вона сміючись, — я вже вважаю тебе своїм лордом-протектором, довіряю тобі й уже гадаю, ніби ти думаєш те саме, що й я.

Мене це схвилювало. Я не хотів, щоб вона вважала, ніби я міркую так само, як вона. То надто інтимна річ.

Утім, одночасно мене сповнила якась незбагненна ніжність. Я відчував, яка Майя беззахисна, така безпорадна, що ховаєть-

¹ Сховок для усамітнення (*isp.*).

ся у власному внутрішньому світі, не бажаючи помічати того, що відбувалося у світі зовнішньому, де живе решта людей, який, мабуть, ранив її. А якщо так — то саме мені вона довіряла, але не прагнучи чи не бажаючи увійти до мого світу. Вона фантазувала, що я можу увійти до світу, який створила вона.

Коли ми зайшли у будиночок, я навіть розгубився. Він мав вишуканий, хоч і спартанський вигляд. Стояв початок травня, й усередині було ще прохолодно. Майя заходилася розпалювати камін, а щойно жваво зажеврили перші вогники, підвелася на ноги й глянула щасливо на мене: обличчя її розпашіло від першого жару.

— Я... рада, — зізналася вона, і та її радість заповонила мене.

— Я... теж радію, — відповів я. Потім схопив її за плечі й майже сам не помітив, як поцілував. Відчув, як вона голубиться до мене, худа, наче тростина. Утім, Браггадочо помилявся: груди у неї таки є, і я їх відчув: маленькі та пружні. Як у Пісні Пісень: двоє грудей твоїх, як двоє оленяток-близняток олениці, які серед лілей пасуться¹.

— Я рада... — повторила вона.

Я востаннє спробував не поступитися спокусі:

— Знаєш, я ж тобі за батька правити можу...

— Який чудовий інцест, — усміхнулася Майя.

Вона сіла на ліжку й носком та підбором скинула черевики так, що вони відлетіли убік. Мабуть, Браггадочо мав рацію:

¹ Пісня над Піснями, Книга Пісні Пісень Соломона, Книга Пісень — книга Старого Заповіту, що приписується цареві Соломону, — є збіркою любовних гімнів, які розкривають взаємні почуття Соломона й Суламіфі і вихваляють їхню красу.

вона навіжена. Але завдяки тому жесту мені нічого не лишилось, як тільки здатися.

На вечерю ми не потрапили. Ми залишилися у її лігві до вечора, й нам навіть на думку не спало вертатися у Мілан. Я вскочив у тенета. Мені ніби знов було двадцять чи принаймні майже тридцять, як їй.

— Майє, — сказав я до неї, коли ми поверталися у місто наступного ранку. — Ми маємо працювати на Сімея, поки я не назбираю трохи грошень, а потім я заберу тебе з того гадючника. Потерпи трішки. А далі побачимо, може, навіть поїдемо на острови, на південь.

— Я тобі не вірю, але ця думка тішить мене, Тузитало¹. А тим часом, якщо будеш зі мною, я терпітиму Сімея й писатиму гороскопи.

¹ Павук роду павуків-стрибунів, який мовою мешканців Самоа означає «той, що вигадує історії». Так самійці називали Роберта Стівенсона, автора «Острова скарбів».

XI

П'ятниця, 8 травня

Уранці 5 травня Сімей видавався збудженим.

— У мене для одного з вас є завдання, скажімо, для Палатино, якому зараз нема чого робити. Кілька місяців тому ви, певно, читали — отже, новина була свіжою у лютому — про суддю з Ріміні, який відкрив провадження щодо того, як керують деякими будинками для відпочинку літніх людей. Після випадку з лікувальним закладом «Піо Альберго Тривулціо» — це сенсація. Нашому видавцеві не належить жоден з цих будинків, але ж ви-бо знаєте, що він є власником кількох інших будинків відпочинку, на тому ж таки Адріатичному узбережжі. Отож той суддя не сьогодні-завтра може приїхати пхати носа у справи нашого Командора. Себто наш видавець тішитиметься, коли дізнається, як можна кинути тінь підозри на отого надто цікавого суддю. Зверніть увагу, що сьогодні для того, щоб спростувати звинувачення, не потрібно доводити протилежне — досить підірвати довіру до того, хто звинувачує. Отже, ось вам ім'я та прізвище того добродія, Палатино заскочить у Ріміні, прихопивши магнітофон та фотоапарат. Йдіть по слідах цього найчеснішого

слуги держави, бо на сто відсотків ніхто чесним не буває, може, він і не педофіл, і бабці не вбивав, і хабарів не брав, та, мабуть, щось дивакувате таки утнув. Чи, даруйте на слові, задивакуйте¹ те, що він робить кожного дня. Палатино, хай вам прислужиться ваша уява. Домовились?

За три дні Палатино привіз досить ласий шматочок. Він сфотографував, як суддя, сидючи на лавці у невеличкому саду, знервовано палив цигарки одна за одною, а біля черевиків на землі вже лежав з десяток недопалків. Палатино не знав, чи це цікава новина, але Сімей відповів схвально: чоловік, який, як ми гадали, є поміркованим та об'єктивним, скидався на невротика та ще й ледаря, який, замість того щоб пріти над документами, марнував час, тиняючись вуличками. А ще Палатино зняв чоловіка за вікном, коли той обідав у китайському ресторані. Він їв паличками.

— Чудово, — мовив Сімей, — наш читач не ходить по китайських ресторанах, мабуть, їх і немає там, де наш читач мешкає, тож йому й на думку не спаде їсти паличками, як дикун. А чому той добродій ходить у китайські заклади, питається читач? Чому, якщо він суддя, то не їсть якоїсь пасти чи спагеті, як решта людей?

— Якби ж то справа лише у цім, — устряв Палатино, — у нього на додачу ще й шкарпетки, як би це назвати, — смарагдового кольору, чи то пак салатого, і він носить мокасини.

— Взутий у мокасини! І смарагдові шкарпетки! — неабияк потішився Сімей. — Та цей добродій — дивак, чи точніше ска-

¹ *Si stranifica* — очевидно, неологізм автора, від прикметника *strano* — дивакуватий, чудний.

зати — гіпі. Не треба багато розуму, щоб припустити, що він ще й косяками з марихуани бавиться. Але про це ми не скажемо, бо до такого висновку має дійти наш читач. Розробляй тему, Палатино, створи образ, сповнений напівтіней, і чолов'яга — готовий. Ми зробили новину з ненового. І не збрехали. Гадаю, Командор тішитиметься вами. І всіма нами, певна річ.

У розмову встряв Лучиді:

— У поважної газети має бути досьє.

— Себто? — спитав Сімей.

— Як синодики. У газеті не повинно виникати кризової ситуації, коли о десятій вечора, скажімо, приходиться звістка про те, що померла якась важлива людина. Але ж ніхто не спроможний за півгодини скласти некролог, у якому достатньо інформації. Тому складають десятки й десятки некрологів наперед — синодики. Отож, коли несподівано помирає якийсь цабе, у тебе вже є готовий некролог, треба лише оновити дані відповідною годиною смерті.

— Але ж ми не маємо створювати наші номери нуль один за одним. Ми створюємо номер з певною датою, досить лише прочитати інші газети, а синодик ми вже маємо, — пояснив я.

— Використовуватимемо їх лише, наприклад, коли йтиметься про міністра чи впливового промисловця, — прокоментував Сімей, — а не про дрібного поетика, про якого наші читачі ніколи й не чули. Їм місце на шпальтах оглядів культури, на яких великі газети мають щодня писати новини й неістотні коментарі.

— Я підкреслюю, — мовив Лучиді, — синодики — це для прикладу, але досьє — вагома річ. Адже про певних добродіїв

слід мати достатньо деталей, які б згодилися для усіляких різновидів статей. Щоб не робити розслідувань в останній момент.

— Розумію, — відповів Сімей, — але таку розкіш може собі дозволити велика щоденна газета. Утім, для того щоб зробити досьє, треба провести купу розслідів, а я не можу доручити цю справу одному з вас, аби хтось складав ті досьє цілісінькими днями.

— Зовсім ні, — мовив усміхнувшись Лучиді. — Складати досьє спроможний навіть студент з університету, який за дрібну платню ходитиме по залах періодики у бібліотеки. Чи ви гадаєте, що у досьє, я кажу не лише про ті, які є у газетах, а навіть у секретних службах, є якась надзвичайна інформація? Навіть секретні служби не можуть так оперативно діяти. У таких досьє збирають газетні вирізки, статті, де пишуть про загальновідомі речі. Відомі всім, окрім хіба що міністра та лідера опозиції, про яких там ідеться й які ніколи не мають часу почитати газети, а тому ставляться до цих звісток, як до державної таємниці. У досьє є лише уривки даних, які потім зацікавлена особа збирає до купи таким чином, щоб наштотувати на підозри, альянзи. У якомусь досьє пишуть, що такого-от добродія кілька років тому оштрафували за перевищення швидкості, у іншому — що місяць тому він відвідав табір бойскаутів, а ще десь — що учора вночі його бачили на дискотеці. З цього можна дійти висновків, що йдеться про відчайдуха, який нехтує правилами дорожнього руху, щоб дістатися закладів для питущих, і ймовірно — я кажу «імовірно», але це й так очевидно — йому до смаку хлопчики. Цього до-

силь, щоб дискредитувати добродія. І то говорячи лише щирю правду. А ще досьє корисні тим, що їх навіть не треба нікому показувати: треба лише пустити чутки, що такі існують і що у них є, скажімо так, цікава інформація. Хтось дізнається, що у тебе на нього щось є (він не знає, що́ саме, але ж кожен приховує скелет у шафі), тож він втрапляє у пастку. Щойно у нього щось питаєш — увічливо даватиме поради.

— А мені подобається ця історія з досьє, — зауважив Сімей. — Нашому видавцеві припаде до смаку те, що він матиме засоби, за допомогою яких зможе контролювати тих, хто його недолюблює, чи тих, кого недолюблює він. Колонно, якщо ваша ласка, зробіть перелік людей, які, можливо, мають стосунок до нашого видавця. Знайдіть якогось студента без копійки у кишені, але з купою академічних заборгованостей, та попрохайте його зробити десяток досьє, й наразі вистачить. Прекрасний початок та ще й за помірну ціну.

— Так діють у світі політики, — мовив Лучиді з виглядом людини, яка знається на тому, як влаштовано світ.

— Ох пані Фрезіє, — гикнув Сімей, — не треба прибирати такого обуреного вигляду. Чи ви гадаєте, що жовта преса, у якій ви працювали, не збирає досьє? Чи ви особисто не фотографували двійко акторів або асистентку якогось телеведучого з футболістом, які радо тримаються за руки? А для того, щоб їх так зняли й вони не пручалися, ваш начальник хіба не телефонував їм, попереджаючи, що коли погодяться, то газета не розповсюдить більш інтимні подробиці з їхнього життя, може, про те, як кілька років тому дівчину заскочили у будинку розпустити.

Поглянувши на Майю, Лучиді, який, мабуть, був наділений співчуттям, спробував змінити тему розмови.

— Я сьогодні знову приніс новини, які, звісно, добув з власних досьє. 5 червня 90-го року маркіз Алессандро Джеріні¹ залишив великий статок фондові Джеріні, еклезиастичному закладові, яким керувало Товариство салезіян². Ще й дотепер невідомо, що трапилося з тими грошима. Дехто натякає, що салезіяни отримали гроші, але удають, ніби нічого їм не давали, щоб не платити податків. Але більш імовірним видається те, що вони їх ще й донині не отримали, й ходять чутки, що передадуть гроші чи ні — залежить від якогось загадкового посередника, може, адвоката, який, утім, хоче комісійні, які більше скидаються на справжнісінький хабар. А ще є плітки, що ця обгородка в інтересах певних людей всередині товариства салезіянців, отож перед нашими очима відбувається незаконний розподіл краденої здобичі. Наразі це лише чутки, але я спробую розговорити когось іще.

— Спробуйте, спробуйте, — мовив Сімей, — але не створіть сварки між салезіянцями та Ватиканом. Якщо справа вигорить, статтю назвемо «Салезіянці — жертви підступу» і знак питання. Так ми їх не розсердимо.

— А якщо напишемо «Салезіянці в оці циклону?» — спитав Камбрія, як завжди, недоречно.

Я зробив суворе зауваження:

¹ Син маркіза Джеріно Джеріні, сенатора Італійського королівства, шляхтича, кавалера Мальтійського ордену.

² Римо-католицька чернеча конгрегація Папського права. Опікується дітьми та молоддю з убогих родин.

— Я гадав, що ясно висловився. Вислів «в оці циклону» для наших читачів означає «бути у скрутні», а у скрутне становище можна втрапити й з власної провини.

— Справді, — мовив Сімей. — Обмежимося тим, що поширимо підозри, але зовсім не уточнюючи. У цій справі є хтось, хто полюбляє ловити рибку у мутній воді, й попри те, що ми гадки не маємо, хто саме, ми його налякаємо. Нам цього доволі. Згодом використаємо або наш видавець використає у слушну мить. Йди, Лучиді, молодець. Я дуже поважаю салезіянців, чесне слово, але вони теж трішки збентежаться, а від цього лиха не буде.

— Даруйте, — несміливо обізвалася Майя, — наш видавець схвалює (або схвалить) таку політику, назвімо її так: «складання досьє та зведення наклепів»? Я це просто так питаю, з цікавості.

— Ми не підзвітні видавцеві у тому, що стосується рішень у нашій журналістській праці, — обурено відповів Сімей. — Командор ніколи й у жодний спосіб не намагався вплинути на мене. Отож — до роботи.

Того дня я ще мав і приватну розмову з Сімеєм. Певна річ, я не забув, чому я тут, і вже накидав на папері чернетку кількох розділів книжки «Завтра: вчора». Я кілька слів написав про редакційні зібрання, які ми проводили, але міняючи всіх ролями, показуючи Сімея людиною, яка ладна спростувати будь-які звинувачення, навіть попри поради колег бути обачним. Я навіть розмірковував: чи не написати в останньому розділі про такого собі прелата, наближеного до салезіянців кардинала Бертоне, який зателефонував йому й запобігливо

попрохав не втручатися у злополучну справу з грошима маркіза Джеріні. Або про решту дзвінків, які не таким дружнім тоном застерігали, що не годиться обливати брудом Піо Альберго Тривуліціо. Але Сімей відповів їм так само, як Гамфрі Богарт у відомому фільмі: «Це преса, дитинко, й ти з нею нічого не вдієш!»¹

— Чудово, — відгукнувся Сімей у цілковитому захваті, — ви — цінний працівник, Колонно, продовжимо у цьому ж тоні.

Певна річ, я почувався більш приниженим, ніж Майя, яка мусила писати гороскопи, але наразі я був на танцях, тож мусив танцювати. Ще й з огляду на південне узбережжя, хай де воно там є. Навіть якщо це лише у Лоано² — утім, невдасі, мабуть, і цього вдосталь.

¹ Йдеться про романтичну мелодраму «Касабланка» (1942).

² Містечко неподалік Генуї на узбережжі Лігурійського моря.

XII

Понеділок, 11 травня

Сімей скликав нас наступного понеділка.

— Костанца, — мовив він, — у своїй статті про гуляльниць при дорозі вживає вислови: «вчиняти безлад», «осатаніти», «балаболити» й пише про шльондру, яка каже: «пішов ти на...».

— Але ж так воно й є, — заперечив Костанца. — Зараз уже всі лаються навіть на телебаченні, а слово «хрін» вживають уже навіть панянки.

— Нас не цікавить те, що робить вище товариство. Ми маємо зважати на читачів, які досі бояться лайливих слів. Треба висловлюватися манівцями. Твоя думка, Колонно?

Я запропонував:

— Як на мене, цілком підійдуть вислови: неабияка плутанина, лють, порожні балачки, йти на чотири вітри.

— І хтозна, що роблять на тих чотирьох вітрах, — гикнув Браггадочо.

— Про те, що роблять на чотирьох вітрах, ми розповідати не повинні, — відповів Сімей.

Потому ми взялися за інше. За годину, коли зібрання скінчилося, Майя відвела убік нас із Браггадочо.

— Я більше не беру участі у розмові, бо кажу завжди неклад, але гадаю, було б добре надрукувати натомість довідничок.

— Довідник — чого?

— Таж лайливих слів, про які говорили.

— Але ж про них говорили годину тому! — перебільшено обурюючись, відповів Браггадочо, дивлячись на мене, мовляв, бачиш, отак вона завжди чинить.

— Пусте, — мовив я втішливо, — якщо вже Майю не полишали ці думки... Ну ж бо, Майє, сміливіше, розповідай свої найпотаємніші задуми.

— Отож, було б добре підказати людям, що кожного разу, коли їм захочеться висловити здивування чи прикрість, можна висловитись так: «О, зовнішній органе чоловічої статевосечової системи, що має вигляд циліндричного виросту у пахвині, у мене вкрали гаманець!

— Та це ж сказана кобила! — мовив на те Браггадочо. — Колонно, підійдеш згодом до мого столу, я хочу тобі дещо показати?

Ми з Браггадочо розійшлися, але я не спускав очей з Майї, бо оті прояви аутизму (якщо це були вони) мене чимраз дужче зачаровували.

Вже всі пішли, сутеніло, у світлі настільної лампи Браггадочо розкладав низку копій.

— Колонно, — повів він, затуляючи руками свої папірці, ніби прагнучи, щоб їх більше ніхто не побачив, — дивись, які папери я знайшов в архіві. Наступного дня після того, як тіла вбитих виклали на площі Лорето, труп Муссоліні перевезли в інститут судової медицини університету, щоб зробити роз-

тин. І ось що написав у своєму звіті лікар, читай: «Інститут судово-медичної експертизи Королівського міланського університету, професор Маріо Каттабені¹, протокол про проведення некроскопії № 7241 від 30 квітня 1945 року трупа Беніто Муссоліні, що помер 28 квітня 1945 року. Тіло, готове до розтину, без одягу, лежить на столі для автопсії. Вага — 72 кг. Зріст можна визначити тільки приблизно — 166 см, оскільки внаслідок травми череп значно ушкоджено. Обличчя спотворене внаслідок численних поранень від вогнепальної зброї та побоїв, через які риси обличчя впізнати неможливо. Форму голови визначити неможливо, адже череп пошкоджено внаслідок значного пошкодження черепно-лицьових кісток...» Перескочимо:

«Кістки черепа повністю розтрощено, глибоке проломлення всієїтім'яно-потиличної ділянки з лівого боку голови, розчавлено очну ділянку з того ж боку, де очне яблуко має розірваний та плюсклий вигляд, скловидне тіло ока повністю витекло; жирова тканина орбіт, яка відкрита внаслідок розривів у багатьох місцях, без крові. На передньо-медіальній та лобно-потиличній ділянці ліворуч є два широкі прямі ушкодження шкіряного волосяного покриву, з рваними краями, завширишки майже 6 см кожне, крізь які видно оболонку головного мозку. У потиличній ділянці, праворуч від середніх структур мозку, є два отвори, розташовані поряд, з опуклими, нерівними краями максимального діаметра майже два см, крізь які видно кашоподібну мозкову речовину без слідів кров'яної інфільтрації». Зрозумів? Кашоподібна мозкова речовина!

¹ Провідний тогочасний криміналіст у Мілані.

Брагадочо ось-ось почне стікати потом, руки у нього трясуться, на нижній губі виблискує краплина поту, він скидається на гурмана, який почув, як пахнуть смажені мізки чи смачна страва з тельбухів або гуляш. Він продовжував читання:

«На потилиці, недалеко від середніх структур мозку — широка рвана рана діаметром майже 3 см, краї загорнулися назовні, без кров'яної інфільтрації. У правій скроневій ділянці — два отвори, розташовані поряд, краї ледь рвані, без кров'яної інфільтрації. У лівій скроневій ділянці є широкий рваний отвір з краями, вивернутими назовні, та слідами кашоподібної мозкової речовини. Великий вхідний отвір у слуховому каналі лівої вушної раковини: обидва поранення мають типові ознаки ран, завданих після смерті. На корені носа — маленька рвана рана з уламками кістки з краями, вивернутими назовні, та незначною кров'яною інфільтрацією. На правій щоці — три отвори, за якими глибока наскрізна рана з вихідним отвором ззаду під кутом углуб та вгору з вирвоподібними краями, спрямованими всередину, без кров'яної інфільтрації. Розтросчена у кількох місцях щелепа з порізами м'яких тканин та піднебіння, які мають ознаки поранень, завданих після смерті».

— Перескочу ще трохи, бо тут описують розташування ран, адже нас не цікавить, як і куди його було поранено, для нас досить знати, що його застрелили. «Оболонку головного мозку пошкоджено, локалізовані численні зміщені рухомі тканини, завдяки чому відкритий доступ у внутрішньочерепну порожнину, товщина склепіння потиличної кістки у межах норми. Тверда мозкова оболонка плюскна, з широкими порізами у передній частині: слідів епі- чи екстрадурального кро-

вовиливу не виявлено. Головний мозок зміщений не in toto¹ через те, що мозочок, міст, середній мозок та нижня частина нижніх мозкових доль набули кашоподібного вигляду, утім, без слідів кров'яної інфільтрації...»

Він повсякчас повторював слово «кашоподібний», яким зловживав професор Каттабені, — певна річ, його вразило, що труп перетворили на кашоподібну речовину, — тому він повторював те слово майже з насолодою, часом так, що замість однієї літери «п» вчувалося дві. Мені спадала на гадку «Комічна містерія» Даріо Фо², де селянин гадає, що насититься їжею, про яку повсякчас мріє.

— Йдемо далі. *«Непошкодженою є лише частина опуклості обох півкуль мозку, мозолясте тіло довгастого мозку: судини основи черепа між рухомими фрагментами через розтrocення всього черепа вирізняються лише частково, а також там, де вони з'єднуються з речовиною головного мозку, передні судини головного мозку, що знаходяться між означеними стволами мозку, мають неушкоджені стінки...»*

Отже, ти гадаєш, що лікар, до всього ще й переконаний, що перед ним лежить труп дуче, був спроможний збагнути, ким є та купа розчленованої плоті та кісток? Та й як він міг це зробити спокійно у кабінеті, у якому (як писали) снували туди-сюди люди, журналісти, партизани, захоплені роззяви? Де люди розмовляли про нутрощі, які забули на кутку столу й де дві медсестри бавилися тими потрухами, наче у пінг-понг, жбурляючи одна одній шматки печінки чи легенів?

¹ Цілком (лат.).

² Даріо Фо — італійський кіно- та театральний режисер.

Розповідаючи, Брагадочо скидався на kota, який нишком заплигнув на стіл до м'ясника: якби він мав вуса, то вони б зараз настоббурчилися та затремтіли...

— А якщо продовжиш читати, то зауважиш, що у протоколі нічого не написано про виразку шлунка, попри те, що ми всі знаємо, що Муссоліні її мав, так само як ані слова не знайдеш про сифіліс, хоча повсякчас пліткували, що у покійного була пізня стадія сифілісу. Поза тим зауваж, що Георг Захарія, німецький лікар, який лікував дуче у Сало, згодом засвідчив, що його пацієнт мав знижений тиск, анемію, збільшену печінку, шлункові спазми, лінивий кишечник та хронічні закрепи. А за результатами розтину все ніби нормально: печінка нормальних розмірів та вигляду як на поверхні, так і в розтині, здорові жовчні шляхи, нирки та надниркові залози не ушкоджені, сечовивідні шляхи та статеві органи — в нормі. Прикінцеве зауваження: *«Частини того, що лишилось від головного мозку, занурили у формаліновий розчин для подальшого анатомічного та гістопатологічного огляду, фрагмент кори головного мозку за проханням санітарної служби командування V військового підрозділу (Кельвін С. Драєр) відправили лікареві Вінфреду Г. Оуверголстеру у психіатричну лікарню Св. Єлизавети у Вашингтоні»*. Решту не читатиму, все.

Читаючи, він насолоджувався кожним рядком, ніби труп лежав просто перед ним і він торкався його, сидячи у шинку «Моріджі», й замість свинячого стегенця з квашеною капустаю він пускав слину над очноямковою ділянкою, де очне яблуко має розірваний та плюскний вигляд, а скловидне тіло ока повністю витекло. Він смакував оті деталі: міст, середній

мозок, нижню частину долей головного мозку, немов торкався мозкової речовини, яка майже перетворилася на рідину.

Я почувався гидко, але, ніде правди діти, разом з тим, мене зачаровувала оповідь та те сплюндроване тіло, яким він так тішився. Мов зачарований поглядом змії (як у романах дев'ятнадцятого століття), щоб покласти край цьому, я сказав:

— Хтозна, чий це труп.

— Еге ж. Бач, моє припущення — правильне. Отой труп — це не тіло Муссоліні, принаймні ніхто не міг заприсягтися, що це саме його тіло. Тож тепер я можу не перейматися тим, що трапилось між 25 та 30 квітня.

Того вечора мене захопило сильне бажання очистити совість перед Майєю. Тому для того, щоб відірвати її від того, що вона думає про редакцію, я вирішив розповісти їй правду, тобто сказати, що «Завтра» — ніколи не побачить світ.

— То й на краще, — мовила Майя. — Більше не мучитись своїм майбутнім. Потерпимо кілька місяців, отримаємо ці трикляті гроші, жалюгідну зарплатню, а потім — гайда на південь, на море.

XIII

Кінець травня

Тепер моє життя просувається двома коліями. Удень — принизлива праця у редакції, а увечері — життя у квартирі Майї, яка на той час уже стала моєю домівкою. Суботи та неділі — на озері Орта. Наші вечори разом компенсували нам дні, проведені з Сімеєм. Майя вже не висувала на роботі пропозицій, які повсякчас відхиляли, й тепер робила їх тільки мені — чи то задля розваги, чи задля втіхи.

Якось увечері вона показала мені проспект з оголошеннями про знайомства.

— Послухай, якої ти думки про це? — каже мені. — От тільки я б хотіла друкувати їх разом з тлумаченнями.

— Тобто?

— Ось послухай: *Привіт, мене звати Саманта, 29 років, маю вищу освіту, домогосподарка, розлучена, дітей не маю, шукаю приємного чоловіка, а надто — товариського та веселого.* Тлумачимо так: мені вже ось-ось тридцять, після того, як чоловік мене покинув (з тим дипломом бухгалтера, що я насилу отримала), роботи я не знайшла, тому байдикую цілими днями вдома (у мене навіть малечі немає, про яку могла б дбати); шукаючи якогось чоловіка, хай і незугарного, аби не частував

мене кулаками, як той невдаха, за якого я пішла заміж. Чи таке: *Кароліна, 33 роки, незаміжня, маю вищу освіту, підприємлива, надзвичайно витончена, брюнетка, висока, упевнена у собі та щира, захоплююся спортом, кіно, театром, подорожами, читанням, танцями, відкрита до нових захоплень, радо познайомилася б із чоловіком, наділений шармом та індивідуальністю, освіченим, добре влаштованим, професіоналом, військовим, щонайбільше — 60 років (для укладання шлюбу)*. Розтлумачуємо так: у тридцять три роки ще не знайшла хоч би когось (може, тому, що худа, як тріска, й не можу пофарбуватися у білявку, але намагаюся про це не думати), насилу закінчила філологічний факультет, але завжди провалювала співбесіди, тому відкрила невеличку студію, де нелегально працюють троє албанців, виготовляючи шкарпетки для продажу на сільських базарах. Гадки не маю, що мені подобається, тому потроху дивлюся ТВ, відвідую з подругою місцевий кінотеатр чи театр, читаю газети, здебільшого ті, де друкують шлюбні оголошення. Я б радо пішла на танці, але мене ніхто не кличе, тож для того, щоб знайти собі хоч якого-небудь чоловічка, ладна зацікавитися будь-чим, аби лишень у нього водилися грошенята, щоб я могла попрощатися зі шкарпетками та албанцями; годиться навіть підстаркуватий, краще крамар, але підійде й працівник з БГІ чи лейтенант карабінерів. Чи ще таке: *Патриція, 42 роки, незаміжня, працюю в торгівлі, брюнетка, висока, мила та чуйна, шукаю вірного чоловіка, гарного та щирого, сімейний стан не має значення, важить лише бажання*. Тлумачимо так: хай йому грець, у сорок два роки (і не кажіть, що через те, що мене звати Патриція, мені має бути безмаль п'ятдесят, як усім Патриціям) я так і не змогла нікого на собі оженити, тому животію завдяки м'ясній

крамничці, яку успадкувала від бідолашної матусі. Я трохи анорексичка та страшенна невротичка; чи є десь чоловік, який би зі мною спав — байдуже, має він дружину, аби мав відповідні бажання? Чи то так: *досі не втрачаю надії, що існує хоч якась жінка, що вміє кохати по-справжньому, неодружений банківський працівник, 29 років, гадаю, що маю привабливу зовнішність і дуже жвавий характер, шукаю гарну дівчину, серйозну та освічену, спроможну зав'язати зі мною чудові романтичні стосунки.* Читаємо так: з дівчатами у мене нічого не виходить, кілька тих, які я знайшов, були стервозними й прагнули тільки оженити на собі, а як мені на цю мізерну платню ще й її утримувати; кажуть, у мене веселий характер, бо я всіх посилаю в дупу; отож, я не бридкий. Чи є якась довготелеса, яка принаймні не каже «ходім» і з якою можна гарненько потрахатись й яка набагато не сподіватиметься? А ще я знайшла пречудове нешлюбне оголошення: *театральне об'єднання шукає різнопланових акторів, акторів другого плану, гримерів, режисерів, кравчинь для наступного сезону.* А глядачів вони принаймні не збирають?

Авжеж, Майя марнувала свої сили у «Завтра»:

— Ти справді хочеш, щоб Сімей публікував такі матеріали? Щонайбільше у нього добре йтиме реклама, а не твої тлумачення!

— Знаю-знаю, але ж мріяти не заборонено...

А потім, перед сном, сказала:

— А знаєш, чому кажуть «втратити Трабзон» та «бути під мухою»?

— Ні, не знаю, та хіба про таке вночі питають?

— А я знаю, радше, я позавчора прочитала. Пояснень існує два. Перше: позаяк Трабзон був великим портом на Чорному

морі, для купців втратити курс на Трабзон означало втратити гроші, які вклали у подорож. Але більш правдоподібною мені видається версія, за якою Трабзон був орієнтиром для кораблів. Тож загубивши його з виду, вони не могли більше орієнтуватися і далі йшли або за компасом, або за північним вітром. А що стосується вислову «бути під мухою», то зараз так говорять про когось, хто сп'янів. А в етимологічному словнику зазначено, що спочатку вислів означав «бути надміру веселим», у цій сенсі його вживав Аретіно¹, власне вислів з Псалма 150-го: *in cymbalis bene sonantibus*².

— У чії руки я втрапив! Якщо ти така допитлива, як же ти могла стільки років писати про шалену пристрась?

— Заради грошей, усе заради них, хай їм... Таке трапляється з невдахами. — Й пригорнулася до мене міцніше: — Але відколи я виграла тебе у лотерею, я вже не така пропаца...

Що скажеш такій бідоласі, окрім «ну ж бо, ближче, любя»? А кохаючись, я почувався майже переможцем.

Увечері 23 травня ми не дивилися ТВ, тож лише наступного дня дізналися про замах на Фальконе³. Наступного ранку у редакції звістка нас спантеличила, інші теж трохи стурбувалися.

Костанца спитав у Сімея, чи варто зробити випуск з цією новиною.

¹ П'єтро Аретіно — італійський письменник та гуманіст.

² Вдарити у цимбали (прибл.).

³ Джованні Фальконе — суддя, який вів справи проти італійської мафії, зокрема «Коза ностра». Того дня він був убитий згаданою мафіозною структурою. Став символом боротьби проти мафії.

— Поміркуймо, — відповів Сімей, але у голосі його чувся сумнів. — Якщо писати про смерть Фальконе, то доведеться згадувати мафію, нарікати на недієвість заходів, які вживають органи правопорядку тощо. Водночас ми поб'ємо горщики з поліцією, карабінерами та мафіозі з «Коза ностра». Навряд чи це сподобається Командору. Якщо робиш справжню газету, то, певна річ, треба розповідати, як суддя зламає карк, вдаючись до сміливих припущень, які спростують за кілька днів. Справжня газета мусить наражатися на таку небезпеку, але чи варто нам? Зазвичай навіть для справжньої газети найрозсудливішим рішенням було б пуститися у сентиментальні міркування або взяти інтерв'ю у родичів. Якщо пильніше придивитися, то ви зауважите, що саме так чинять на телебаченні, пхаючись у помешкання матері, у котрої десятирічного сина втопили у кислоті: «Пані, що ви відчули, дізнавшись про смерть сина?» У глядачів виступають сльози на очах, і всі задоволені. Є таке німецьке слово *Schadenfreude* — насолода від чужого горя. Саме це відчуття має культивувати газета. Але ми наразі не повинні перейматися такими бідами, тому залишимо це для лівих газет, які на цьому спеціалізуються. Та й не така це вже приголомшлива звістка. Суддів і раніше убивали, убиватимуть і надалі. У нас ще буде нагода. А зараз не поспішатимемо.

Відтрутивши Фальконе, ми взялися за інші справи.

Згодом Брагадочо підійшов і штовхнув мене ліктем:

— Бачив? Навіть цей трапунок підтверджує мою теорію!

— З якого біса чи яким боком?

— З якого — я ще не знаю, але якийсь бік має бути. Все завжди пов'язане, якщо вміти ворожити на кавовій гущі. Дай мені тільки трохи часу.

XIV

Середа, 27 травня

Якось, прокинувшись уранці,
Майя сказала мені:

— Одначе, мені він не дуже подобається.

Я вже звик до того, як працюють синапси її мозку.

— Ти про Браггадочо? — спитав.

— Звісно, про кого ж ще? — А потім, поміркувавши: —

А ти як здогадався?

— Любонько, як сказав би Сімей, у нас із тобою шість спільних знайомих, тож я поміркував, хто з тобою поводить-ся найменш увічливо, і мені на думку спав Браггадочо.

— Але ж тобі міг спасти на думку, наприклад, президент Коссіга¹.

— Та ні, ти повсякчас думаєш про Браггадочо. Себто вряди-годи я розумію тебе на льоту, що тут ускладнювати...

— Ти ба, ти вже починаєш міркувати, як я...

(Авжеж, хай тобі абищо, люба...)

— Голубі, — мовив того ранку Сімей протягом щоденної наради. — Голубі завжди привертають увагу читачів.

¹ Франческо Коссіга — президент Італії з 1985-го по 1992 рік.

— Зараз уже не кажуть так, — встряла Майя, — а кажуть «гей».

— Знаю, знаю, любонько, — роздратовано відмахнувся Сімсей, — але наші читачі досі вживають це слово чи принаймні вживають його подумки, а промовляють — з почуттям. Я знаю, що вже не кажуть «негр», а кажуть «афроамериканець», не кажуть «сліпий», а «незрячий». Але ж чорний — то чорний, а незрячий — квітів не побачить, бідолаха. Я не маю нічого проти педиків (як і проти негрів), я до них терпимо ставлюся, якщо вони сидять по своїх домівках.

— То чому ми маємо перейматися геями, якщо наші читачі не ставляться до них спокійно?

— Я не маю на думці голубих загалом, любонько, я прибічник свободи: кожен хай дбає про власні справи. Але вони є серед політиків, у парламенті й навіть в уряді. Люди гадають, що голубі є лише з-поміж письменників та балетних, а натомисть дехто з них командує нами, а ми цього навіть не усвідомлюємо. Це мафія, й вони одне одному допомагають. А таке може вразити наших читачів.

Майя не вгамовувалася:

— Але ж усе змінюється. Може, через десять років гей матиме змогу відверто зізнатися у тому, що він гей, а всім від того не буде ні холодно, ні жарко.

— Через десять років трапиться те, що й повинно трапитись: звичаї занепадуть. Але наразі для нашого читача ця тема дуже дітклива. Лучиді, ви маєте чимало цікавих джерел, то що ви нам розповісте про голубих у політиці? Але пильнуйте, не згадуйте імен, адже ми не хочемо опинитись у суді.

Треба лише збурити аудиторію, дати привід, сипнути морозцем за спиною, викликати зніяковілість...

Лучиді відповів:

— При потребі, я міг би назвати низку імен. А якщо треба, як ви кажете, сипнути морозцем за спиною, можна переповісти те, про що пліткують: мовляв, є у Римі така собі книгарня, де зустрічаються гомосексуалісти високих чинів, утім, так, що ніхто цього не помічає, бо більшість людей, які туди ходять, — цілком нормальні. А для когось — це місце, де тебе наділять пакуночком коксу. Береш книжку, передаєш на касу, продавець бере у тебе її з рук, щоб запакувати, й непомітно вкладає пакуночок. Усі ж бо чудово знають, скажімо, про когось, хто був міністром, а він гомосексуаліст та ще й нюхає. Всі його знають, чи то пак знають ті, кому треба. Тож туди не піде сільський педераст чи якийсь балерун, бо вони враз кинуться в око своєю манерою триматися.

— Пречудово, пишіть про плітки, але додайте якусь подробицю з перцем, ніби просто для яскравості. Але є й спосіб натякнути на імена. Приміром, можна сказати, що місце те — дуже поважне, бо відвідують його дуже освічені й виховані люди, а тоді додайте сім чи вісім письменників, журналістів та членів сенату, які поза всякими підозрами. Але серед них згадайте одного чи двох, хто дійсно голубий. Тоді ми ніби й не зводимо ні на кого наклепу, адже йдеться про добродіїв, яких навели як приклад людей, котрим можна довіряти. Можна навіть згадати якогось бабія у повному сенсі слова, чию коханку усі знають. І ось ми вже відправили шифроване послання, кому треба — зрозуміють, та ще й

збагнуть, що коли ми забажаємо, то додамо неабияких подробиць.

Майя помітно хвилювалася (це було очевидно), але решту дуже захопила ця ідея, а знаючи Лучиді, можна було сподіватися на чималеньку порцію отрути.

Майя вийшла першою, кивнувши мені: мовляв, вибачай, але сьогодні мушу лишитись наодинці, спатиму зі сном. Отож я став жертвою Браггадочо, який далі точив свої теревені, і — це ж треба — ми знов опинились на вулиці Бав'єра, ніби понурість вулиці відповідала могильним барвам розповіді Браггадочо.

— Послухай-но, я тут занурився у низку подій, які, можливо, суперечать моєму припущенню, але ти переконаєшся, що це не так. Отож, труп Муссоліні, перетворивши на ошурки, нашвидкуруч поховали разом з Клареттою та рештою гарного товариства на цвинтарі у Мусокко, але в анонімній могилі, щоб ніхто не ходив на прощу, охоплений ностальгією. Саме цього, мабуть, прагнула людина, яка допомогла справжньому Муссоліні втекти — щоб про його смерть багато не патякали. Певна річ, створити міф, який чудово спрацював у випадку з Гітлером (адже його тіла так і не знайшли), у міф про Барбароссу, який переховується, вони не могли. Але якщо повірити, що Муссоліні дійсно загинув (а партизани й надалі шанували площу Лорето як дивовижне втілення визвольного руху), треба бути готовим, що одного дня померлий з'явиться знов — «як уперше, більше, ніж спочатку»¹, — як у пісні спі-

¹ *Come Prima Più Di Prima* — пісня 1959 року, виконавець Доменіко Модуньйо.

вається. А залатати й відродити те, що перетворилося на кашу, — не вийде. Але раптом на сцену вийшов той святоббивця Леччізі¹.

— Я, здається, пригадую: це той, що заховав труп дуче?

— Саме так. Зеленець двадцяти шести років, останній залп Республіки Сало, суцільні ідеали й жодних думок. Хоче поховати свого ідола так, щоб усі знали, де його могила, й влаштувати скандальну рекламу неофашизму, що почав відроджуватися: він, зібравши ватагу таких же безмозких, як він сам, уночі 1946 року йде на цвинтар. Кілька нічних вартових уже десятий сон бачать, тож він, як з'ясовується, проходить просто до могили (отже, хтось дав йому настанови), викопує труп, який розклався ще дужче, адже відтоді, коли його поклали у труну, вже сплив рік, — сам уяви, що він там знайшов! — і тишком-нишком, нашвидкуруч, він виносить його, сміттячи на алеях зітлілими рештками, серед яких — навіть дві фаланги пальців! Кара несбесна, а не викрадачі!

У мене було таке відчуття, що Браггадочо радо б узяв участь у тому смердючому дійстві, але зараз його некрофілія для мене стала цілком очевидною. Та я дав йому продовжити.

— Зміна декорацій, крупні заголовки в газетах, поліція та карабінери, які щосили бігають туди-сюди цілих сто днів, не знаходячи й сліду тих останків, хоча насправді, з огляду на сморід від трупа, по них мав би лишитися шлейф на всю дорогу, якою йшли. Утім, уже за кілька днів по викраденні вигулькує перший спільник — такий собі Жаба, а потім, один

¹ Леччізі — італійський політик та журналіст, відомий серед неофашистів. Викрав труп дуче, про що йтиметься далі.

за одним, і решта спільників, допоки наприкінці липня не схопили й самого Леччізі. Дізнаються, що певний час тіло переховували вдома у Жаби у Вальтелліні, а у травні передали падре Цукка¹, пріору у францисканському монастирі Сант-Анджело у Мілані, який замурував тіло у третьому нефі у своїй церкві. Халепа з падре Цуккою та його спільником падре Паріні — то окрема історія: дехто вбачав у них капелланів доброго й реакційного Мілана, які таємно торгували фальшивими грошима та наркотиками серед неофашистів, а інші — милосердних ченців, які не могли знехтувати обов'язком кожного доброго християнина, *parce sepultos*², але все це мене мало обходить. Мене більше цікавить, що уряд старанно намагається (зі згоди кардинала Шустера) поховати тіло у капличці, що у монастирі капуцинів Черро Маджоре, де воно пролежить з 1946-го до 1957 року (11 років!), а таємниця так і не розкриється. Розумієш, що це — ключова річ у цій справі. Той телепень Леччізі ризикнув витягти з могили труп двійника Муссоліні (звісно, у такому стані серйозної експертизи неможливо було б провести), але для тих, хто смикав за ниточки у справі Муссоліні, краще б, щоб усі мовчали й вгамувалися, говорячи про цю історію якомога менше. Однак, коли тим часом Леччізі (просидівши двадцять один місяць у в'язниці) робить блискучу депутатську кар'єру, випадає так, що прем'єр-міністр Адоне Дзолі³, який, можливо, потрапив в уряд ще й завдяки голосам неофашистів, нато-

¹ Гарбуз, голова.

² Пробачте тих, хто помер (*лат.*). Вергілій.

³ Обіймав посаду прем'єра у 1957—1958 роках, політик, представник Народної італійської партії.

мість дає дозвіл, щоб тіло передали родині, щоб ті поховали його у рідному Предапіо, у могилі на кшталт склепу, де й досі збираються старі прихильники, охоплені ностальгійними почуттями, та нові фанатики, чорносорочечники¹ та фашисти. Гадаю, Дзолі не був у курсі того, що справжній Муссоліні живий, тому й не переймався культом, який здійняли навколо двійника. Не знаю, може, воно й інакше було, та, можливо, історією з двійником керували не неофашисти, а дехто, хто має набагато більше влади.

— Даруй, але яку роль грає у цій історії родина Муссоліні? Вони або не знають, що дуче — живий (що мені видається малоймовірним), або погодилися забрати додому несправжній труп.

— Послухай, я ще не допетрав, що там діється у тій родині. Я гадаю, вони знали, що їхній чоловік та батько живий і десь переховується. Якщо він переховувався у Ватикані, то побачити його неможливо, адже хто б із родини Муссоліні не прийшов у Ватикан, непоміченим він не зостанеться. Більш вдалим видається припущення про Аргентину. Які докази? Скажімо, Вітторіо Муссоліні утік від чисток, тривалий час працює сценаристом та режисером у кіно, а по війні оселяється в Аргентині. В Аргентині, розумієш? Щоб бути поряд з батьком. Ми напевне не знаємо, але припустімо, саме в Аргентині. Є світлини, на яких Романо Муссоліні та чимало інших прощаються з ним в аеропорту Чампіно, коли він відлітав у Буенос-Айрес. Чому надавати такої ваги від'їзду брата, який

¹ Поліція фашистського режиму, що виникла з приходом Муссоліні до влади. Займалися серед іншого й диверсіями.

ще до війни побував навіть у США? А Романо? Після війни він став відомим джазовим піаністом, концертує навіть за кордоном. Певна річ, справа не в концертних гастролях Романо, але ж хіба й він не їздив в Аргентину? А дружина, Ракель? Вона — вільна птаха, ніхто їй не завадив би поїхати у невеличку подорож: щоб не впадати в око, спочатку у Париж чи Женеву, а звідти — у Буенос-Айрес. Хто зна... А коли між Леччізі та Дзолі трапилася суперечка, про яку ми всі знаємо, й вигулькнула історія з украденим трупом, він не може піти й усім розповісти, що то — чужий труп, зробивши гарне обличчя при поганій грі, тому й забирає тіло додому, зберігаючи труп, щоб підігрівати жагу до фашизму у тих, хто за ним сумує, чекаючи, поки повернеться справжній дуче. Утім, мене не цікавить те, що трапилося з родиною, позаяк саме тут починається друга частина мого розсліду.

— Що таке?

— Час вечері вже минув, а у моїй головоломці ще бракує кількох деталей. Поговоримо про це згодом.

Я не міг збагнути, чи то Браггадочо був чудовим оповідачем бульварних романів, який переповідав мені свій роман розділ за розділом, дотримуючись відповідної *suspense*¹ у кожній «наступній частині», чи він справді шматок за шматком створював свій сюжет. Однак наполягати не було потреби, бо на той час через усю ту тяганину зі смердючими рештками мене вже нудило. Повернувшись додому, я теж випив снодійне.

¹ Невизначеність, напружене, тривожне очікування (*франц.*).

XV

Четвер, 28 травня

— Для випуску 0/2 треба написати провідну статтю про чесність, — мовив до нас того ранку Сімей. — Уже всі знають, що партії прогнили й усі хапають хабарі, тому треба показати, що при бажанні ми могли б розгорнути проти партій цілу кампанію. Треба поміркувати про партію чесних людей, громадян, здатних говорити про іншу політику.

— У цьому треба бути пильними, — застеріг я. — Хіба це не позиція «пересічного громадянина»¹?

— «Пересічного громадянина» поглинула й позбавила мужності християнська демократія, яка на той час була надзвичайно впливовою та хитрою. А сьогоднішні християнські демократи заледве тримаються на ногах, нині уже не часи героїв, тож це просто банда пройдисвітів. Тим паче, що наші читачі зараз уже не знають, що то був за «пересічний грома-

¹ Популістично-права політична партія, що існувала в Італії в 1946—1949 роках. Ідеологія — монархізм, антикомунізм. Названа на честь однойменного видання Гуільєрмо Джаніні, який був лідером партії. Так виник термін «квалункізм» — ідеологія «пересічного громадянина», якій властива не підтримка будь-якої сили, а цинічна незацікавленість політикою, відсутність соціальної відповідальності та антиполітичний популізм.

дянин», адже то події сорокап'ятирічної давнини, а наші читачі не пригадують, що коїлося навіть десять років тому. В одному впливовому щоденному часописі, що віддає шану рухові Опору, я нещодавно побачив дві світлини: на одній зображено вантажівку, у якій сидять партизани, а на іншій — вишикувалися люди у фашистській формі, які здійняли руки догори у вітальному жесті¹ й яких називають «сквадристами». Але ж сквадристи² існували у 20-х роках і фашистських мундирів з грубого сукна не носили, а ті, що на фото, — то фашистські ополченці кінця тридцятих — початку сорокових років, читач мого віку легко їх розрізнять. Я не вважаю, що у газетних редакціях працюють лише редактори, які бачили на власні очі те, що й я, але ж я прекрасно відрізняю мундири берсальєрів Ламармори³ від солдатів Бави Беккаріса⁴, навіть попри те, що народився за багато років потому, як і перших, і других уже давно не стало. А якщо наші колеги мають погану пам'ять, то поміркують, чи спроможні наші читачі пригадати, що таке «пересічний громадянин».

¹ Типове вітання фашистів та нацистів, запозичене з часів Римської імперії, яким у ті часи вітали військових полководців. Звідси італійська назва «римське вітання» (*salute romano*).

² *Squadristo* — використовували переважно для боротьби з наростаючим соціалістичним рухом, що протистояв фашизму. Фашистські загони організовували страйки проти збільшення податків у містах, які контролювали соціалісти, а також залякували виборців під час виборів.

³ *Берсальєри* — стрільці в італійській армії, елітні високомобільні піхотні частини. Започатковані в 1836 р. у сардинській армії (П'ємонт) генералом Алессандро Ферреро делла Мармора.

⁴ *Фйоренцо Бава Беккаріс* — італійський генерал, відомий придушеннями повстань у Мілані в 1898 р.

Утім, повернімося до моєї думки: нова «Партія чесних людей» може зацікавити купу люду.

— «Ліга чесних», — мовила Майя усміхаючись. — Так називається старий роман Джованні Моски¹, написаний до війни, але й зараз цікаво було б його прочитати. У ньому йшлося про таке собі *union sacrée* порядних людей, які мали проникнути до лав нечесних, щоб викрити їх і врешті повернути до чесності. Але щоб нечесні їх прийняли, члени товариства мали поводитися теж нечесно. Уявіть самі, що сталося згодом: ліга чесних перетворилася поволі на лігу нечесних.

— Це література, любонько, — зауважив Сімей, — а хто нині згадає, хто такий той Моска? Ви забагато читаете. Облишмо вашого Моску, але якщо ця справа вам не до душі — ви не мусите брати в ній участі. Пане Колонно, допоможіть мені написати потужну провідну статтю. Адже ви майстер.

— Можна написати, — мовив я. — Звертання до чесності завжди гарно продається.

— Ліга чесних нечесних, — мрійливо промовив Браггадочо, дивлячись на Майю.

Дійсно, ці двоє — зовсім різні люди. Й мене чимраз більше драгувало, що ця пташка-всезнайка була бранкою у курнику Сімея. Але наразі я не міг вигадати нічого, щоб звільнити її. Несправедливість щодо неї почала займати всі мої думки (а може, і її?), тому все решта стало мені осоружним.

Під час обіду, спускаючись у бар нанизу, щоб підобідати канапками, я мовив до неї:

— Хочеш, пошлемо всіх під три чорти, викриємо всю цю маячню й плюнемо на Сімея та все те кодрло?

¹ Італійський художник, письменник, журналіст (1908—1983 рр.).

— І до кого ти підеш? — спитала вона. — По-перше, не треба через мене руйнувати собі життя, по-друге, куди ти підеш викривати їх, коли (як я вже поволі розумію) всі газети — з одного тіста? У них кругова порука...

— Ну ж бо, не перетворюйся на Браггадочо, якому повсюдно змови ввижаються. Та даруй. Я так кажу, бо... — Я не знав, як наважитися. — ...бо, гадаю, я кохаю тебе...

— Ти знаєш, що це ти вперше мені таке сказав?

— Дурненька, хіба ти не знаєш, що ми міркуємо однаково?

Це таки була правда. Цих слів я вже майже тридцять років нікому не говорив. Стояв травень, і я по тридцятьох роках перерви нарешті знову відчув весну у своїх кістках.

Чому мені спали на думку кістки? Справа у тім, що, пригадую, саме того пообіддя Браггадочо призначив мені зустріч на старому овочевому ринку Верц'ере, напроти церкви Сан Бернардино алле Осса¹. На розі вулички коло майдану Санто Стефано.

— Гарна церква, — казав Браггадочо, коли ми заходили усередину. — Звели її ще у Середньовіччі, але після обвалів, пожеж та купи усіляких лих відновили її лише у вісімнадцятому столітті. Її звели, щоб ховати на цвинтарі рештки людей, що померли від прокази, адже спочатку цвинтар був неподалік.

Я так і думав. Коли здихалися тіла Муссоліні, яке вже тепер не можна було розкопати, Браггадочо взявся шукати собі інше гробове натхнення. І дійсно, невдовзі, пройшовши коридором, ми знайшли давнє поховання. Навколо — ні душі, окрім ста-

¹ *Le ossa* — кістки (*im.*).

ренької, що сиділа на лавці у першому ряду, котра молилася, схилившись і обхопивши голову руками. Кістки мертвих були запхані у ніші між пілястрами або викладені хрестоподібно у вигляді мозаїки з білястої гальки — це було не що інше, як теж кістки, може, частини спинного мозку, суглобів, ключиць, грудних ребер, лопаток, куприків, зап'ястків та п'ястуків, колінних чашечок, хрящів, гомілкових кісток тощо. Навколо височіли кістяні споруди, по яких погляд здіймався вгору аж до склепіння у стилі Тьєполо¹, сьайливого, яке оживляли пилоподібні рожево-кремові хмаринки, поміж яких ніжилися янголята й радісні душі. На полицях, які здіймалися уздовж стіни над старими розчиненими дверима, вишикувалися, мов порцелянові слоїки у шафках аптекаря, черепи із глибокими очницями. У нішах на рівні зросту відвідувача, за великими ґратами, між пруття яких можна просунути пальця, кістки та черепи стали блискучими й гладенькими від доторків вірян чи некрофілів, які протягом багатьох віків тяглися до них, наче це була нога на статуї святого Петра у Римі. Черепів (на око) було щонайменше тисяча, дрібних кісточок годі було полічити, на пілястрах виступали монограми з Христом, складені з гомілкової кістки, котрі ніби запозичили у Веселого Роджера та піратів з острова-черепахи.

— Тут не лише кістки прокажених, — пояснював натхненно Браґадочо, ніби у світі не існує нічого кращого за ці кістки. — Тут є кістки з інших могил неподалік, приміром, кістки засуджених до страти чи померлих у лікарні Броло, або тих, кому відтяли голови, в'язнів, що померли за ґратами, мабуть, злодіїв

¹ Джованні Баттіста Тьєполо (1696—1770) — італійський художник, один з найпримітніших майстрів італійського рококо, майстер фресок та гравюр, останній великий представник венеціанської школи живопису.

та розбійників, які приходили помирати до церкви, бо не мали більше куди податися, щоб почити в Бозі — про квартал Варц'є-ре ходила дуже лиха слава... Коли бачу, як ця старенька молиться тут, немов це святилище якогось святого з найсвятішими реліквіями, мені аж смішно, адже це кістки лиходіїв, бандитів, пропащих душ. Утім, старі ченці виявилися милостивішими за гробарів та розкопувачів тіла Муссоліні. Подивись, як дбайливо й з якою любов'ю до мистецтва — хай навіть дещо цинічно — вони розклали ці кістки, ніби це візантійська мозаїка. Стареньку принадили ці символи смерті, які вона сплутала з втіленнями святості; поза тим, не пригадую вже, де саме, та десь неподалік вітваря має лежати напівмуміфіковане тільце дівчинки, яка у ніч всіх мерців, як розказують, разом з рештою кістяків встає, щоб станцювати свій зловісний танок.

Я уявив, як дівчинка-шибайголова вела за руки низку кістяків аж до вулиці Баньєра, але не промовив ні слова. Я вже бачив такі зловісні групові поховання капуцинів у Римі й у жаских підземеллях у Палермо¹ з капуцинами, що стоять замуміфіковані, в одязі, так майстерно, що аж мороз поза шкірою. Утім, Браггадочо, вочевидь, вдовольнявся своїми міланськими кістяками.

— Має десь бути й *putridarium*², туди можна спуститися невеличкими сходами перед великим вітварем, там має бути

¹ Катакомби капуцинів — поховальні катакомби у Палермо, на Сицилії, у яких у відкритому вигляді спочивають рештки 8 тисяч людей — місцевої еліти та видатних громадян: духовенства, аристократії, представників різних професій, муміфіковані кістяки. Забальзовані тіла померлих лежать, стоять, висять, утворюючи композиції.

² Приміщення у крипті церкви.

паламар, але у добромu гуморі. Ченці клали тіла своїх братчиків на кам'яні лавки, щоб ті розклалися та зневоднювалися. Поволі вони втрачали вологу, рідина вивірювалася, й ось вам чистісінькі-білісінькі кістяки із зубами, наче у рекламі зубної пасти «Капітано». Я подумав, що це було б чудове місце, щоб сховати труп Муссоліні після того, як його викрав Леччізі. Але, на жаль, я не роман пишу, відтворюючи історичні події, а те, що рештки Муссоліні сховали десь-інде — то історичний факт. Прикро. Але саме через це я останнім часом частенько навідуюсь у цю місцину, яка стала останнім притулком для стількох решток і навіяла мені стільки дивовижних думок. Хтось віднаходить натхнення, споглядаючи, наприклад, Доломітові гори чи озеро Маджоре¹, а я віднаходжу своє натхнення тут. Мені б слід було стати вартовим братської могили. Мабуть, це через спогад про діда, який помер наглою смертю, земля йому пухом.

— Але навіщо ти мене сюди привів?

— Мені ж треба комусь розповісти все те, що кипить у мене всередині, бо як не розповім — збожеволю. Якщо ти єдиний, хто збагнув правду, це може звести з розуму. А сюди майже ніхто ніколи не заходить, окрім якогось туриста-іноземця, який ні греця не розуміє. Справа в тім, що я нарешті дійшов до *stay-behind*².

— Стей — що?

— Пригадуєш, я мав дізнатись, що вчинив би дуче, справжній дуче, щоб не зогнити в Аргентині чи Ватикані й не зійти на тлін, як його двійник. То що ми зробимо з дуче?

— А що ми зробимо?

¹ Дослівно — «Більше озеро».

² Диверсійно-розвідувальний (англ.).

— Отже, союзники (чи хто там ще замість них) прагнули зберегти йому життя, щоб згодом витягти для боротьби проти комунізму чи радянського нападу. Під час Другої світової війни англійці керували рухами опору у країнах, окупованих Італією, Німеччиною та Японією за допомогою розгалуженої мережі, якою керувало відгалуження інформаційного бюро Об'єднаного Королівства — «Спешл Оперейшнс Екзек'ютив», котре розпустили після війни. Але знову зібрали на початку п'ятдесятих, як ядро нової організації, яка мала протидіяти у різних країнах вторгненню Червоної армії чи місцевим комуністам, які замірятимуться учинити державний переворот. Командування здійснювало вище керівництво сил союзників у Європі, створивши таким чином *stay-behind* («стояти за», «стояти з цього боку межі») у Бельгії, Англії, Франції, Західній Німеччині, Голландії, Люксембурзі, Данії та Норвегії. Це була таємна провійськова організація. В Італії були передумови до створення такої організації ще у 1949-му. У 1959 році таємні італійські служби входять до складу Комітету планування та координації, й нарешті 1964-го офіційно з'являється організація «Гладіо»¹, яку фінансує ЦРУ. «Гладіо» — ця назва має тобі дещо нагадати, адже це назва меча римських легіонерів, а отже, це була ніби лікторська фасція абощо. Назва, можливо, привабить власне військових, або військових — шукачів пригод, або фашистів, що сповнені ностальгії. Війна давно скінчилася, та чимало людей досі вариться у спогадах про героїчні часи, на-

¹ Операція «Гладіо» — кодова назва секретної операції НАТО «Залишені позаду» в Європі під час «холодної війни». Її метою було продовжити збройний опір у випадку радянського вторгнення і завоювання. Хоча першочергово «Гладіо» називали операцію італійської гілки НАТО.

ступи, тримаючи в обох руках бомби, а у роті — квітку, кулеметний дощ. Це були колишні республіканці аби шістдесятирічні ідеалісти-католики, які холонули від жаху, уявляючи, як російські козаки напуватимуть коней у їхніх чашах зі святою водою у базиліці Святого Петра у Римі. А ще фанатичні прибічники вже зниклої монархії пліткували, що до їхньої когорти входив навіть Едгардо Соньйо, котрий навіть був командувачем партизанських загонів у П'ємонті. Одне слово — герой, утім, монархіст до кісток, а тому мав стосунок до культу зниклого світу. Рекрутів відправляли у тренувальний табір на Сардинії, де їх навчали (чи вони пригадували з досвіду) мінувати мости, користуватися кулеметом, нападати вночі на загопи ворога з кинджалом у зубах¹, чинити саботаж та розбій.

— Та, мабуть, ідеться про відставних полковників, хворих лейтенантів, кульгавих бухгалтерів: щось я не уявляю, щоб вони дерлися угору по підпорах та канатах, як на *Мосту на річці Квай*².

— Так, але повсюдно було ще й безліч неофашистської молоді, спраглої до того, щоб дати волю рукам, та аполітичних боягузів.

— Я наче читав щось про це років зо два тому.

— Певна річ, «Гладіо» була надзвичайно засекречена з часів завершення війни й аж дотепер. Про неї знали лише спецслужби та військова верхівка, а доповідали лише прем'єр-міністру,

¹ Посилання на пісню штурмових загонів часів Першої світової війни «Ардіті» («Хоробрі»). Звідти ж рядки «тримаючи в обох руках бомби, а у роті — квітку».

² Міст у Таїланді, який збудували військовополонені у роки Другої світової війни. Про це знято однойменний фільм.

представникам міністерства оборони та президентові республіки. А після того, як упала радянська імперія, організація практично втратила доцільність, а може, забагато коштувала. Тож саме президент Косіґа розбавив деяку таємну інформацію на початку дев'яностих. Того ж року прем'єр Андреотті¹ зізнався, мовляв, дійсно існувала така організація «Гладіо», але не слід плодити вигадки, бо колись її існування було необхідністю, а зараз такої потреби немає, тому годі розпускати чутки. Й ніхто не робив з того великої таємниці, усі майже забули про цю організацію. Утім, лише в Італії, Бельгії, Швейцарії розпочалися такі-такі розслідування з цього приводу, а Джордж Буш відмовився коментувати ситуацію, адже саме готувався до війни у Перській затоці й не хотів осоромити Північноатлантичний альянс. Цю історію почали замовчувати у всіх країнах, що брали участь в організації *stay-behind*, утім, не без певних прикросців через недбалість. У Франції вже давно знали, що уславлену ОАС² складають колишні французькі члени *stay-behind*. Одначе після провалу державного перевороту в Алжирі де Голль³

¹ Джуліо Андреотті — семиразовий прем'єр-міністр Італії за різних часів. Письменник, був засуджений за замовлення убивства журналіста Міно Пекореллі, але згодом виправданий. Звинувачений у корупції та зв'язках з мафією.

² Секретна військова організація (ОАС — *франц.* Organisation de l'armée secrète) — ультраправа підпільна націоналістична терористична організація, що діяла у Франції, Алжирі та Іспанії наприкінці Алжирської війни (1954—1962).

³ Шарль Андре Жозеф Марі де Голль (1890—1970) — французький генерал, перший президент П'ятої республіки в 1958—1969 рр. Він організував у Лондоні рух «Вільна Франція» і воював проти нацистів у 1940—1944 рр., був главою тимчасового уряду Франції 1944—1946 рр., лідером власної партії.

повідомив, що в організації — розкол. У Німеччині всі знали, що бомбу на Октоберфесті у 1980 році у Мюнхені зробили з вибухівки, яка походила зі складів німецької *stay-behind*. У Греції було військо *stay-behind*, еллінська атакувальна сила, яка здійснила державний переворот на чолі з полковниками. У Португалії загадкова «Аджинтер Прес» замовила убивство Едуардо Мондлана¹, голови «Фронту визволення Мозамбіку». В Іспанії за рік по смерті Франко крайніми правими терористами було убито двох карлістів², а за рік *stay-behind* влаштує різанину в Мадриді в офісі, пов'язаному з комуністичною партією. А у Швейцарії два роки тому полковник Ебот, колишній керівник місцевої *stay-behind*, заявляє у конфіденційному листі до міністерства оборони, що має намір відкрити «цілковиту правду». Згодом його знайшли у власній оселі, заколотого власним списом. У Туреччині *stay-behind* має стосунок до «Сірих Вовків», які брали участь у замахові на Іоанна Павла II. Я б міг продовжувати перелік, адже прочитав лише частину зі своїх нотаток, але, як бачиш, ці дрібнички — убивство тут, убивство там — про все розповідали в новинах і про все зрештою забували. Справа в тім, що газети існують не для того, щоб поширювати, а щоб приховувати новини. Трапляється подія X, про неї не можна не розповісти, адже вона хвилює чимало людей. Тому в тому ж таки номері друкують сюжети, від яких волосся стає дибки. Приміром, задушено чотирьох дітей, наші заощадження

¹ Діяч визвольного руху Мозамбіку, що вів партизанську боротьбу проти португальського володіння. Убитий у 1969 році під час вибуху бомби в його штаб-квартирі.

² Карлісти (*icn. carlistas*), чи апостолики — політична партія в Іспанії в XIX ст., що активно брала участь у громадянських війнах (їх називають карлістськими). Карлізм був активний з 1830-х до 1970-х рр.

можуть обернутися на попіл, знайшли обурливий лист від Гарібальді до Ніно Біксіо тощо, й та подія потонула у морі іншої інформації. Утім, мені цікаво те, що зробила «Гладіо» в Італії починаючи із 60-х до 1990-го. Заподіяла, мабуть, чимало усякого, може, мала стосунок до крайніх правих терористів або до замаху на майдані Фонтана у 69-му, а відтоді, у часи студентських повстань 68-го, масові виступи за оновлення трудових договорів 69-го. Хтось збагнув, що може сприяти терористичним нападам і покладати за них відповідальність на лівих. Навіть пліткують, що вони увіпхали свого носа в славетну ложу Р2 Лічо Джеллі¹. Але чому організація, яка мала боротися проти советів, брала-ся лише за терористичні напади? Тут я мусив знову переглянути історію принца Джуніо Валеріо Боргезе.

Браггадочо переповів мені чимало історій, про які я читав у газетах, адже у шістдесятих довгенько обговорювали військові державні перевороти, «бряжчання шаблюками», натякаючи на державний переворот, який виношував (хоч його так і не здійснили) генерал Де Лоренцо. Утім, Браггадочо зараз мені нагадував про путч, який прозвали *путчем лісників*². Досить яскрава історія, здається, за нею навіть сатиричний фільм зняли. Джуніо Валеріо Боргезе, який мав прізвисько Чорний принц, командував 10-ю флотилією МАС. Казали, був чоловіком неабиякої хоробрості й фашистом. Вочевидь, пристав до Респуб-

¹ Італійський фінансист, який мав стосунок до банкрутства банку, пов'язаного з Банком Ватикану, був членом масонської ложі Р2, мав стосунок до масового убивства у місті Болоньї, що сталося внаслідок терористичного акту, звинувачувався у зв'язках з латиноамериканськими диктаторами.

² Спроба державного перевороту 7—8 грудня 1970 року під проводом Боргезе.

ліки Сало, але так і не збагнув, чому у 45-му, коли розстрілювали без докорів сумління, він врятувався, зберігши свою славу надзвичайно чесного борця. Баск двадцяти трьох років, кулемет через плече, звичні для свого заgonу штани з буфами на щиколотках, комір сорочки «під горло», навіть попри те, що обличчя у нього таке, що якби зустріти його десь, відрекомендованого бухгалтером, йому б ніхто й копійки не довірив.

Тоді, у 1970-му, Боргезе, мабуть, вважав, що настав момент для державного перевороту. Браггадочо гадав, що він зважав на те, що Муссоліні, якщо навіть він вийде зі свого сховку, має бути уже вісімдесят сім, і не варто було сподіватися від нього багато, адже навіть у 45-му вже все було досить зрозумілим.

— Часом я зворушуюсь, — казав Браггадочо, — міркуючи про того бідолаху: і то добре, якщо він у Аргентині, де якщо навіть він не міг смакувати місцевими біфштексами через свою виразку, то принаймні міг споглядати безмежні пампаси (уявляєш, яка це розвага упродовж двадцяти п'яти років). Але якщо лишився у Ватикані, то це ще гірше, бо там щонайбільше — одна вечірня прогулянка у якому-небудь садку й суп, який подає черниця з вусиками, й думки про те, що разом з Італією він втратив коханку, не має більше змоги знов обійняти дітей, тож, може, почав уже втрачати глузд, сидячи днями у старому кріслі, згадуючи про колишню славу й дивлячись на те, що коїться у світі, лише по чорно-білому телевізору. А іноді потьмянілим від віку розумом, збуреним сифілісом, повертався думками до тріумфальних виступів на балконі Палаццо Венеція, у ті літні дні, коли, роздягнувшись до пояса, молотив зерно, обцілював дітей з голодними, як вовчиці, матерями, які капали йому на руки слиною. Або пообідні читання у бібліотеці Спеццолі,

одній з найкращих італійських бібліотек, у якій офіціантка Наварра зверталася до нього «пане» тремтливим голосом, а він, ледь розстебнувши матню на штанях, як для їзди верхи, перекидав її на столі й за кілька секунд кінчав, поки вона стогнала, як у нестямі, шепочучи «О, мій дуче, мій дуче...». Й поки він усе те згадував, пускаючи слину, з геть висхлим перчиком, хтось удобував йому в голову думку, що невдовзі прийде відродження. Мені враз спадає на думку анекдот про Гітлера, який теж був вигнанцем у Аргентині, котрого нацисти переконували повернутися на сцену, щоб знов завоювати світ. Він довго вагається й не наважується, адже роки й для нього спливають, але врешті, погодившись, відповідає: «Але цього разу... ми будемо *поганими*, адже так?»

— Загалом, — вів далі Браггадочо, — у 1970-му були усі передумови сподіватися на успішний переворот, адже на чолі спецслужб стояв генерал Мічеллі¹, який теж був членом логжі Р2, а за кілька років стане депутатом від Італійського соціального руху. Зауваж, його підозрювали в участі у справі Боргезе, навіть розслідували, але він врятувався й мирно помер два роки тому. Я з надійного джерела знаю, що за два роки після перевороту Боргезе Мічеллі ще й отримав сто тисяч доларів в американському посольстві невідомо для чого й за що. Отож Боргезе міг сподіватися на чудову підтримку вгорі та на «Гладіо», на ветеранів-фалангістів, іспанських фашистів,

¹ *Vito Micelli* — італійський політик, військовий генерал, звинувачений в участі у таємній організації спецслужб та спробі державного перевороту в 1970 році, а також в участі у профашистських організаціях «Національний фронт» та «Національний авангард». Голова італійських спецслужб (SID).

на масонів, а ще пліткували, що у гру вступила мафія, яка, як ти знаєш, завжди до всього мала стосунок. А той-таки Лічо Джеллі, який підмовляв карабінерів та високі військові чини, серед яких уже аж кишить масонами, перебуває в тіні. Ти пильно слухай про життя того Лічо Джеллі, бо ця розповідь — підґрунтя для моєї теорії. Отож Джеллі, який ніколи й не заперечував цього, воював в Іспанії, працював у Соціалній Республіці та був зв'язковим з СС, але водночас мав зв'язок з партизанами, а по війні вступив до ЦРУ. А такий добродій не міг не докласти рук до такої організації, як «Гладію». Та зауваж ось що: коли у липні 1942 року він був інспектором від націонал-фашистської партії, йому довірили перевезти в Італію скарби короля Петра II Югославського — 60 тонн зливків золота, 2 тонни старожитніх монет, 6 мільйонів доларів, 2 мільйони фунтів стерлінгів — усе це конфіскувала ВСІ (Військова служба інформації). У 1947 році скарб нарешті повернули, але у повернутому бракує 20 тонн зливків, і пліткують, ніби Джеллі перевіз їх в Аргентину. Чуєш, в Аргентину! В Аргентині він товаришує з генералом Перроном¹, ба більше — навіть з генералом Віделою, Аргентина видає йому дипломатичний паспорт. А хто ув'язався в аргентинські справи? Його права рука — Умберто Ортолані², який зв'язує Джеллі з Марцинкусом³.

¹ *Хуан Перрон* — військовий генерал, політик, президент Аргентини у 1946—1955 та у 1973—1974 роках. Заснував націонал-соціалістичну партію. Прозваний опонентами фашистом.

² Підприємець, вважався «мозком» ложі Р2 (П2), вів оборудки у Південній Америці за участі Банку Ватикану.

³ *Пол Казимир Марцинкус* — громадянин США, католицький єпископ (1968—2006), президент Банку Ватикану (IOR) з 1971-го по 1989 р.

І до чого це я? А до того, що все це веде нас в Аргентину, де переховується дуче й де готують його повернення. А тому їм потрібні гроші й добра організація та підтримка місцевих. Тому Джеллі — ключова постать у плані Боргезе.

— Певна річ, твої слова видаються переконливими...

— Саме так. Звісно, це зовсім не означає, що ті, кого зібрав до купи Боргезе, не були армією Бранкалеоне¹, де разом з дідусями, сповненими ностальгії (самому Боргезе було вже за шістдесят), були чиновники та навіть лісники. І не питай мене, чому саме лісники — може, після війни, коли повирубували дерева, їм не було чого робити? Утім, те збіговисько було здатне на лихі речі. З правових документів, які з'явилися згодом, випливає, що на Лучо Джеллі покладали завдання схопити президента республіки, яким тоді був Сарагат², а судновласник з Чивітавек'я надав свої власні торговельні кораблі, щоб перевезти на Сицилію тих, кого схопили заколотники. І ти не повіриш, хто був задіяний в операції! Отто Скорцені, той, що звільнив Муссоліні з ув'язнення на гірському хребті Гран Сассо у 43-му! Він досі працював, адже був ще однією людиною, яка уникла жорстокої повоєнної чистки, у ЦРУ. Він мав забезпечити, щоб США не чіпали заколотників, аби привести до влади військову хунту «центристів-демократів». Ти лишень поміркуй, який лицемірний задум! Але

¹ Фільм 1966 року про відважного лицаря.

² *Джузеппе Сарагат* — президент Італії в 1964—1971 роках, пожиттєвий сенатор, перший президент — представник соціалістів, обіймаючи посаду посла у Парижі, став членом масонської ложі, пов'язаної з *Grande Oriente d'Italia (Великий Схід Італії)* — великою масонською ложею, заснованою 1805 року в Мілані.

на подальших допитах не витягли на світ Божий одного: вочевидь, Скорцені¹ не втрачав зв'язку з Муссоліні, який багато чим йому завдячував, й, імовірно, мав забезпечити повернення дуче із заслання, щоб створити героїчний образ, якого потребували заколотники. А тепер слухай мене уважно: переверот ретельно готували ще з 1969-го, ще з часу різанини на майдані Фонтана, яка мала покласти цілковиту відповідальність на лівих і підготувати психологічно громадськість до повернення старого порядку. Боргезе займався міністерством внутрішніх справ, міністерством оборони, керівниками РАІ², засобів масової інформації (радіо та телефонний зв'язок), а також виведенням опонентів з парламенту. І це не мої власні вигадки, адже згодом знайшли текст виступу, який Боргезе мав озвучити на радіо, у якому йшлося приблизно про те, що нарешті прийшли очікувані політичні зміни. Клас, який був при владі двадцять п'ять років, довів Італію до краю загибелі як економічного, так і морального, військові та сили правопорядку підтримують захоплення влади заколотниками. «Італійці, — так закінчувалася промова Боргезе, — повертаючи у ваші руки славний зелено-біло-червоний прапор, усі разом голосно прокажемо наш славень любові: “Хай живе Італія!”». Типова муссолінівська риторика.

— Уночі з 7 на 8 грудня (нагадував мені Браггадочо) у Римі зібралось кількасот заколотників, почали роздавати

¹ *Отто Скорцені* (1908—1975) — оберштурмбанфюрер СС, що прославився за часів Другої світової війни своїми успішними спецопераціями. Найвідоміша операція Скорцені — звільнення з ув'язнення усуненого від влади Беніто Муссоліні.

² Італійська телерадіокомпанія-монополіст.

зброю та амуніцію, двоє генералів зайняли міністерство оборони, ватага озброєних лісників вийшла в ефір у РАІ. У Мілані готувалися захопити містечко Сесто Сан Джованні, яке було звичним укріпленням комуністів.

І раптом що трапляється? Коли ніби увесь задум мав увінчатися успіхом (сказати б, заколотники тримали у руках Рим), Боргезе сповіщає усіх, що операцію призупинено. Згодом скажуть, що це вірні державі люди протистояли змові, але ж у такому разі вони б могли заарештувати Боргезе напередодні, не чекаючи, поки Рим заповнять ущерть лісники в мундирах. Хай там як, а все згортається майже нишком, а заколотники здаються майже без ексцесів. Боргезе тікає в Іспанію, лише кілька телепнів не уникли арешту, але всім присудили «утримання» у приватних клініках, а до деякого з них під час стаціонару навідується Мічеллі, який обіцяє захист в обмін на мовчання. Стосовно кількох парламентських розслідувань, про які у пресі майже не пишуть, громадська думка дізнається про них узагалі лише три місяці по тому. Я не хочу знати, що трапилось, мене цікавить те, чому переворот, який так ретельно готували, скасували за кілька годин, перетворивши досить серйозний захід на фарс. Чому?

— Це я тебе питаю.

— Скидається на те, що я єдиний поставив собі таке питання, бо, звісно, мабуть, єдиний, хто знайшов відповідь, котра очевидна, як білий день: тієї ночі приходить звістка, що Муссоліні, хоч би вже й перебуваючи на території країни, щоб повернутися, несподівано *помер* (що, зважаючи на його вік та на те, що його кидали туди й сюди, як поштову посилку, зовсім

неймовірним не видається). Переворот відмінили, бо його харизматичний символ зник, і цього разу по-справжньому, двадцять п'ять років по тому, як його вже визнали мертвим.

Очі у Браггадочо палали. Ніби висвітлювали теорію про черепи, які нас оточували. Руки у нього тремтіли, на губах виступила біла слина, він схопив мене за плечі: розумієш, Колонно, ось як я відтворив події!

— Якщо я добре пригадую, був же ще й судовий процес...

— Маячня! Андреотті погодився на співпрацю, щоб усіх покрити, тому за грати потрапили лише другорядні персонажі. Питання в тім, що все, про що ми знали, — вигадка або спотворення, ми прожили в омані наступні двадцять п'ять років. Я ж казав тобі, що ніколи не можна вірити в те, що нам розповідають...

— То це так закінчується твоя історія?

— Е ні, тут розпочинається наступна. Я б, може, й не зацікавився, якби те, що сталося згодом, не було прямими наслідком зникнення Муссоліні. Коли постаті дуче не стало, жодна «Гладіо» не мала змоги сподіватися отримати владу, а натомість радянське вторгнення було чимраз більш віддаленим, бо вони вже поволі наближалися до зникнення. Утім, «Гладіо» не розпустили, навпаки, організація стала дуже ефективною саме після смерті Муссоліні й у прийдешні роки.

— Себто?

— Позаяк уже не потрібно було встановлювати нову владу, скинувши уряд, «Гладіо» докладає усіх своїх таємних зусиль на те, щоб дестабілізувати ситуацію в Італії, щоб прихід лівих до влади став неможливим, щоб підготуватися до нових видів репресій за допомогою всіх юридичних крутість. Чи ти усві-

домлюєш, що до перевороту Боргезе замахів було небагато, як-от різанина на майдані Фонтана, й лише цього року почали створювати Червоні бригади. А наступного року вже починається низка кровопролитних подій? У 1973-му — заклали вибухівку у квестурі в Мілані, у 1974-му — кровопролиття на площі Лоджі у Брешіі, того ж року потужна бомба вибухає у потязі Рим—Мюнхен у Баварії, 12 людей загинуло, 48 поранено, — тут увага: мали б знайти Альдо Моро у потязі, от тільки його не впіймали, бо його зняли з потяга в останню мить, щоб підписати важливі документи. А за кілька років ось вам ще одна вибухівка в експресі Неаполь—Мілан. А про справу Моро, у якій дотепер неможливо збагнути, що насправді трапилося, годі й говорити. Ба більше: у вересні 1978 року, за місяць по тому, як обрали нового папу Альбіно Лучіані, його спіткала загадкова смерть. Чи то інфаркт, чи то інсульт, як тоді казали. Утім, чому ж тоді з папських покоїв зникли його особисті речі: окуляри, капці, нотатки та флакон «Ефортилу» — ліків для покращення кровообігу, — які, ймовірно, старий мав приймати від пониженого тиску? Чому ті речі зникли в нікуди? Може, тому, що малоімовірно, щоб гіпотоніка схопив апоплексичний удар? Чому найпершим, хто після всього зайшов у папські покої, був кардинал Вілло? Ти скажеш, що це цілком природна річ, адже то — державний секретар. Але у книжці такого собі журналіста Яллопа пишеться про інші речі: Папа був зацікавлений у тому, щоб створилася кліка зі священнослужителів-масонів, до якої мав належати саме Вілло, монсеньйор Агостино Казароллі¹, віце-президент «Римського

¹ Кардинал католицької церкви, держсекретар Ватикану, за час свого служіння брав активну участь у міжнародній політиці.

Оглядача», директор ватиканського радіо, й, звісно, Марцинкус, усюдисущий добродій, який і правив бал у IOR, Банку Ватикану, який, як згодом дізналися, сприяв ухилянню від сплати податків та відмиванню брудних грошей, покриваючи інші оборудки таких постатей, як Роберто Кальві та Мікеле Синдона¹, — а ті (ти диви, який збіг) — згодом скінчать так: одного повісять у пріораті домініканців у Блекфраерс, що у Лондоні, а іншого отруять у в'язниці. А на бюро Лучіані знайшли примірник тижневика «Іль Мондо», розгорнутий на статті про розслідування фінансових операцій Банку Ватикану. Яллоп має шістьох підозрюваних у вбивстві: Вілло, чиказький кардинал Джон Коді, Марцинкус, Синдона, Кальві та Лічо Джеллі, вже знайомий нам поважний магістр ложі Р2. Ти, звісно, скажеш, що все це не має жодного стосунку до «Гладіо»? Але зверни увагу: чимало з цих добродіїв мали стосунки до інших інтриг, а Ватикан допомагав рятувати та переховувати Муссоліні. Може, Лучані розкопав саме це (хоча вже й сплигло кілька років по справжній смерті дуче) й прагнув здихатися того мафіозного угруповання, яке готувало державний переворот, починаючи з кінця Другої світової війни. А я ще додаю, що після смерті Лучані справа мала потрапити до рук Іоанна Павла II, на якого за три роки по тому вчинили замах турецькі «Сірі Вовки», ті ж самі «Сірі Вовки», котрі, як я вже казав, мали стосунок до *stay-behind*, що існувала у Туреччині...

Згодом Папа їх пробачить, зворушений лиходій спокутуватиме свої гріхи у в'язниці, але загалом понтифік злякається-

¹ Обидва банкіри причетні до банкрутства католицького італійського банку Банко Амброзіано, пов'язаного з банківською системою Ватикану, який мав причетність до відмивання грошей мафії. Кальві вбито у Лондоні.

ся й більше не опікуватиметься тією справою. Ще й тому, що його Італія цікавить мало (адже, на око, він більше переймався боротьбою з протестантськими сектами у країнах третього світу). Тому ми його залишимо у спокої. Чи тобі ще не вдалося збігів?

— Може, це через твою схильність бачити в усьому змову, і ти робиш з мухи слона?

— Хто, я? Але ж є юридичні документи! А там усе це можна знайти, якщо вміти шукати в архівних паперах. От тільки все це вислизає від пильного ока людей, гублячись серед решти новин. От хоч би справа з Петеано¹. У травні 1972-го неподалік Гориції карабінерам повідомили, що хтось покинув на дорозі «Фіат 500» з двома отворами з-під куль у вітровому склі. На місце приїждять троє карабінерів і гинуть від вибуху, намагаючись відкрити багажник авто. Кілька років усі думали, що замах вчинили Червоні бригади, але згодом з'явився такий собі Вінченцо Вінчигуерра. Послухай, що то був за один: він уник арешту за іншу обладку, переховуючись в Іспанії, належав до мережі міжнародної антикомуністичної організації «Аджинтер Прес». Там, завдяки зв'язкам з іншим терористом правих поглядів, Стефано делле К'яйе, вступає до «Авангардіа націонале»², потім переїздить у Чилі та Аргентину. Але у 1978-му цей добродій вирішив, що його боротьба проти держави позбавлена сенсу, а тому повертається в Італію. Зауваж, він не покався, а й надалі вважав, що, роблячи

¹ Терористичний акт у Петеано, організований неофашистами.

² «Національний авангард» — італійська неофашистська націонал-революційна організація. Ударна структура ультраправих Італії 1960-х років. К'яйе був її натхненником та лідером.

те, що робив дотепер, чинив добре. Ти, звісно скажеш: а чому ж він зараз об'явився? Відповідаю: реклами закортіло, бувають же убивці, які повертаються на місце злочину, серійні душогуби, які посилають у поліцію зачіпки, бо прагнуть, щоб їх спіймали, адже інакше неспроможні перегорнути першу сторінку. Тож відтоді з Вінчигуерра невпинним потоком хлинули зізнання за зізнанням. Він бере на себе відповідальність за замах у Петеано, звинувачуючи державну систему, яка, за його словами, захищала його. Лише у 1984-му якийсь суддя, Кассон, дізнався, що вибухівка, якою підірвали карабінерів, походила зі складів «Гладіо». А ще більше захоплює той факт, що про існування такої гамазеї йому (нізащо не здогадаєшся!) повідомив Андреотті, який, таким чином, про все знав, але ні словом не прохопився. Фахівець, який працював на італійську поліцію (член руху «Новий порядок»¹), склав протокол, за яким вибухівка, яку використали під час замаху, була тотожною вибухівці, якою зазвичай користувалися Червоні бригади². Але Кассон³ довів, що вибухівка належала до класу С-4 й була на озброєнні військових НАТО. Одним словом, усе заплутане химерно, однак хай то натівці чи червонобригадники, — завжди «Гладіо» мала до цього стосунок. От тільки за результатами розслідування виявилось, що «Новий порядок» співпрацював з італійськими військовими спецслужбами, SID, а тому, ти ж розумієш,

¹ У 1973 р. рух розпустили через звинувачення у відродженні фашизму, хоча, вочевидь, об'єднання існувало й опісля.

² Ліворадикальна підпільна організація, заснована 1970 року, члени якої викрали й убили прем'єр-міністра Італії Альдо Моро у 1978 році.

³ *Феліче Кассон* — суддя та сенатор від християнських демократів.

що коли військові спецслужби підривають трьох карабінерів, то це не через ненависть до військової поліції, чи то пак карабінерів, а щоб покласти провину на повстанців крайнього лівого спрямування. Я тобі коротко розповім про те, як під час допитів та перехресних допитів Вінчигуерру засудили до довічного ув'язнення, й він із-за ґрат продовжує розповідати про стратегії, які використовуються для створення напруги у суспільстві. Розповідає про різанину у Болоньї (бачиш, між двома кровопролиттями є зв'язок — це не моя фантазія) й додає, що кровопролиття на майдані Фонтана 1969 року планували, щоб змусити тодішнього прем'єра Маріано Румора¹ оголосити надзвичайний стан. Поза тим, додав таке, читаю тобі: «Без грошей від з'явлення у суд не ухилишся. Я б міг обрати шлях, яким пішла решта, — знайти підтримку деінде, навіть в Аргентині у її спецслужбах. Міг би стати на шлях злочинності. Утім, я не пішов ані допомагати секретним службам, ані у злочинний світ. Тому, щоб віднайти свободу, у мене був лише один вихід. Прийти й здатися. Саме це я й зробив».

Вочевидь, це божевільний ексгібіціоніст, утім, словам цього навіженого довіряти можна. Й ось яку історію я відтворив: тінь Муссоліні, якого вважають мертвим, грає провідну роль у подіях в Італії починаючи з 1945-го і дотепер, а його справжня смерть стала початком найжахливішого періоду в країні, до якого мали стосунок *stay-behind*, ЦРУ, НАТО, «Гладіо», Р2, мафія, спецслужби, вище військово командув-

¹ *Маріано Румор* — прем'єр-міністр Італії 1968 року від християнських демократів, обіймав кілька посад в уряді аж до 1972 року.

вання, міністри типу Андреотті та президенти типу Коссіга й, певна річ, купа крайніх лівих терористичних організацій, у які відповідним чином проникли інформатори й якими слушно керували. Годі й говорити про те, що Моро викрали й убили за те, що він щось знав і збирався заговорити. До всього додай ще й незначні карні справи, які, вочевидь, не мають ніякого політичного значення...

— Еге ж, тварюка з вулиці Сан Джорджіо, миловарник, страховисько з вулиці Саларія...

— Не треба сарказму, може, це й не стосується перших повоєнних подій, але щодо решти — то більш доцільно бачити історію у сукупності, історію, у якій провідна роль належить одній віртуальній особистості, яка була спроможна керувати рухом на дорогах з балкона Палаццо Венеція навіть тоді, коли його ніхто не бачить. Кістяки, — він показав на мовчазних гостей навколо нас, — можуть виходити вночі й починати зловісний танок. На землі й у небі є чимало неймовірних речей, хіба ні? Звісно, коли минула радянська загроза, «Гладіо» офіційно сховали на горище, Коссіга та Андреотті говорили про неї лише для того, щоб вигнати з неї духів і показати організацію як цілком нормальну річ, яку створили зі згоди влади, що вона складалася з патріотів, ніби карбонарії¹ минулих років. Та чи все скінчено, чи певні незнищенні групи людей продовжать діяти у тіні? Гадаю, ми ще надивимося на них удосталь.

¹ *Карбонарії* — члени таємного, суворо законспірованого товариства в Італії в 1807—1832 рр. Карбонарії італійською означає «вуглярі». Ця назва пов'язана з тим, що в товаристві карбонаріїв поряд з іншими існував ритуал спалення деревного вугілля, який символізував духовне очищення членів суспільства.

Він роззирнувся й сказав дратівливо:

— Та зараз краще піти геть, мені не до вподоби отой гурт японців, які заходять у церкву. Шпигуни зі Сходу — повсюдно, тепер уже й Китай вступив у гру, до того ж вони розуміють усі мови.

Виходячи, я почав вільно дихати на повні груди, насолоджуючись свіжим повітрям. Тоді спитав його:

— Чи ти справді все добре перевіряв?

— Я розмовляв з людьми, котрі багато що знають, а до всього ще й спитав поради у нашого колеги Лучиді. Може, ти не в курсі, але він має стосунок до спецслужб.

— Та знаю, знаю. А ти довіряєш йому?

— Для таких людей мовчати — звична справа, не хвилюйся. Мені потрібно ще кілька днів, щоб зібрати деякі беззаперечні докази, зауваж — беззаперечні, — а потому я піду до Сімея й покажу йому результати мого розслідування. Дванадцять частин — по одній для кожного з дванадцяти номерів газети.

Того вечора, аби забути про кістки Святого Бернардино, я повів Майю у ресторан на романтичну вечерю при свічках. Певна річ, про «Гладію» я їй не розповідав, не замовляв страв, де треба було виймати кісточки, поволі звільняючись від мого пообіднього жахіття.

XVI

Субота, 6 червня

Згодом Брагадочо взяв кілька днів відгулів, щоб довести до кінця свої розсліди, а у четвер зачинився з Сімеєм на цілий ранок у кабінеті. Вийшов близько 11-ї, а Сімей порадив йому услід:

— Ще раз добре перевір той факт, я маю бути певен.

— Не сумнівайся, — відповів йому Брагадочо, світячись радістю та надією. — Завтра я побачуся з деким, кому цілком довіряю, й востаннє перевірю все.

А решту дня всі у редакції напружено працювали, позначаючи шпальти з буденними повідомленнями, які увійдуть у перший номер нуль: спорт, парламентські ігри, кілька викривальних листів, гороскопи та некрологи.

— Проте, хай скільки ми вигадаємо, — якось озвався Костанца, — мені здається, що ми не зможемо заповнити 24 сторінки. Нам потрібні ще статті.

— Гарзд, — відповів Сімей. — Якщо ваша ласка, Колонно, допоможіть.

— Не треба вигадувати новини, — зауважив я, — досить написати ще раз про старе.

— Себто?

— У людей коротка пам'ять. Якщо говорити про парадокси, то люди начебто мають знати, що Юлія Цезаря вбито в середині березня, але цілковитого переконання щодо цього немає. Якщо хтось пошукає якусь свіжу англійську книжку, де описують життя Цезаря, то вдосталь і якоїсь сенсаційної назви. *Гучне відкриття науковців з Кембриджа. Цезаря дійсно вбито у середині березня*, — у книжці вкотре надзвичайно красномовно переповідають те ж саме. Гаразд, із Цезарем я трохи перебільшив, але якщо йдеться про історію з Піо Альберго Тривульціо, виникають аналогії з Римським банком¹. Той випадок трапився наприкінці дев'ятнадцятого століття й не має нічого спільного з теперішніми скандалами, але ж за одним скандалом приходять інші. Досить натякнути кілька пліток, а далі розповідаємо історію про Римський банк, ніби це було учора. Гадаю, Лучиді зможе добути з того щось годяще.

— Чудово, — мовив Сімей. — Що там, Камбріе?

— Знайшов тему для преси: якась жіночка гірко розплакалася у невеличкому південному містечку...

— Чудово, зроби з цього сенсацію!

— Щось про повторюваність, про забобони...

— У жодному разі! Ми не інформаційна газетка для атеїстів та раціоналістів. Люди хочуть див, а не скепсису радикального стибу radical chic. Написати про диво — значить, ризикувати, стверджуючи, що газета повірила. Розповідаєш про якийсь факт чи про те, що хтось став свідком якоїсь події.

¹ Наприкінці XIX століття був одним із шести італійських банків, які мали право карбувати гроші. Офіційний Банк Ватикану, коли у 1893 р. збанкрутував, це призвело до відставки тодішнього уряду.

А що незайманки часом плачуть — то нас не цікавить. Читач сам має доходити висновку, й якщо він віруючий — то повірить нам. Тема для серії статей.

Усі з захватом взялися до справи. Я проминув стіл Майї, яка дуже зосереджено опрацьовувала некрологи, й мовив до неї:

— Вочевидь, родина у розпачі...

— А друг Філіберто, зворушений, міцно пригортається до милої Матильди та любих Маріо й Серени, — відповіла вона.

— Краще напиши *Gessica* з *ga*, *Samanta* без *h*, — й заохотливо посміхнувся їй, та й гайда.

Вечір я провів в оселі Майї, перетворивши, як тоді зазвичай траплялося, переповнену штабелями книг комірку в альков з хисткими книжковими баштами.

Між стосами лежало чимало вінілових грамплатівок: спадок від дідів. Тоді ми годинами пролежували, слухаючи. Того вечора Майя поставила Сьому симфонію Бетховена, розповідаючи мені крізь сльози, що ще підлітком плакала вже на другій частині.

— Починаючи з шістнадцяти років: у мене не було грошей, але завдяки добродію, з яким я зналася, я мала змогу безкоштовно прослизати на гальорку, однак місць там не було, тому я сідала на східцях, а часом мало не лягала. Лежати на дерев'яних східцях було твердо, та я не зважала. А під час другої частини я подумала, що хотіла б отак померти просто зараз, і розплакалась. Я була трохи навіженою. Утім, я й надалі плакала, навіть порозумнішавши.

Я ніколи не плакав, слухаючи музику, але мене зворушувало те, що плакала вона. Помовчавши кілька хвилин, Майя мовила:

— А от він був телепень.

— Хто він?

— Та Шуман, — відповіла вона, ніби у мене була голова у хмарах. Прояв її аутизму, як завжди.

— Шуман — телепень?

— Авжеж, щедрий вилив романтичних почуттів, і саме цього я сподівалася б із огляду на часи, у які він жив, але все раціоналізовано. Саме через те, що надто напружував мізки, він з'їхав з глузду. Розумію, чому його дружина згодом у Брамса закохалася. Інший характер, інша музика та ще й *bon vivant*¹. Зваж, я не кажу, що Роберт був поганим, він мав талант, не був кимось із товариства пустобрехів.

— Себто?

— Як от галасливий Ліст чи той спекулянт Рахманінов, ті, що писали гидку музику, аби вразити публіку, — задля наживи, концерт для дурнів у до мажорі тощо. Якщо пошукаєш, то не знайдеш у стосі їхніх платівок. Я повикидала їх. Вдобрювати земельку.

— А хто ж для тебе кращий за Ліста?

— Звісно, Саті², хіба ні?

— Але ж під Саті ти не плачеш?

— Певна річ, що не плачу, і не треба. Я плачу лише під другу частину Сьомої симфонії. — А потім, помовчавши: —

¹ Людина, що живе світським життям, отримуючи насолоду від спілкування, наїдків, вина тощо.

² Французький піаніст.

З юності й дотепер плачу ще під дещо з Шопена. Про концерти не певна.

— А чому не під концерти?

— Бо якщо забрати партитуру, а натомість дати оркестр, то це збиває їх з пантелику. Він писав для смичкових, духових, литаврів. Чи ти бачив той фільм з Корнелом Вайлдом, де Шопен видушував на клавіші краплю власної крові?¹ Диригуючи оркестром, бризкав кров'ю на першу скрипку?

Майя невпинно мене дивувала, навіть коли я гадав, що знаю її добре. Завдяки їй я поволі навчався розуміти музику. Принаймні так, як вона.

Це був останній щасливий вечір. Учора, прокинувшись пізно, я прийшов у редакцію майже в обід. Увійшовши, враз помітив чоловіків у мундирах, які порпалися у шухлядах у столі Браггачо, а чоловік у штатському допитував присутніх. Сімей стояв в одвірку свого кабінету із землистим обличчям.

Камбрія підійшов до мене й заговорив повільно, ніби мав розповісти таємницю.

— Браггачо убили.

— Що?! Браггачо? Як?

— Сьогодні о шостій ранку сторож, повертаючись додому на велосипеді, побачив труп, який лежав долічерева, поранений у спину. У таку ранню годину йому знадобилося чимало часу, щоб знайти відкритий бар і зателефонувати у «швидку» та у поліцію. Заколений — враз визначив судмедексперт. Удар один, але сильний. Ножа вони в тілі не лишили.

¹ «Пісня напам'ять».

— Може, де знайшли?

— На вуличці, неподалік вулиці Торіно... як же вона зветься... мабуть, Баньяра чи Баньєра.

Чоловік у штатському підійшов і до мене, ми швидко привіталися — це був інспектор із поліції, — й спитав, коли я востаннє бачив Брагадочо.

— Тут в офісі, учора, — відповів я, — утім, гадаю, як і решта моїх колег. Здається, він вийшов з редакції сам, трохи раніше за нас усіх.

Він спитав (мабуть, як і решту моїх колег) про те, як я провів вечір. Я сказав, що вечеряв з подругою, а потім одразу пішов спати. Вочевидь, у мене не було алібі, але, як видається, у решти присутніх теж, тому інспектора це аж ніяк не збентежило. Це було лише звичайнісіньке питання, як кажуть у фільмах про поліціантів. Питав, чи знаю я щось про ворогів Брагадочо й чи він не проводив якогось небезпечного журналістського розслідування. Припустімо, я розкрию інспекторові душу, — не через страх свідчити, як свідок злочину, а через те, що второпав: Брагадочо, мабуть, уколошкали через його розслідування. Та мені враз спало на думку, що коли я викажу, що знаю щось про розслідування, хтось подумає, що мене теж не завадить прибрати. Я навіть поліціантам не повинен нічого говорити, адже хіба Брагадочо не застерігав, що його розслідування стосується всіх, навіть лісників? Попри те, що ще вчора я вважав його фанатиком різноманітних міфів, завдяки його смерті його слова тепер більше скидалися на правду.

Я упрів, але інспектор не зважав або приписав це бентежним обставинам, у яких я опинився.

— Не знаю, — мовив я. — Про те, що́ саме Браггадочо робив цими днями, можливо, вам розповість пан Сімей — адже саме він роздає теми для статей. Пригадую, він ніби опрацьовував тему проституції, однак не знаю, чи вам з того буде якась користь.

— Побачимо, — відповів інспектор і підійшов до заплаканої Майї, щоб розпитати. Вона не любила його, казав я собі, але убитий є убитий, бідолаха. Мені було шкода не Браггадочо, а її, бо вона, певна річ, почувалася винною через те, що говорила про нього зле.

У цю мить Сімей жестом кивнув мені зайти у його кабінет.

— Колонно, — мовив він до мене, сідаючи на стіл. Руки у нього тремтіли. — Чи ви знаєте, що́ опрацьовував Браггадочо?

— І знаю й не знаю, він натякав мені на дещо, але я не певен, що...

— Колонно, не треба удавати, ніби ви нічого не чуєте, не бачите й не знаєте. Ви чудово збагнули, що Браггадочо закололи через те, що він збирався оприлюднити певну інформацію. Я досі не збагну, що там правда, а що він вигидав сам, та у його розслідуванні йшлося про сотню різноманітних тем, і принаймні щодо однієї він угадав, тому саме через те його й змусили замовкнути. А позаяк учора увечері він і мені про все розповів, то тепер я теж знаю про все, хоч і не добре, про яку саме річ ідеться. Тому ми обоє у небезпеці. Ніби нам цього замало, ще й командору Вімеркате дві години тому зателефонували. Він мені не сказав, хто то був, як не сказав і про те, що йому говорили. Утім, він вирішив, що задум із

«Завтра» став і для нього небезпечним, тому збирається ліквідувати газету. Він уже переслав мені чеки, які я маю передати редакторам, вони всі отримають конверти з двомісячною платнею й щирі слова на прощання. Всі працювали не за контрактом, тому не зможуть не погодитись. Вімеркате не знав, що ви теж у небезпеці. Та, гадаю, ходити по установах, сподіваючись отримати гроші за вашим чеком, буде непросто. Тому я порву його, а вам віддам конверт із двомісячною платнею готівкою, кошти в касі на це я маю. До завтра наш офіс демонтують. Що ж до нас із вами — забудьмо про нашу угоду стосовно книги, яку ви зобов'язалися написати. «Завтра» вмирає просто сьогодні. Однак, навіть попри те, що газету закривають, ми з вами, на жаль, знаємо забагато...

— Гадаю, Браггадочо розповів про все ще й Лучиді...

— Бачу, ви геть нічого не збагнули. Й у цьому ваша біда. Лучиді винюхав, що наш покійний друг працював з чимось небезпечним, і одразу пішов доповідати... кому? Гадки не маю, але, безсумнівно, тому, хто вирішив, що Браггадочо забагато знає. Лучиді ніхто не скривдить, він — по інший бік барикад. А мене й вас можуть скривдити. Скажу, як я вчиню. Щойно поліція за двері — я складу у торбу решту з каси, поспішу на вокзал і сяду на найближчий потяг до Лугано. Без багажу. Там у мене є знайомий, який будь-кому зробить нові документи, нове ім'я, паспорт, нове місце мешкання, я ще поміркую, де саме. Я зникну до того, як убивці Браггадочо зможуть мене знайти. Сподіваюсь, час на моєму боці. Я попрохав Вімеркате перерахувати мою вихідну допомогу в доларах у банк «Credit Suisse». А вам я навіть не знаю, що порадити, але

найперше зачиніться вдома й не тиняйтеся вулицями. Потім знайдіть спосіб кудись зникнути, я б обрав якусь східну країну, де ніколи не існувало *stay-behind*.

— Ви вважаєте, що все це трапилось через *stay-behind*? Про них же відомо широкому загалу. Чи через смерть Муссоліні? Чудернацька історія, у яку б ніхто не повірив.

— А Ватикан? Навіть якщо те все — вигадка, у всіх газетах писатимуть, що Церква допомагала дуче тікати у 45-му, а потому перехувала його майже півстоліття. Маючи вже неприємності через Синдону, Кальві, Марцинкуса та решту таких, як вони, перше, ніж вони доведуть, що історія про Муссоліні — вигадка, скандальні статті з'являться у газетах по всьому світу. Нікому не довіряйте, Колонно, замкніться удома хоч цієї ночі, а потім розчиніться у повітрі. Проживіть кілька місяців, а якщо поїдете, скажімо, у Румунію, то житимете там за копійки й з дванадцятьма мільйонами, які лежать у цьому конверті, довгенько житимете по-панському, а потім час покаже. Бувайте, Колонно, мені прикро, що все так скінчилось, ніби в анекдоті, який розповідала Майя про ковбоя з Абілена: прикро, але ми програли. Бувайте, я готуватимусь до від'їзду, щойно поліція піде геть.

Я прагнув зникнути негайно, але той триклятий інспектор почав допитувати нас усіх удруге, проте лише воду в ступі товк, тож допити затяглися до вечора.

Я підійшов до столу Лучиді, який відкривав свій конверт.

— Вам заплатили як слід? — спитав я, й чоловік, звісно, збагнув, до чого я веду.

Поглянувши на мене знизу вгору, він лише спитав:

— А вам що розповів Браггадочо?

— Що він якесь розслідування, але так і не сказав, про що йдеться.

— Невже? — мовив він. — Хтозна, що накоїв той бідолашний.

Щойно інспектор відпустив мене, як годиться, застерігши, щоб я не зникав, я прошепотів до Майї:

— Йди додому і чекай від мене звісток, але, гадаю, я не телефонуватиму аж до завтрашнього ранку.

Вона глянула на мене налякано:

— А ти до всього цього яким боком?

— Ніяким, мене це не стосується, що ти собі надумала, але я хвилююся, й це цілком природно.

— Що коїться? Мені дали конверт із чеком та напутні слова подяки за цінну працю.

— Газету закривають, я згодом поясню тобі все.

— А чому не зараз?

— Завтра, чесне слово, розповім тобі все. Йди додому і не хвилюйся. Заради Бога, послухайся мене.

Вона подивилася на мене очима, сповненими сліз. Не промовивши більше ані слова, я пішов.

Увесь вечір я просидів удома, допиваючи півпляшки віскі й розмірковуючи, що я міг би вдіяти. Почуваючись виснаженим, я випив снодійне й заснув.

А сьогодні вранці з крана не крапала вода.

XVII

Субота, 6 червня, 12-та година

Тепер я все згадав. Намагаюсь зібрати думки до купи. Хто такі «вони»? Сімей про це сказав, Браггадочо склав до купи (правильно чи помилково) багацько окремих фактів. Який саме факт міг когось збентежити? Історія з Муссоліні? То у кого ж рильце в пушку — у Ватикану, у поплічників банди Боргезе, які досі обіймали найвищі державні посади (але ж по двадцятьох роках вони всі вже, певно, повмирили), чи це спецслужби, але які? Чи натомість ідеться про певну відому особу, яка, живучи страхами та ностальгією, все скоїла самотужки, може, навіть тішачись, коли погрожувала Вімеркате, ніби за її спиною стоїть та хоч би Санта Корона Уніта¹. Отже, божевільний. Але якщо тебе розшукує навіжений, щоб прикінчити, то він ще більше небезпечний, аніж не божевільна людина. Приміром, хай то якісь «вони» чи якийсь один божевільний, адже хтось таки навідався до мене сьогодні уночі. А якщо він зайшов у квартиру раз, то зможе й удруге. А тому я повинен чкурнути звідси. Однак ці «вони» чи цей божевільний справді упевнені,

¹ «Об'єднана священна корона» — мафіозна організація з південної частини Італії.

що я щось знаю? Чи Брагадочо розповідав щось Лучиді про мене? Скидається, що ні, або, може, не про все, як впливає з мого нещодавнього жарту з того шпигуна. Але чи мені варто думати, що я у безпеці? Певно, що ні. Щоб утекти звідси у Румунію, знадобиться чимало часу. Може, краще почекати, як розгортатимуться події, або хоч дочекатися, що́ завтра напишуть у газетах. Якщо про убивство Брагадочо нічого не напишуть — тоді обставини гірші, ніж я сподіваюся. Адже це означатиме, що хтось прагне зам'яти справу. Утім, я, безперечно, деякий час мушу переховуватись. А де? З огляду на той факт, що навіть носа висунути за двері — небезпечно.

Мені спала на думку Майя й сховок у хатинці на березі озера Орта. Гадаю, мого роману з Майєю ніхто не зауважив, тому навряд чи за нею стежать. За нею не стежать, а от за моїм телефоном — так, тому не можна телефонувати їй з дому. А щоб зателефонувати з іншого місця — доведеться виходити з хати.

Я згадав, що з дворища коло мого будинку через туалет можна пройти у бар за рогом. А ще пригадав, що у глибині дворища є залізні двері, замкнені багато десятиліть. Про це мені розповів хазяїн будинку, коли давав ключі від квартири. Окрім вхідних дверей унизу та дверей на східцевому майданчику, є ще одні — старі та заіржавілі.

— Вони вам навряд чи прислужаться, — казав хазяїн усміхаючись. — Утім, уже півстоліття ключі від них є у кожного мешканця. Бачите, під час війни у нас тут не було бомбосховища, а у будинку напроти було непогане сховище, себто в тому, котрий виходить на вулицю Кварто дей Мілле,

що паралельна нашій. Тоді зробили хідник у глибині дворища, щоб люди цілими родинами мали змогу швидко сховатися, якщо пролунає тривога. Двері були зачинені з обох боків, утім, у кожного мешканця будинку є ключі, які за п'ятдесят років заіржавіли. Кажу, вони вам ніколи не знадобляться, але хай там як, а ці двері є гарним порятунком у разі пожежі. Якщо бажаєте — киньте ключі у шухлядку й забудьте про них.

Ось як мені треба вчинити. Я вийшов крізь двері вниз, зайшов у бар крізь задні двері, господар бару — мій знайомий, і я приходив не один раз. Я роззирнувся, зранку майже не було відвідувачів, за столиком сиділа літня пара, що замовила два капучино та два рогаики: на агентів спецслужб вони не схожі. Я замовив подвійну каву, бо ніяк не міг прокинутись, а потому пішов у телефонну будку.

Майя відповіла мені гарячково, я попросив її замовкнути й послухати мене.

— Отже, слухай уважненько й ні про що не питай. Кинь у торбинку трохи речей, щоб перебути кілька днів на Орті, потім візьми свою машину. За моїм будинком, на вулиці Кварто дей Мілле (точно не знаю, під яким номером), там мають бути двері, десь напроти мого будинку. Може, вони розчинені, адже виходять у дворище гамазеї з бозна-чим. Зайдеш чи почекаєш надворі. Звір свій годинник з моїм — ти маєш дістатися туди за чверть години, скажімо, зустріньмося там точно за годину. Якщо двері зачинені, я чекатиму тебе надворі, але приїзди вчасно, бо я не хочу стирчати на вулиці довго. Прошу, не розпитуй. Бери торбинку, сідай в авто,

точно розрахувавши час, і рушай. Згодом усе тобі поясню. За тобою не повинні стежити, але принагідно позирай у люстерко заднього виду: якщо помітиш, що стежать, вияви фантазію, катайся манівцями, плутай сліди. Поки їхатимеш уздовж каналів — це нелегко, але як виїдеш, далі несподівано з'їхати на манівці буде легко. Може, навіть проскочиш на червоне так, що іншим доведеться спинитися. Я покладаюся на тебе, люба.

Майя могла б брати участь у крадіжці зі зброєю в руках, адже виконала своє завдання бездоганно. За умовлену годину вона вже заїжджала крізь браму, напружена, але задоволена.

Я скочив у машину, сказав їй, де повернути, щоб якнайскорше дістатися проспекту Сертоза. Звідти вона знала дорогу на Новару й краще за мене знала, як доїхати до Орти.

Я майже всю дорогу мовчав. Коли ми дісталися хатини, я сказав їй: знати те, що я в змозі їй розповісти, — небезпечно. Може, вона довіриться мені й волітиме не розпитувати? Та де там!

— Даруй, — мовила вона, — я ще не знаю, чого чи кого ти боїшся. Але чи то ніхто не здогадується, що ми разом (а тому я у безпеці), чи то вони про це дізнаються й гадатимуть, що я вже все знаю. Ну ж бо, розкажуй усе, інакше як я зможу міркувати так, як ти?

Хоробра. Я мусив розповісти все, адже зараз вона була плоттю від моєї плоті, як пишуть у Біблії.

XVIII

Четвер, 11 червня

Цими днями я забарикадувався удома й боявся виходити.

— Пусте, — мовила Майя, — тут тебе ніхто не знає, а ті, кого ти боїшся, не знають, що ти тут...

— Байдуже, — відповів я, — хтозна...

Майя стала дбати про мене, як про недужого, давала мені заспокійливі, гладила мене по голові, коли я, визираючи крізь вікно, дивився на озеро.

У неділю вранці Майя пішла купити газет. Про убивство Брагадочо без зайвих подробиць написали у новинах: убито журналіста, який, імовірно, провадив розслідування, що стосувалося проституції, схоже, заколений сутенером.

Скидається, ніби вони прийняли версію, що ґрунтувалася на деяких моїх припущеннях, а може, за підказкою Сімея. Певна річ, вони вже не зважали на нас, редакторів, і, мабуть, не зауважили, що ми з Сімеєм зникли. Крім того, повернувшись в офіс, певно, побачили, що він порожній, а той інспектор навіть не занотував наші адреси. Цілком у дусі Мегре. Однак, гадаю, він не буде нами перейматися. Гіпотеза про зв'язок з проституцією була зручнішою — буденна річ. Прав-

да, Костанца міг би сказати, що про повій пише він, але, як видається, він теж був упевнений, що смерть Браггадочо має якийсь стосунок до тієї подорожі, тому перелякався і за себе теж. А тому мовчав як риба.

А наступного дня Браггадочо зник і з новин. Мабуть, у поліції чимало таких справ, а убитий був лише пересічним репортером. *Round up the usual suspects*¹ тощо.

Коли починало вечоріти, я понуро споглядав озеро, що ставало щомить темнішим. Острів Сан Джуліо, такий сяйливий у променях сонця, здіймався над водою, як острів мертвих з картини Арнольда Бекліна.

Тоді Майя вирішила мене трохи збадьорити й повела прогуляти на Святу Гору. Це низка хребтів, що височіють на пагорбі, звідти відкриваються містичні діорами² з різнобарвними статуями у натуральний зріст: янголи, що сміються, але передовсім — сцени з життя святого Франциска. Ой леле, у матері, яка обіймала мале стражденне створіння, я бчав жертву якогось прадавнього горя, у зібранні Папи, кардиналів та понурих капуцинів ввижалося мені зібрання у ватиканському банку, котре планувало, як мене спіймати; щоб нагадати мені про небесне царство, вдосталь було того різнобарв'я та теракотового підніжжя: все видавалося чудово замаскованою алегорією пекельних сил, які плели своє павутиння. Дійшло до того, що я уявляв, як уночі ті постаті обертаються на кістяки (врешті-решт, що таке повнокровне тіло ангела, як не

¹ Рядок з уже згаданого фільму «Касабланка»: означає, що поліція має допитати звичайний перелік злочинців зі своєї картотеки.

² *Діорама* — стрічкоподібна, зігнута півколом живописна картина з переднім наочним планом (споруди, реальні і бутафорські предмети).

оманлива оболонка, під якою ховається кістяк, хай і небожителя?), щоб піти у танок у церкві Сан Бернардино алле Осса.

Я справді не вважав себе аж таким страхопудом, тому мені було соромно, що Майя побачила мене таким (от тепер і вона мене жаліє — казав я собі), проте образ Браггачо, який нишком крадеться вулицею Баньєра, не зникав з-перед моїх очей.

Часом я сподівався, що завдяки несподівано розкритому просторово-часовому порталу (що там казав фантаст Воннегут: хроно-синкластичний інфундібулум¹) на вулиці Баньєра матеріалізувався посеред ночі Боджія, котрий убивав тут півстоліття, тому й здихався цього непроханого гостя. Але це не пояснювало дзвінок до Вімеркате, й саме цим доказом я спростовував слова Майї, коли вона припускала, що, можливо, ідеться про дрібний злочин. Адже зразу помітно, що Браггачо — розпусник. Тож, можливо, він прагнув схилити повію до послуг і наскочив на помсту сутенера, тихий злочин, один з *de minimis non curat praetor*².

— Звісно, — повторював я, — але сутенер не телефонуватиме видавцеві, вимагаючи закрити газету!

— А хто тобі сказав, що Вімеркате справді телефонували? Може, він пожалкував, що затіяв таку справу, котра ще й стала надто збитковою, тож, щойно дізнавшись про смерть одного з редакторів, скористався нагодою, щоб позбутися «Завтра», виплативши усім зарплатню за два місяці, а не за рік... Або так: ти мені казав, що він прагнув випускати газету, поки хтось його

¹ Йдеться про твір «Сирени титана», у якому головний герой міг переміщатися у просторі та часі.

² Закон не дбає про дрібниці (*лат.*) — юридичний принцип.

не попросить припинити й не погодиться прийняти його до вищого товариства, яке приймає рішення за зачиненими дверима. Отже, уяви, що хтось штибу Лучиді доніс у вище товариство, що у «Завтра» збираються опублікувати діткливе розслідування. Ті телефонують Вімеркате й кажуть: гаразд, журналогу, ми приймаємо тебе у клуб. Згодом убивають Браггадочо, й ця смерть зовсім не пов'язана з Вімеркате: може, його убив якийсь навіжений; от тобі й зникла проблема із дзвінком до Вімеркате.

— Але не зник навіжений. Зрештою, хто вночі вдерся у мою оселю?

— Це ж ти мені про це розповів. Чому ти вирішив, що хтось до тебе вдерся?

— А хто ж тоді воду перекрив?

— Стривай, послухай. Хіба до тебе прибиральниця не приходять?

— Тільки раз на тиждень.

— Гаразд, коли вона приходила востаннє?

— Вона завжди приходять у п'ятницю по обіді. До речі, саме у п'ятницю ми дізнались про Браггадочо.

— Отже, хіба вона не могла перекрити воду, бо її дратувало крапання у лазничці?

— Але я того вечора у п'ятницю випив келих вина, щоб запити снодійне...

— Ти випив півкелиха, й тобі вистачило. Навіть коли воду перекрито у трубах, завжди лишається трохи води, тому ти просто не зауважив, що то залишки води у твоєму крані. Ти того вечора ще воду пив?

— Ні, я навіть не вечеряв, спорожнив лише півпляшки віскі.

— От бачиш? Я не кажу, що у тебе параноя, але почувши про те, що Браггадочо убили, й те, що тобі розповів Сімей, ти зразу вирішив, що хтось вночі вдерся у твою квартиру. А натомість то у пообіддя приходила прибиральниця.

— Але ж Браггадочо справді убили!

— Ми ж можемо припустити, що його смерть, може, не має ні до чого стосунку? Отже, цілком ймовірно, ніхто тебе не переслідує.

Протягом останніх чотирьох діб ми перебирали, складали та відкидали гіпотези. Я ставав щодень пригніченішим, а Майя дедалі послужливішою, невтомно бігаючи туди-сюди з хатини у село за свіжими продуктами та пляшками содової, яких ми спорожнили вже аж три. Двічі кохалися. Проте я робив те люто, ніби прагнучи випустити пару, не отримуючи задоволення. Утім, я відчував, що чимраз дужче люблю це створіння, котре з тендітного дівчати перетворилося на вірну вовчицю, ладну загризти кожного, хто замірється мене скривдити.

Допоки не прийшов оцей вечір: коли ми, увімкнувши телевізор, майже випадково наскочили на програму Корrado Ауджіаса¹, який розповідав про англійську передачу, яку саме вчора показували на BBC: Operation Gladio — «Операція “Гладіо”».

Ми дивилися вражено, не промовляючи ані слова.

Скидалося, ніби то була постановка Браггадочо. У програмі були всі припущення Браггадочо й навіть більше: розповідь ілюстрували кадрами та додатковими документами, йшлося про дуже відомих людей. Розповідали про злочини бельгій-

¹ Журналіст, телеведучий, письменник, пише есеї на культурні, історичні, мистецькі теми.

ської *stay-behind*, коментували те, що прем'єр-міністри дійсно знали про існування організації «Гладіо» — утім, лише ті, кому довіряло ЦРУ. Приміром, прем'єрам Моро та Фанфані¹ ніхто нічого не розповідав. Ширмою видавалися заяви штабу: «Обман — стан ментальності й ментальність держави». Протягом усієї програми показували (дві з половиною години) Вінчигуерру, який про все розповідав, навіть про те, що ще до закінчення війни спецслужби союзників змусили Боргезе та членів його «Дечіма МАС» підписатися під обіцянкою співпрацювати з ними у майбутньому, щоб протистояти радянському вторгненню. А чимало свідків завзято підтверджували, що для такої операції, як «Гладіо», звісно, не могли вербувати колишніх фашистів; з іншого боку, всі знали, як у Німеччині американські спецслужби забезпечили безкарність навіть таким тварукам, як Клаус Барбі².

У кількох кадрах з'являвся Джеллі, радо визнаючи, що співпрацював із спецслужбами союзників, хоч Вінчигуерра називав його затятим фашистом, тим часом Джеллі розповідав про свої справи, свої зв'язки та своїх інформаторів, навіть не переймаючись, що всі прекрасно розуміють, що він грав у подвійну гру.

Коссіга розповідав, як у 1948 році він, молодий солдат-католик, отримавши кулемет «СТЕН» та ручну гранату, був ладен

¹ *Амінторе Фанфані* — багаторазовий голова уряду та міністр закордонних справ Італії, тимчасовий президент Італії у 1978 році.

² *Клаус Барбі, або Ніколаус Барб'є* — німецький нацистський військовий злочинець часів Другої світової війни, найбільш відомий як колишній начальник відділення гестапо німецької окупаційної влади у французькому місті Ліоні.

діяти, якщо компартія не погодиться з результатами виборів. Потім знов показали Вінчигуерру, який вкотре спокійно заявив, що всьому крайньому правому крилу дозволяли дотримуватися стратегії створення напруги у суспільстві, щоб підготувати психологічно широкий загал до проголошення надзвичайного стану. Водночас чітко давав зрозуміти, яким чином «Новий порядок» та «Національний авангард» співпрацювали з головами різних міністерств. Депутати, які брали участь у парламентських розслідуваннях, цілком ясно говорили про те, як спецслужби та поліція плутали карти, коли траплялися різноманітні замаху, щоб завадити судовим розслідуванням. Вінчигуерра відверто зізнавався не лише у тому, що за терактом на майдані Фонтана стояли неофашисти, яких засудили як натхненників замаху, Джованні Вентура та Франко Фреда¹ з «Нового порядку», а й у тому, що над ними стояли ті, хто безпосередньо керував операцією з таємної служби у міністерстві внутрішніх справ. Потім розлого переповідав те, як «Новий порядок» та «Національний авангард» проникали у ліві об'єднання, щоб підбурювати їх до терористичних актів. Полковник Освальд Ле Вінтер², людина з ЦРУ, запевняв, що у Червоні бригади не лише проникали інформатори, а й що червонобригадники отримували накази від генерала Сантовіто³ з SISMI — Військової розвідки та служби безпеки.

¹ Члени неофашистської організації, звинувачені у терактах.

² Агент ЦРУ, теоретик «теорії змови» (від *англ.* conspiracy theory, також відома як конспірологічна теорія) — теорії, котра пояснює певну подію (зазвичай політичну, суспільну або історичну) наслідком таємного плану групи впливових людей або організацій.

³ Був наступником Віто Мічеллі, якого заарештували за змову проти державних інтересів під час спроби державного перевороту, організова-

У скандальному інтерв'ю один із засновників Червоних бригад — Франческіні, якого заарештували одним з найперших, ніяково питає: чи, бува, за щиросерде зізнання його не заберуть виконувати якісь інші завдання? А Вінчигуерра й надалі запевняє, що «Національний авангард» мав завдання поширювати маніфести за Мао, щоб люди почали боятися тих, хто має прокитайські переконання.

Один з командувачів «Гладіо», генерал Індзеріллі, без вагань заявив, що при казармах карабінерів розташовувалися зброярні, і його люди могли вільно піти й узяти зброю, якої потребували (історія для бульварного роману), показуючи як упізнавальний знак половину тисячолірної банкноти. Певна річ, наприкінці заговорили про замах на Моро й про те, що агентів спецслужб бачили на вулиці Фані у час викрадення. А разом з ними чоловік, який на своє виправдання казав, що опинився на цій вулиці, бо друг запросив його на обід, лише незбагненно, чому він прийшов на зустріч о дев'ятій ранку.

Колишній голова ЦРУ, Вільям Колбі, певна річ, усе запевняв, але інші агенти ЦРУ, не приховуючи своїх облич, розповідали про папери, де навіть у подробицях зазначалися грошові винагороди, які організація платила тим, хто брав участь у кровопролиттях, приміром, п'ять тисяч доларів щомісяця платили генералові Мічеллі.

Як наголошували протягом програми, можливо, це все — непрямі докази, на основі яких неможливо когось засудити, але цього вдосталь, щоб збурити громадську думку.

ного Боргезе. Реформував розвідку в Італії. Крім того, організував шпигування за багатьма суддями з європейських держав.

Ми з Майєю були приголомшені. Те, що відкрилося, переважало будь-які фантазії Браггадочо.

— Безперечно, — казала Майя, — він теж казав тобі, що вся ця інформація вже давно відома, тільки широкий загал про неї забув, тож достатньо лише сходити в архів і скласти докупи шматочки мозаїки. Я сама не лише у часи студентства, а й коли писала про пристрасні романи, теж читала газету й, уяви собі, чула про усі ці речі, тільки от я теж забула, ніби кожне наступне викриття стирає з пам'яті попереднє. А досить було лише все витягнути назовні й скласти докупи, як зробив Браггадочо, а ось тепер і ВВС. Змішай і отримаєш два крутих коктейлі — невідомо, який з них тепер більш правдивий.

— Саме так. Проте Браггадочо ще й від себе додав, як-от про історію з Муссоліні чи убивство папи Лучіані.

— Гаразд, він був поведений на легендах і вбачав у всьому змови, але суті справи це не змінює.

— Святий Боже! — мовив я. — Ти розумієш, що кілька днів тому хтось убив Браггадочо, боячись, що все це впливе назовні. А тепер через цю передачу про все дізнаються мільйони людей?

— Любий, — мовила Майя, — саме у цьому твоє щастя. Припустімо, що дійсно існували якісь загадкові «вони» чи якийсь божевільний, які боялися, що люди знову пригадають усі ті події. Або впливе незначний факт, який не помітили навіть ми з тобою, дивлячись передачу, але який досі може заподіяти лиха якійсь групі людей чи якомусь добродієві... Так от, після цієї передачі ані «вони», ані божевільний не зацікавлені в тому, щоб убивати тебе чи Сімея. Якщо хочеш — ви обидва можете просто завтра розпустити язика у будь-якій

газеті, розповідаючи про те, що вам наговорив Браггадочо. Вас сприйматимуть як фанатиків, які переповідають те, що побачили по телеку.

— Та, може, хтось злякається, що ми розповімо про те, що замовчувало ВВС, — про Муссоліні та Лучіані?

— Добре, уяви, що ти пішов розповісти історію про Муссоліні. Вже у тому, як її виклав Браггадочо, ця оповідка видається малоймовірною, адже немає жодного доказу — лише неймовірні припущення. Тобі скажуть, що ти перебільшуєш, надихнувшись передачею з ВВС, давши волю своїм особистим фантазіям. Ба більше, ти підіграєш їм, казатимуть: бачте, відтепер кожен інтриган вигадуватиме нову історію. Й увесь неспокій, спричинений цими викриттями, зведеться до того, що навіть історія ВВС — це плід журналістських спекуляцій чи витвір божевільного розуму, достоту як теорія змови, у яку вірять ті, хто стверджує, що американці не літали на Місяць чи що Пентагон старанно приховує існування НЛО. Завдяки цій передачі всі майбутні викриття стануть нікчемними та смішними, адже ти знаєш (як там звалася та французька книжка?) *la réalité depasse la fiction*¹, й ніхто вже не спроможний вигадати нічого кращого.

— Отже, ти гадаєш, що я вільний?

— Певна річ, хіба не кажуть, що правда звільняє? Завдяки цій правді всі наступні викриття видаватимуться брехнею. Зрештою, ВВС чудово прислужилася «їм». Від завтрашнього дня ти можеш ходити вулицями й розповідати, що Папа убиває та їсть дітей і що мати Тереза з Калькутти підклала вибухівку в експрес «Італікус» Болонья—Флоренція у 1974-му.

¹ Дійсність перевершує фантазію.

А люди на те лише скажуть: «Невже? Кумедно», а потім повернуть в інший бік і далі робитимуть своє. Голову даю на відсіч, що завтра про передачу в газетах навіть не писатимуть. У цій країні нас ніщо більше не стривожить. Зрештою, ми пережили набіги варварів, розграбування Рима, бійню у Синегаллії¹, шістсот тисяч убитих у Першій світовій війні та пекло Другої світової. А що ті кілька сотень людей, для знищення яких знадобилося аж сорок років? Спецслужби, що зрослися з криміналітетом? Сміх та й годі, коли йдеться про Борджіа. Ми завжди були народом, який полюбляв кинджали та отрути. У нас імунітет, хай що нового нам розповідають — ми завжди скажемо, що чули й гірше, і, може, й те і те було брехнею. Якщо Сполучені Штати, спецслужби половини Європи, наш власний уряд, газети нас обдурювали, то чому ВВС не могло збрехати? Єдиний серйозний клопіт для порядного громадянина — це несплата податків, а ті, хто всім керує, все одно чинять так, як їм заманеться, тим паче, що на всіх одна годівниця. Амінь. Бачиш, два місяці з Сімеєм, і я теж стала хитрункою.

— Го що ми тепер робитимемо?

— Насамперед, ти заспокоїшся, завтра я спокійно отримаю гроші за чеком, що дав Вімеркате, а ти забереш гроші з банку, якщо у тебе вони там є...

— Я заощаджував з квітня, тож у мене назбиралося майже дві платні, десяток мільйонів, плюс дванадцять, які мені позавчора заплатив Сімей. Я заможний.

— Чудово. Я теж дещо заощадила — заберемо все й чкурнемо.

¹ Прадавнє місто на Адріатичному узбережжі, «галльська столиця Італії», розбита Помпеєм у 82 році.

— Чкурнемо? Чи ти гадаєш, ми можемо тепер пересуватися вільно й без страху?

— Так, але, може, ти захочеш пожити ще трошки у цій країні, де все відбуватиметься так, як і раніше? У якій, сівши у піцерії, боїшся, що поряд сидить шпигун, котрий працює на спецслужби чи збирається убити чергового Фальконе, може, навіть підірвати бомбу, коли ти його проминаєш?

— Та куди ж ми поїдемо, хіба ти не чуєш і не бачиш, що по всій Європі коїться те саме — від Швейцарії до Португалії. Чи ти хочеш втекти у Туреччину до «Сірих Вовків», чи, якщо тобі навіть дозволять, в Америку, де убивають президентів і, ймовірно, мафія просочилася у ЦРУ? Світ — жахіття, люба. Я б хотів зійти, але мені сказали, що не можна, ми з тобою в експресі, який не зупиняється на станціях.

— Серденько, пошукаємо країну, де немає таємниць і де все відбувається у білий день. Між Центральною та Південною Америками ціла купа таких країн. Ніхто нічого не приховує, всі в курсі — хто з наркокартеллю, хто очолює банди революціонерів, сидиш собі у ресторації, до тебе підходять друзі й знайомлять з таким собі чолов'ягою, бароном-контрабандистом зброї, гарний такий, поголений, пахучий, у білій накрохмаленій сорочці навипуск, офіціанти звертаються до нього: *señor*¹ те, *señor se*, а жандарм з цивільної гвардії² віддає йому шану. У цих країнах немає таємниць, усе коїться просто неба, поліція корумпована за статутом, уряд та злочинність взаємодіють задля здійснення конституційної диктатури, банки виживають завдяки відмиванню брудних грошей, і лихо тобі, якщо не

¹ Пане (*исп.*).

² Вид поліції в іспаномовних країнах.

збагачуєш їх власними грошима сумнівного походження. Адже тоді у тебе відберуть дозвіл на мешкання, місцеві вбивають одне одного, утім, туристів не чіпають. Можемо знайти роботу у якійсь газеті чи видавництві, у мене там є друзі, які пишуть про любовні стосунки знаменитостей — нормальна й чесна праця, якщо дивитися на неї з сьогоднішньої точки зору. Неправду напишеш, але всі про це знають і тішаться з того, а ті, чий гріхи видаєш, виявляється, вже зробили це самі напередодні у телеєфірі. Іспанець вчиться цього за місяць, а ми знайшли собі свій острів у південних морях, мій Тузитало.

Я ніколи не вмю самотужки щось розпочинати, але якщо хтось часом зробить мені пас, іноді у мене виходить забити гол. Майя поки що наївна, а мене роки вже зробили мудрим. Якщо усвідомлюєш, що ти невдатна людина, єдина втіха — вірити, що всі навколо — переможені, навіть переможці.

Тому я віддячив Майї.

— Люба моя, хіба ти не зауважуєш, що й Італія поволі стає такою ж, як ті країни, у які ти мрієш утекти? Якщо ми зможемо спочатку прийняти, а потім забути все, що нам розповіло ВВС, отже, ми звикли втрачати почуття сорому. Хіба ти не бачила, як усі, хто давав інтерв'ю у вчорашній програмі, спокійно розповідали, як накоїли те і се, мало не сподіваючись, що ними зачудовуватимуться? Більше жодних барокових напівтіней, контрреформізму — всі незаконні оборудки відбуваються *en plein air*, ніби їх змальовують імпресіоністи: корупцію дозволено, мафіозі офіційно сидить у парламенті, міністр в уряді ухиляється від сплати податків, а за ґратами сидять албанці, що крали курей. Доброчесні громадяни й надалі голосуватимуть

за облудників, бо не віритимуть ВВС чи не дивитимуться програми на кшталт вчорашньої, бо втупляться у щось більш схоже на *trash*. Може, врешті, дивитимуться телекрамниці, які випускає Вімеркате, або якщо уколошкають якесь цабе, то спостерігатимуть за похороном з почестями. А ми у ці ігри не гратимемо: я знову перекладатиму з німецької, а ти повернешся до своїх журналів для *coiffeurs pour dames*¹ та стоматологічних приймалень. А далі — чудовий фільм увечері, вікенди отут на Орті, а всіх решту — до дідька лисого! Варто лише зачекати: щойно ставши країною третього світу, наша країна стане такою, у якій цілком можна жити, ніби кругом пляжі Копакабани, де жінка — цариця, жінка — володарка.

Саме Майя повернула мені спокій, віру в себе чи, принаймні, тиху зневіру у світові, що мене оточує. Життя можна стерпіти, досить лише вдовольнитися. Завтра, як казала Скарлет О'Хара (це ще одна цитата, знаю, але я більше не говоритиму від першої особи, дозволивши промовляти іншим), прийде новий день.

І острів Сан Джуліо знову виблискуватиме у сонячному промінні.

¹ Жіночі перукарні (франц.).

Літературно-художнє видання

ЕКО Умберто

НОМЕР НУЛЬ

Роман

Переклад з італійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*

Художній редактор *Л. П. Вировець*

Комп'ютерна верстка: *І. Л. Цибульник*

Коректор *Р. Є. Панченко*

Підписано до друку 06.04.15. Формат 70x108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 8,40. Обік.-вид. арк. 8,08.
Тираж 2500 прим. Замовлення № 5-74.

ТОВ «Видавництво Фоліо»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р

61057, Харків, вул. Римарська, 21А

Електронна адреса: www.folio.com.ua

E-mail: realization@folio.com.ua

Інтернет-магазин www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61057, Харків, вул. Римарська, 21А
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

ІТАЛІЯ

Умберто Еко (нар. 1932 р.) — відомий італійський письменник, вчений і філософ. Його перший роман «Ім'я рози», опублікований у 1980 році, одразу ж став супербестселером. У видавництві «Фоліо» вийшли друком книжки: «Ім'я рози», «Бавдоліно», «Таємниче полум'я цариці Лоани», «Празький цвинтар», «Маятник Фуко».

Після п'ятирічної перерви у січні 2015 року побачив світ новий роман Умберто Еко «Номер нуль» («Numero Zero»). Вікіпедія визначає його жанр як нуар. На відміну від попередніх творів, події в ньому відбуваються у недалеку епоху — у Мілані 90-х років ХХ століття. Головний герой — редактор газети, створеної, щоб друкувати наклепницькі статті про бізнесменів і псувати їм репутацію. Однак, окрім теми продажної журналістики, Еко згадує і недавні політичні події в Італії — замах на Папу Римського, діяльність масонської ложі «Пропаганда № 2», операцію «Гладіо», проведену НАТО, і невдалий державний переворот...

ISBN 978-966-03-7212-2

9 789660 372122